

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΤΗΜΩΝ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Επιστήμες της Αγωγής: Εκπαίδευση Ενηλίκων, Ειδική Αγωγή»

ΚΑΤΕΥΘΗΝΣΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τίτλος:

**Διερεύνηση απόψεων εκπαιδευτών ενηλίκων του Ν.
Θεσσαλονίκης ως προς την αξιοποίηση της τέχνης στην
εκπαιδευτική διαδικασία.**

της

Μπαργιαμάκη Αναστασία

Θεσσαλονίκη, 2023

ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής:
Εκπαίδευση Ενηλίκων, Ειδική Αγωγή»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τίτλος:

**Διερεύνηση απόψεων εκπαιδευτών ενηλίκων του Ν.
Θεσσαλονίκης ως προς την αξιοποίηση της τέχνης στην
εκπαιδευτική διαδικασία.**

**A study on the views of adult educators in the Prefecture of
Thessaloniki, regarding the use of Arts in the educational process**

Όνοματεπώνυμο Φοιτήτριας: Μπαργιαμάκη Αναστασία

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Επιβλέπων καθηγητής: Ευθύμιος Βαλκάνος

Μέλη: Σιπητάνου Αθηνά

Φαχαντίδης Νικόλαος

Θεσσαλονίκη, 2023

«Η συγγραφέας της παρούσας εργασίας βεβαιώνει ότι η προαναφερόμενη αποτελεί προϊόν προσωπικής εργασίας και ότι έχουν πραγματοποιηθεί οι κατάλληλες αναφορές σε μέρη της που αποτελούν εργασία τρίτων, σύμφωνα με τους κανόνες ακαδημαϊκής δεοντολογίας»

Στον άντρα μου, Γιώργο που είναι πάντα δίπλα μου.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα πάνω απ' όλους να ευχαριστήσω τον άντρα μου, ο οποίος με στήριξε καθ' όλη την διάρκεια αυτού μου του εγχειρήματος και με ενθάρρυνε σε κάθε δύσκολη στιγμή. Στην συνέχεια την οικογένεια μου και όλους τους φίλους μου που είναι πάντα δίπλα μου. Επίσης, τους καθηγητές μου που με βοήθησαν κατά την διάρκεια της διπλωματικής μου. Τέλος, όλους τους εκπαιδευτές ενηλίκων οι οποίοι δέχτηκαν με μεγάλη χαρά και προθυμία να συμμετάσχουν στην έρευνά μου. Μέσα απ' όλη αυτή την διαδικασία κέρδισα νέες εμπειρίες και πάνω απ' όλα γνώσεις.

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτών ενηλίκων του Νομού Θεσσαλονίκης, ως προς την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα διατυπώθηκαν τέσσερα ερευνητικά ερωτήματα. Στην αρχή διερευνήθηκαν, οι απόψεις των εκπαιδευτών ενηλίκων, ως προς τη γνώμη τους για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία και κατά πόσο αυτή συμβάλλει θετικά. Έπειτα ερευνήθηκε κατά πόσο οι εκπαιδευτές ενηλίκων έχουν ήδη εντάξει ή όχι την τέχνη στην διδασκαλία τους. Στην συνέχεια, έγινε προσπάθεια εξακρίβωσης, για το εάν οι εκπαιδευτές ενηλίκων, έχουν συμμετάσχει σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα επιμόρφωσης που να αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων. Ενώ τέλος, διερευνήθηκε η ύπαρξη πιθανών προβλημάτων που προκύπτουν από την εισαγωγή διαφόρων μορφών τέχνης στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική ερευνητική μεθοδολογία, με ερευνητικό εργαλείο την ημιδομημένη συνέντευξη. Ειδικότερα, στην έρευνα αυτή συμμετείχαν 15 εκπαιδευτές ενηλίκων, διαφόρων ειδικοτήτων που εργάζονται στο Νομό Θεσσαλονίκης. Τα αποτελέσματα της έρευνας ανέδειξαν την σημασία της αξιοποίησης της τέχνης, ως εκπαιδευτικό εργαλείο, στην εκπαίδευση ενηλίκων. Καθώς η εισαγωγή διαφόρων μορφών τέχνης στην εκπαίδευση μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού, της δημιουργικότητας και της φαντασίας. Στην ευκολότερη επίτευξη των μαθησιακών στόχων, να αυξήσει την συμμετοχή των εκπαιδευομένων στην εκπαιδευτική διαδικασία και να κάνει την όλη διαδικασία πιο βιωματική. Επίσης, από τα αποτελέσματα διαφάνηκε, ότι το μεγαλύτερο μέρος των εκπαιδευτών δεν χρησιμοποιεί συστηματικά την τέχνη στη διδασκαλία του παρά μόνο αποσπασματικά, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν επιλέγουν να αξιοποιήσουν κάποιο βιβλιογραφικό μοντέλο. Επίσης, οι περισσότεροι δεν έχουν λάβει κάποια επιπλέον επιμόρφωση, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης, αλλά διατηρούν θετική στάση, ως προς την απόκτηση επιπλέον γνώσεων, προς αυτή την κατεύθυνση. Τέλος, μέσω των αποτελεσμάτων αναδείχθηκαν διάφορα ειδών προβλήματα από την προσπάθεια των εκπαιδευτών ενηλίκων για την ένταξη της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων. Τα προβλήματα αυτά έχουν να κάνουν, με την έλλειψη χρόνου και εμπειρίας από την πλευρά των εκπαιδευτών,

την διστακτικότητα, από την πλευρά των εκπαιδευομένων και τη δυσκολία εύρεσης κατάλληλου υλικού για να αξιοποιήσουν. Ενώ, διάφορες δυσκολίες εντοπίστηκαν και ως προς τις εκπαιδευτικές δομές στις οποίες εργάζονται.

Λέξεις κλειδιά: εκπαίδευση ενηλίκων, αξιοποίηση τέχνης, κριτικός στοχασμός, τέχνη, εκπαιδευτές ενηλίκων, αισθητική εμπειρία, μετασχηματίζουσα μάθηση

Abstract

The purpose of this research is to explore the views of adult educators of Thessaloniki district, regarding the usage of arts in their educational methods. Specifically they were formed, four research questions. In the beginning we explored the views of adult educators regarding their opinions in the usage of arts in their lesson and if this method has a positive result. Moreover, we researched if adult educators had already, or not, used different forms of art in their lessons. Furthermore we tried to explore if adult educators had participated in some kind of educational program, regarding the usage of art in adult education. Lastly, we explored the possibility of various problems that may occur from the introduction of arts in the educational program. In order to approach this research it was chosen to contact quality research. The tool that it was used in order to gather the data was the semi-structured personal interviews. In particular, in this research 15 adult educators, of different work fields that work in the district of Thessaloniki participated. The results of this research reveal the value of arts adult education. The usage of different forms of arts in education, can lead to the development of critical thinking, creativity and imagination. The results also showed that arts may lead, in the easier achievement of learning goals, also to increase the participation of the trainees and to make the whole process more vivid and alive. However art is barely used by the trainers, who participated in this research and in most cases they don't choose to use some kind of theoretical model. Moreover most adult educators haven't got any extra education according to the usage of art but, in most cases they want to be further educated according to this issue. Lastly, through the results we found different kinds of problems when adult educators tried to use art as a learning tool in their learning process. These problems have to do with the lack of experience and time by the educators and also the reluctance of students to try something different. Also, we found some more problems, when educators tried to find suitable material to use. Meanwhile, various difficulties were also identified in terms of the educational structures in which they work.

Key words: adult education, art exploitation, critical thinking, arts, adult educators, aesthetic experience, transformative learning

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αφιέρωση.....	3
Ευχαριστίες.....	4
Περίληψη.....	5
Abstract.....	7
Περιεχόμενα.....	8
Συντομογραφίες.....	10
Εισαγωγή.....	11
Μέρος Α': Θεωρητικό μέρος.....	14
1. Κεφάλαιο 1: Εννοιολογική αποσαφήνιση των όρων	14
1.1. Αποσαφήνιση του όρου τέχνη.....	14
1.2. Η έννοια της εκπαίδευσης ενηλίκων.....	16
1.3. Φορείς της εκπαίδευσης ενηλίκων.....	19
2. Κεφάλαιο 2: Τέχνη και εκπαίδευση	20
2.1. Η σημασία της τέχνης στην εκπαίδευση.....	20
2.2. Η Τέχνη στην εκπαίδευση ενηλίκων.....	24
3. Κεφάλαιο 3: Ο ρόλος της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων.....	27
3.1. Η ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού μέσω της τέχνης.....	27
3.2. Η μετασχηματίζουσα μάθηση και η αισθητική εμπειρία.....	29
4. Κεφάλαιο 4: Μέθοδοι εισαγωγής τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων.....	31
4.1. Η στρατηγική του Perkins.....	32
4.2. Η μέθοδος Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία του Α. Κόκκου.....	34
4.3. Η μέθοδος NART (notice –accept –reconsider my truths) της Γ. Μέγα.....	36
5. Κεφάλαιο 5: Συναφείς έρευνες για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων.....	40
Μέρος Β': Ερευνητικό μέρος.....	46
6. Κεφάλαιο 6: Μεθοδολογία έρευνας.....	46

6.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας	46
6.2. Ερευνητικά ερωτήματα.....	46
6.3. Ερευνητική μέθοδος	47
6.4. Δείγμα έρευνας	48
6.5. Ερευνητικό εργαλείο- οδηγός συνέντευξης.....	51
6.6. Διαδικασία συλλογής δεδομένων.....	57
6.7. Ανάλυση δεδομένων.....	58
6.8. Εγκυρότητα και Αξιοπιστία.....	59
7. Κεφάλαιο 7: Παρουσίαση αποτελεσμάτων έρευνας.....	61
8. Κεφάλαιο 8: Συμπεράσματα.....	82
9. Κεφάλαιο 9: Συζήτηση.....	84
9.1. Περιορισμοί.....	92
9.2. Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	93
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	95
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	101

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΙΕΚ.: Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης

Δ.ΙΕΚ.: Δημόσιο Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης

Ε.Ε.: Εκπαίδευση Ενηλίκων

Σ.Δ.Ε.: Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας

Κ.Δ.Β.Μ.: Κέντρο Δια Βίου Μάθησης

ΕΟΠΠΕΠ: Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού.

ΚΕΚ: Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης

Α.Α.Α.Α: Αναγνώριση –Αποδοχή –Αναθεώρηση –Αλήθεια

Ν.Α.Ρ.Τ.: Notice –Accept –Reconsider my Truths

UNESCO: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

ΟΑΕΔ: Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού

ΟΟΑΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΕΑΠ: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια με την ανάπτυξη της τεχνολογίας του πολιτισμού και της κοινωνίας, δημιουργήθηκε η ανάγκη εκσυγχρονισμού των μέσων και των μεθόδων διδασκαλίας στο εκπαιδευτικό σύστημα. Μέρος του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος αποτελεί και η εκπαίδευση ενηλίκων. Αυτός είναι, λοιπόν, ο λόγος που ο κλάδος της εκπαίδευσης ενηλίκων τα τελευταία χρόνια, στρέφεται στην αναζήτηση νέων πρακτικών που θα βοηθήσει στην εξέλιξη του τομέα. Παρατηρείται, μία έντονη στροφή προς την αναζήτηση σύγχρονων διδακτικών μεθόδων μεταξύ των οποίων είναι και η αξιοποίηση της τέχνης, ως εκπαιδευτικό εργαλείο, στην εκπαίδευση ενηλίκων.

Σε αυτό λοιπόν το πλαίσιο, έχουν αναπτυχθεί διάφορες θεωρίες, που στόχο έχουν την ενεργητική εμπλοκή των συμμετεχόντων, όπως η μετασχηματίζουσα μάθηση του Mezirow. Ενώ πολλοί ερευνητές αναγνώρισαν τον καθοριστικό ρόλο που μπορεί να παίξει η εισαγωγή της τέχνης, στην εκπαίδευση ενηλίκων και δημιούργησαν διάφορα μοντέλα, που στόχο έχουν την αξιοποίηση των διαφόρων μορφών τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία γενικότερα και στην εκπαίδευσης ενηλίκων ειδικότερα. Όπως είναι το μοντέλο του Perkins, του Κόκκου και της Μέγα.

Πολλοί ερευνητές τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και στο εξωτερικό διεξήγαγαν έρευνες που ερευνούν τον αντίκτυπο της τέχνης- αισθητικής εμπειρίας στην εκπαίδευση ενηλίκων. Το ενδιαφέρον τους στράφηκε σε διάφορες δομές τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων όπως είναι τα πανεπιστήμια, τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας κ.α. εμπλουτίζοντας τις γνώσεις μας πάνω σε αυτό τον τομέα.

Αφορμή της ερευνήτριας, για την ενασχόληση με την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων αποτέλεσε αρχικά το προσωπικό ενδιαφέρον της για την τέχνη και την εφαρμογή εναλλακτικών μεθόδων διδασκαλίας στην εκπαίδευση. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει τις απόψεις των εκπαιδευτών ενηλίκων του νομού Θεσσαλονίκης για το ζήτημα της αξιοποίησης των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία, της εκπαίδευσης ενηλίκων. Αναλυτικότερα διερευνώνται οι απόψεις των εκπαιδευτών ενηλίκων πάνω στο αν και κατά πόσο συμβάλλει θετικά η ένταξη της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία και εάν στην ουσία έχουν εντάξει οι ίδιοι την τέχνη στη διδασκαλία τους. Επιπλέον κατά πόσο είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση της τέχνης, ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων, καθώς και

τις επιμορφωτικές τους ανάγκες. Ενώ τέλος, διερευνώνται οι πιθανές δυσκολίες που μπορεί να προκύψουν από την εισαγωγή της τέχνης στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική ερευνητική μέθοδος και ως ερευνητικό εργαλείο συλλογής δεδομένων, η ημιδομημένη συνέντευξη. Ενώ, όσον αφορά την ανάλυση των ερευνητικών αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε η θεματική ανάλυση. Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη αρχικά στο θεωρητικό μέρος το οποίο περιλαμβάνει τα εξής κεφαλαία: αρχικά γίνεται η αποσαφήνιση ορισμένων όρων οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν στην εργασία, στη συνέχεια αναδεικνύεται η σημασία της τέχνης στην εκπαίδευση γενικά και έπειτα ο ρόλος της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων. Η τέταρτη ενότητα έχει να κάνει με την παρουσίαση διαφόρων μεθόδων εισαγωγής της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων, ενώ το πέμπτο και τελευταίο κομμάτι του θεωρητικού μέρους, παρουσιάζει διάφορες συναφείς έρευνες που έχουν να κάνουν με την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και στο εξωτερικό.

Στην συνέχεια ακολουθεί το δεύτερο μέρος της διπλωματικής εργασίας που έχει να κάνει με την παρουσίαση της μεθοδολογίας της έρευνας. Ειδικότερα το δεύτερο μέρος της εργασίας, χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, αναφέρεται ο σκοπός της έρευνας και οι επιμέρους στόχοι, τα ερευνητικά ερωτήματα, στη συνέχεια παρουσιάζεται το δείγμα της έρευνας και η μεθοδολογία της έρευνας. Έπειτα το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε, ο τρόπος συλλογής των δεδομένων και ο τρόπος ανάλυσης των δεδομένων αυτών. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η ενότητα που έχει να κάνει με την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της έρευνας. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας, Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται η παράθεση των συμπερασμάτων ενώ το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη συζήτηση. Το κεφάλαιο της συζήτησης χωρίζεται σε δύο ενότητες, στην παράθεση των περιορισμών της έρευνας και στις προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

Όσον αφορά τη χρησιμότητα της παρούσας έρευνας τα αποτελέσματα της θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν αρχικά για την υλοποίηση επιμορφωτικών προγραμμάτων για εκπαιδευτές ενηλίκων πάνω στην αξιοποίηση της τέχνης. Επίσης, θα προσφέρουν νέα πρόσφατα δεδομένα που έχουν να κάνουν με τον τρόπο διδασκαλίας των εκπαιδευτών ενηλίκων σε ένα μεγάλο γεωγραφικό διαμέρισμα όπως είναι ο νόμος Θεσσαλονίκης. Καθώς, κατά την βιβλιογραφική ανασκόπηση παρατηρήθηκε ότι δεν υπάρχει κάποια παραπλήσια έρευνα που να αφορά το σύνολο

των εκπαιδευτών ενηλίκων του νομού Θεσσαλονίκης. Οι περισσότερες έρευνες αφορούν άλλους γεωγραφικούς νομούς και περιορίζονται σε εκπαιδευτές ενηλίκων που δουλεύουν σε μία συγκεκριμένη δομή.

Μέρος Α': Θεωρητικό μέρος

1. Κεφάλαιο 1: Εννοιολογική αποσαφήνιση των όρων

1.1 Αποσαφήνιση του όρου τέχνη

Κατά καιρούς έχουν δημιουργηθεί πολλοί ορισμοί για το τι είναι τέχνη, καθώς και ποια έργα μπορούμε να ονομάσουμε έργα τέχνης και ποια όχι. Επιπλέον, έχουν προκύψει αρκετοί προβληματισμοί, στον τομέα της φιλοσοφίας της τέχνης, για το εάν τελικά μπορεί να προκύψει ένας ορισμός για την τέχνη, ο οποίος μπορεί να γίνει κοινά αποδεκτός. Ακόμα υπάρχουν πολλές αμφιβολίες για το εάν η ύπαρξη ενός τέτοιου ορισμού θα μπορούσε να ευνοήσει την φιλοσοφία της τέχνης (Adajian, 2018). Ο καθένας έχει διαφορετική γνώμη για το τι είναι πραγματικά τέχνη, είναι ένας όρος ο οποίος είναι πολύ δύσκολος να οριστεί. Η τέχνη σχετίζεται με το μυαλό και πως ο εκάστοτε άνθρωπος την αντιλαμβάνεται. Ο καλλιτέχνης εκφράζει τις ιδέες του μέσω του δημιουργήματός του τόσο για τον ίδιο όσο και για τον υπόλοιπο κόσμο, που θα έρθει σε επαφή μαζί του, είτε τώρα είτε στο μέλλον. Τέλος, ο καλλιτέχνης έχει δημιουργήσει το κάθε έργο τέχνης σύμφωνα με την δική του αντίληψη, έτσι ώστε να ικανοποιήσει πρωτίστως τον εαυτό του (Olson 2000).

Σύμφωνα με τον Τριβυζαδάκη (2013), η ύπαρξη της τέχνης ξεκίνησε να υφίσταται όταν ο άνθρωπος άρχισε να δίνει διαφορετική σημασία στα αντικείμενα που δημιουργεί. Συνειδητοποίησε ότι κάποια από τα αντικείμενα που φτιάχνει, είναι πιο πολύτιμα από τα υπόλοιπα λόγω κάποιων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Έτσι σταδιακά, ο άνθρωπος άρχισε να δημιουργεί την έννοια του καλλιτεχνικού αντικείμενου. Ήδη από την αρχαιότητα είχε αρχίσει να γίνεται αυτός ο διαχωρισμός καθώς όπως αναφέρει ο Αριστοτέλης οι ανθρώπινες δραστηριότητες χωρίζονται, σε θεωρητικές, πρακτικές και ποιητικές. Η τελευταία κατηγορία αναφέρεται στην ουσία στα έργα τέχνης καθώς περιλαμβάνει αντικείμενα τα οποία δημιουργεί ο άνθρωπος από το μηδέν και δεν υπάρχουν στη φύση. Με αυτό τον τρόπο ο άνθρωπος προσπαθεί να συμπληρώσει το έργο της φύσης και να ανακαλύψει την ουσία των πραγμάτων μέσω της αναζήτησης του αισθητικά ωραίου (οπ. αναφ. στο Τριβυζαδάκης, 2013).

Από την άλλη πλευρά η Γέμτου (2008), ορίζει την τέχνη ως ένα πνευματικό-κοινωνικό φαινόμενο, καθώς αναφέρει ότι η τέχνη έχει καθαρά επικοινωνιακό χαρακτήρα. Ο καλλιτέχνης δημιουργεί έχοντας κάτι συγκεκριμένο στο μυαλό του και

απευθύνεται σε ένα κοινό το οποίο είναι πρόθυμο να κατανοήσει και να αποδεχτεί τα μηνύματά του. Τα δημιουργήματα του εκάστοτε καλλιτέχνη είναι σαφώς επηρεασμένα από το κοινωνικό, ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έχουν δημιουργηθεί. Όμως, και το ίδιο το έργο έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει την κοινωνία εισάγοντας νέους τρόπους σκέψης, προσφέροντας μία νέα οπτική για τον κόσμο γύρω μας.

Σύμφωνα με τον Dewey (1934), τα έργα τέχνης δεν αποτελούν τυφλή παράσταση της πραγματικότητας. Αντιθέτως στο έργο τέχνης προβάλλονται σκέψεις και συναισθήματα, που θέλει να προβάλλει ο δημιουργός. Πολλές φορές μπορεί οι αξίες που προβάλλονται στο εκάστοτε έργο τέχνης να ταυτίζονται με αυτές του εκάστοτε παρατηρητή του έργου. Ακλουθώντας την άποψη του Dewey για το τι είναι τέχνη, η Davis (2008) αναφέρει ότι τέχνη είναι όλα εκείνα τα έργα τα οποία εκφράζουν τις απόψεις των δημιουργών τους, για τον κόσμο και την ζωή. Επιπλέον για κάποιους σημαντικό ρόλο για την αξία ενός έργου τέχνης παίζει η τοποθέτηση του σε κάποιο μουσείο ή αίθουσα τέχνης. Τελειώνοντας αναφέρει ότι η τέχνη γενικότερα είναι μια ιδιαίτερη κατηγορία ανθρώπινης συμπεριφοράς, που σχετίζεται άμεσα με τις σκέψεις και τα συναισθήματα, ενώ θεωρεί ότι είναι σημαντικό να μελετηθεί περεταίρω σε σχέση με την επίδρασή της, στην εκπαίδευση του ανθρώπου (Davis 2008). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί ένα ζωντανό οργανισμό, ο οποίος ζει και εξελίσσεται συνεχώς αλληλεπιδρώντας με όλους τους τομείς της ζωής του ανθρώπου. Με λίγα λόγια λειτουργεί ως τρόπο επικοινωνίας μεταξύ του καλλιτέχνη και του θεατή, με τον θεατή να παίζει πολύ σημαντικό ρόλο καθώς η απουσία του καθιστά τα έργα τέχνης ασήμαντα (Γέμτου 2008).

Η τέχνη λοιπόν φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στην πνευματική ανάπτυξη του ανθρώπου, καθώς η επαφή του ανθρώπου με το κάθε έργο τέχνης τον οδηγεί σε ένα πνευματικό ταξίδι. Ο παρατηρητής προσπαθεί να καταλάβει όχι μόνο τις αξίες και τα συναισθήματα που θέλει να προβάλλει ο δημιουργός του έργου αλλά επιπλέον να κατανοήσει και τα συναισθήματα που το ίδιο το έργο, του δημιουργεί (Μέγα 2011). Ακόμα, η αξία ενός έργου τέχνης έγκειται στο ότι παρόλο που η τέχνη, δεν προσφέρει από μόνη της νέα γνώση μπορεί να παίζει καθοριστικό ρόλο στην κατανόηση δύσκολων επιστημονικών όρων. Επιπλέον, η ενασχόληση με την τέχνη, μπορεί να προσφέρει εσωτερική ισορροπία και να διευρύνει τους πνευματικούς ορίζοντες του ατόμου (Γέμτου 2008).

Όσον αφορά, το τι κάνει ένα δημιουργήμα έργο τέχνης, σύμφωνα με τον Olson (2000) υπάρχουν επτά χαρακτηριστικά. Αρχικά πρέπει να αντικατοπτρίζει κάποια πανανθρώπινη ιδέα, στην συνέχεια η έκφραση της ιδέας αυτής καταλαμβάνει μια σταθερή θέση στην αιωνιότητα. Οποιοσδήποτε έρχεται σε επαφή με αυτό το έργο οδηγείται σε μια διανοητική περιπέτεια. Πρόκειται για κάτι τεχνητό, το οποίο δεν έχει δημιουργηθεί για να ικανοποιήσει τις καθημερινές ανάγκες του ανθρώπου. Αποτελεί έκφραση της δημιουργικότητας και τις ελευθερίας του καλλιτέχνη, η οποία μπορεί συχνά να έρχεται σε αντίθεση με την πραγματικότητα. Δεν αποτελεί μια πιστή αντιγραφή της πραγματικότητας, ενώ, τέλος, προκαλεί έντονα συναισθήματα, είτε θετικά είτε αρνητικά στον εκάστοτε παρατηρητή της (Olson 2000).

Στον Τριβυζαδάκη (2013), γίνεται αναφορά σε δύο μορφές τέχνης στις καλές τέχνες και στις εφαρμοσμένες τέχνες. Οι καλές τέχνες περιλαμβάνουν τη ζωγραφική, τη γλυπτική, την αρχιτεκτονική, την ποίηση και τη μουσική, αρχικά. Ενώ με την εξέλιξη της τεχνολογίας και την ανάπτυξη του πολιτισμού, ο τομέας αυτός ενισχύθηκε και με άλλες μορφές τέχνης όπως το σχέδιο, ο χορός, η φωτογραφία ο κινηματογράφος και το θέατρο. Σκοπός των Καλών Τεχνών είναι να συνοδεύσουν τον άνθρωπο σε όλη τη διάρκεια της πορείας του και να προσφέρουν αφορμή για σκέψη. Στις εφαρμοσμένες Τέχνες περιλαμβάνονται τέχνες όπως η γραφιστική το βιομηχανικό σχέδιο κ.α. οι οποίες έχουν ως στόχο την εφαρμογή των καλών τεχνών στην καθημερινή ζωή, έτσι ώστε αυτές να ανήκουν σε όλους τους ανθρώπους και στην κοινωνία. Όσον αφορά την παρούσα εργασία που έχει να κάνει με την εκπαίδευση ενηλίκων κατά κύριο λόγο αξιοποιούνται οι Καλές Τέχνες.

1.2 Η έννοια της εκπαίδευσης ενηλίκων

Ήδη από το 1960, οι ερευνητές της εκπαίδευσης ενηλίκων, προσπάθησαν να αποδείξουν ότι ο σκοπός της εκπαίδευσης ενηλίκων και ο τρόπος με τον οποίο μαθαίνουν οι ενήλικες, είναι πολύ διαφορετικός, σε σχέση με την εκπαίδευση ανηλίκων (Κόκκος, 2006). Ο πρώτος που ασχολήθηκε με την δημιουργία ορισμού για την εκπαίδευση ενηλίκων ήταν ο Knowles με την θεωρία της ανδραγωγικής. Η οποία στη συνέχεια δέχτηκε μεγάλη κριτική από άλλους μελετητές της εκπαίδευση ενηλίκων καθιστώντας τη θεωρία του μη επαρκή. Οι ελλείψεις της θεωρίας καλύφθηκαν σε μεγάλο βαθμό, αργότερα από άλλους μελετητές, όπως ο Mezirow, ο Brookfield ο Jarvis, Freire ο Rogers κ.α. (Κόκκος, 2006).

Σύμφωνα με το Rogers (1999), έχουν γραφτεί πολλά όσον αφορά τον όρο εκπαίδευση ενηλίκων. Δεν υπάρχει ένας ορισμός που να μπορεί να καλύψει αποτελεσματικά τον όρο αυτό, καθώς είναι πολύ δύσκολο να βρεθεί ένας ορισμός που να καλύπτει όλες τις χώρες, οι οποίες έχουν προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων. Όλοι οι ορισμοί που έχουν δοθεί κατά καιρούς εάν αναλυθούν διεξοδικά δημιουργούν προβληματισμούς. Παρόλα αυτά όμως, όλοι οι ορισμοί αυτοί έχουν ένα κοινό στοιχείο, απευθύνονται σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με ενήλικους.

Σύμφωνα με τον ορισμό της UNESCO (1976), η εκπαίδευση ενηλίκων έχει να κάνει με το σύνολο των οργανωμένων εκπαιδευτικών διαδικασιών που έχει ως στόχο είτε να παρατείνει είτε να αντικαταστήσει την αρχική εκπαίδευση. Οι δράσεις αυτές αφορούν τόσο την τυπική όσο και την μη τυπική εκπαίδευση. Με αυτό τον τρόπο τα άτομα που θεωρούνται ενήλικα από την κοινωνία, εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους ενισχύουν τα προσόντα τους η στρέφονται σε μία εντελώς νέα κατεύθυνση. Μεταβάλλοντας έτσι την στάση τους, με την προοπτική τόσο της προσωπικής ανάπτυξης όσο και τη συμμετοχή τους στην κοινωνία, στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη.

Ενώ σύμφωνα με τον ορισμό του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η εκπαίδευση ενηλίκων έχει να κάνει με οποιασδήποτε μορφής μαθησιακή δραστηριότητα η οποία είναι σχεδιασμένη από τον εκάστοτε εκπαιδευτικό φορέα με σκοπό να κάνω ικανοποίηση οποιαδήποτε ανάγκη κατάρτισης, ενός ανθρώπου που έχει ξεπεράσει την ηλικία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και μπορεί να συμβεί σε οποιαδήποτε φάση της ζωής του. Η εκπαίδευση αυτή καλύπτει μη επαγγελματικές, επαγγελματικές γενικές, τυπικές και μη τυπικές σπουδές, καθώς επίσης και την εκπαίδευση που έχει να κάνει με κοινωνικό σκοπό (οπ. αναφ. στο Rogers, 1999).

Εκπαίδευση ενηλίκων, επίσης, μπορεί να θεωρηθεί μία διαδικασία, η οποία συμβαίνει, στον ελεύθερο χρόνο του ενήλικα και πολλές φορές έχει να κάνει με την απόκτηση γνώσεων, σε θέματα που τον ενδιαφέρουν. Πολύ σημαντικό είναι να διαφοροποιηθεί ο όρος εκπαίδευση ενηλίκων από τον όρο μάθηση ενηλίκων καθώς η εκπαίδευση ενηλίκων δραστηριοποιείται σε οργανωμένο πλαίσιο, έτσι ώστε να καλύπτει συγκεκριμένες ανάγκες των ενηλίκων. Αντίθετα η μάθηση ενηλίκων είναι κάτι πιο γενικό που μπορεί να συμβεί και σε μη οργανωμένο πλαίσιο (Κυριτσοπούλου, 2019).

Στόχοι της εκπαίδευσης ενηλίκων είναι, να αναπτύσσουν τις ικανότητες των ενηλίκων, να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους και να βελτιώσουν τα επαγγελματικά τους προσόντα. Ή να τους βοηθήσει να διαλέξουν μία διαφορετική πορεία, που θα έχει ως στόχο την αλλαγή της νοοτροπίας τους πάνω σε ένα θέμα τόσο για να εξελιχθούν προσωπικά, όσο και να συμμετέχουν στην ανάπτυξη, της οικονομίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού (Ζαρίφης, 2014).

Συνοψίζοντας λοιπόν θα μπορούσαμε να πούμε ότι εκπαίδευση ενηλίκων «είναι μια διαδικασία, μέσω της οποίας άτομα ενήλικα, τα οποία δεν φοιτούν πλέον στο σχολείο, αναλαμβάνουν διάφορες δραστηριότητες με πρόθεση να αποκτήσουν γνώσεις, δεξιότητες ικανότητες, στάσεις κλπ., έτσι ώστε να μπορούν να εντοπίζουν και να επιλύουν με αποτελεσματικότητα ατομικά και συλλογικά προβλήματα» (Καψάλης, Παπασταμάτης, 2002 :20).

Το αποτέλεσμα όλων αυτών των μελετών είναι ότι σήμερα υπάρχει το θεσμικό πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων, το οποίο όμως χρήζει περαιτέρω μελέτης. Τόσο στο επίπεδο της έρευνας όσο και της ανάπτυξης θεωρητικών μοντέλων. Παρόλα αυτά ο τομέας της εκπαίδευσης ενηλίκων είναι πλέον ένα ξεχωριστό επιστημονικό πεδίο, το οποίο έχει ως στόχο την μελέτη των ενηλίκων εκπαιδευόμενων και την ανάδειξη των επιπτώσεων της ενήλικης μάθησης (Κόκκος, 2007).

Στις μέρες μας, παρατηρείται αύξηση της ανάγκης για εκπαίδευση ενηλίκων καθώς οι κοινωνίες μεγαλώνουν, αλλάζουν και εξελίσσονται. Οι εργαζόμενοι πρέπει να αποκτήσουν νέα προσόντα για να ανταπεξέλθουν στις αλλαγές στο εργασιακό περιβάλλον. Επιπλέον και σε κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο έχει δημιουργηθεί ζήτηση για άτομα με ποικίλα προσόντα και δεξιότητες. Οι νέες αυτές ικανότητες είναι άμεσα συνδεδεμένες με την δημιουργικότητα και την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης. Όσον αφορά την δημιουργικότητα οι ικανότητες αυτές έχουν να κάνουν με τον συνδυασμό διαφορετικών γνώσεων και δεξιοτήτων. Το άτομο με το να είναι ανοιχτό σε νέες εμπειρίες και ιδέες, εφαρμόζει καινοτόμες πρακτικές στην επίλυση διαφόρων προβλημάτων, απορρίπτοντας τις συνηθισμένες οδούς. Είναι σε θέση να εφευρίσκει εναλλακτικές δομές, για την αντιμετώπιση των διαφόρων εμποδίων που προκύπτουν (Kokkos, 2011).

1.3 Φορείς της εκπαίδευσης ενηλίκων

Οι εκπαιδευτικοί φορείς που έχουν να κάνουν με την εκπαίδευση ενηλίκων μπορούν να χωριστούν στις εξής κατηγορίες: α) στους φορείς τυπικής εκπαίδευσης ηλικιακά ενηλίκων, β) στους φορείς τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων και γ) στους φορείς μη τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων.

Αναλυτικότερα, όσον αφορά την πρώτη κατηγορία, είναι οι φορείς οι οποίοι παρέχουν αναγνωρισμένους τίτλους σπουδών σε άτομα που θεωρούνται ενήλικα, με βάση το ελληνικό κράτος. Τέτοιοι φορείς είναι η τριτοβάθμια εκπαίδευση και τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ) (Κόκκος, 2007).

Στην δεύτερη κατηγορία ανήκει το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ) και τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ). Οι φορείς αυτοί επεκτείνουν τις αρχικές γνώσεις που έχουν λάβει οι εκπαιδευόμενοι είτε από τα σχόλια είτε από τα πανεπιστήμια. Απευθύνονται σε άτομα τα οποία θεωρούνται ενήλικα με βάση την κοινωνία (Κόκκος, 2007).

Τέλος στην τρίτη κατηγορία ανήκουν οι φορείς μη τυπικής εκπαίδευσης, που απευθύνονται σε ενήλικα άτομα. Οι φορείς αυτής της κατηγορίας έχουν να κάνουν με τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση και γενικά με την εκπαίδευση ενηλίκων. Οι φορείς οι οποίοι περιλαμβάνονται σε αυτή την κατηγορία στη χώρα μας, είναι ποικίλοι. Παραδείγματος χάρη τα Κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης (ΚΕΚ), ο πρώην ΟΑΕΔ (Οργανισμός Ανθρώπινου Δυναμικού) πλέον ΔΥΠΙΑ, τα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων, διάφοροι δημόσιοι οργανισμοί, υπουργεία, επιχειρήσεις, μουσεία, βιβλιοθήκες κ.α. (Κόκκος, 2007).

Συμπεραίνουμε έτσι ότι το εκπαιδευτικό πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα και σε όλο τον κόσμο αποτελείται από διάφορους φορείς, τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων (Κόκκος, 2007).

Σε αυτό το πρώτο κεφάλαιο της ερευνάς μας, έγινε αποσαφήνιση των όρων τέχνη και εκπαίδευση ενηλίκων. Δυο όρων που θα χρησιμοποιήσουμε επανειλημμένα στην παρούσα εργασία γι' αυτό και κρίθηκε αναγκαία η διερεύνησή τους, σε βιβλιογραφικό επίπεδο. Κατά την βιβλιογραφική ανασκόπηση παρουσιάστηκαν οι διάφοροι ορισμοί που έχουν δημιουργηθεί και για τους δυο αυτούς όρους. Τέλος, στην τελευταία υποενότητα του παρόντος

κεφαλαίου παρουσιάζονται οι διάφοροι φορείς της εκπαίδευσης ενηλίκων. Καθώς το δείγμα που επιλέχθηκε για την διερεύνηση των ερευνητικών ερωτημάτων αποτελούν εκπαιδευτές του Νομού Θεσσαλονίκης, που εργάζονται σε ποικίλους τομείς της εκπαίδευσης ενηλίκων. Στο δεύτερο κεφάλαιο, που αποτελείτε από δύο υποενότητες, θα παρουσιαστεί ο ρόλος της τέχνης γενικότερα στην εκπαίδευση και η επίδραση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων ειδικότερα.

2. Κεφάλαιο 2: Τέχνη και εκπαίδευση

2.1 Η σημασία της τέχνης στην εκπαίδευση

Πολύ μεγάλο ρόλο στην εκπαίδευση παίζει, ο τρόπος οργάνωσης των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων καθώς και το περιεχόμενο της διδακτέας ύλης. Οι μαθητές δημιουργούν εμπειρίες κατά την εκπαιδευτική διαδικασία που οδηγούν στην διαμόρφωση του χαρακτήρα τους. Σημαντικό ρόλο σε αυτό παίζει και η επαφή του ανθρώπου με τις τέχνες (Eisner, 2002). Ολοένα και περισσότερο στις μέρες μας, παρατηρείται η ανάγκη ένταξης της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτή η προσθήκη, δεν έχει ως στόχο να επιβαρύνει τους μαθητές με επιπλέον γνώσεις, αλλά να τους βοηθήσει να δημιουργήσουν ένα δικό τους σύστημα αξιών και στάσεων. Η ενασχόληση με την τέχνη προωθεί την ανάπτυξη της δημιουργικότητας, της φαντασίας, του πειραματισμού και της κριτικής σκέψης (Μαλαφάντης, & Καρέλα, 2012).

Στα πλαίσια όμως της τυπικής εκπαίδευσης, υπάρχει πολύ λίγος χώρος για την ένταξη των τεχνών στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, πόσο μάλλον η σύνδεση τους με τον κριτικό στοχασμό. Στην πραγματικότητα είναι πολύ λίγες οι δραστηριότητες που γίνονται προς αυτή την κατεύθυνση, παρόλο που οι στόχοι οι οποίοι θέτονται στην εκπαίδευση εμπεριέχουν την καλλιέργεια του κριτικού στοχασμού και την ανάπτυξη της δημιουργικότητας των μαθητών. Παρόλα αυτά η αξιοποίηση, των έργων τέχνης για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, ελάχιστα χρησιμοποιείται, παρόλο που η διεθνής βιβλιογραφία έχει προβάλλει την θετική επίδραση, που έχει η παρατήρηση των διαφόρων μορφών τέχνης, προς την ενεργοποίηση του κριτικού στοχασμού (Μέγα, 2011).

Πρώτος ο Dewey (1980) τόνισε την σημασία της τέχνης στην ανάπτυξη της φαντασίας, η οποία θεωρούσε ότι έπαιξε μεγάλο ρόλο στην διαδικασία της μάθησης. Για να κατανοήσουμε ένα έργο τέχνης χρειάζεται να επιστρατέψουμε την δική μας φαντασία. Επομένως η αισθητική εμπειρία που αποκτούμε από την εμπλοκή με τις τέχνες, οδηγεί στην εξέλιξη του ατόμου. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της προσπάθειας κατανόησης του νοήματος ενός έργου τέχνης. Η φαντασία σύμφωνα με την Greene (2007) μας βοηθάει να ξεφύγουμε από τα συνηθισμένα, μας δίνει ένα πλήθος από δυνατότητες. Ο καλύτερος τρόπος να καλλιεργήσουμε την φαντασία, είναι μέσω της τέχνης. Όταν συναντάμε ένα έργο τέχνης, αλλάζει ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα, βλέπουμε μια διαφορετική πραγματικότητα μέσα από τα μάτια του

καλλιτέχνη. Τέλος αναφέρει πως η αισθητική εκπαίδευση είναι κάτι διαφορετικό από την απλή εκτίμηση της τέχνης, καθώς ο εκπαιδευόμενος ωθείται να δει το έργο με τα δικά του μάτια.

Τα έργα τέχνης επιδέχονται πολλές ερμηνείες, γι' αυτό οι εκπαιδευόμενοι θα πρέπει να παροτρύνονται να αφήσουν την φαντασία τους ελεύθερη, να δώσουν διαφορετικά νοήματα στο ίδιο έργο τέχνης, να μην σταθούν μόνο στην απλή απόκτηση γνώσεων. Η ανάπτυξη της φαντασίας θα οδηγήσει στο μέλλον στην δημιουργία ενός ανθρώπου που συνεχώς εξελίσσεται και κατ' επέκταση σε μια κοινωνία που συνεχώς θα μεταβάλλεται (Eisner, 2002). Ακόμα πρέπει να τονιστεί η διαχρονική αξία ενός έργου τέχνης. Μπορούν να δοθούν διαφορετικά νοήματα για το ίδιο έργο ανάλογα με την εποχή στην οποία εξετάζεται. Στην τέχνη δεν υπάρχει σωστή και λάθος απάντηση, έτσι οι μαθητές ενθαρρύνονται να δώσουν πολλές διαφορετικές λύσεις για το ίδιο ζήτημα, αποθαρρύνεται η αποστήθιση και επιβραβεύεται η πολυφωνία. (Μαλαφάντης & Καρέλα, 2012).

Πέρα από την ανάπτυξη της φαντασίας, η ενασχόληση με τις τέχνες οδηγεί και στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας του ατόμου. Αυτή η πρακτική μελετήθηκε από τους Lowenfeld και Read. Σύμφωνα με τον πρώτο το παιδί που έχει αναπτυγμένη δημιουργικότητά μπορεί να αντιμετωπίσει πιο εύκολα, δύσκολες καταστάσεις που θα συναντήσει. Αναπτύσσεται η ευελιξία και η ελευθερία της σκέψης, σε σχέση με ένα παιδί που είναι πιο περιορισμένο στο να εκφραστεί όπως θέλει (στο Eisner, 2002: 32). Ο Read επίσης επισημαίνει ότι ο εκπαιδευτής λειτουργεί περισσότερο σαν μεσολαβητής μεταξύ της τέχνης και του μαθητή, επειδή η δημιουργικότητα δεν είναι κάτι το οποίο μπορεί να διδαχτεί (Read, 1943-1958).

Μια άλλη οπτική για την συμβολή της τέχνης στην εκπαίδευση είναι ότι παίζει σημαντικό ρόλο στην μετέπειτα ζωή του ανθρώπου, στην αγορά εργασίας. Αναπτύσσει ικανότητες όπως η δημιουργικότητα η καλλιέργεια της φαντασίας και η ομαδικότητα, οι οποίες είναι πολύ χρήσιμες σε μια συνεχώς εξελισσόμενη αγορά εργασίας. Επιπλέον μέσω της καλλιέργειας της αισθητικής εμπειρίας μπορεί να ενισχυθούν τα βασικά μαθήματα τα οποία διδάσκονται στα σχολεία. Η απόκτηση αισθητικής εμπειρίας βοηθάει τους μαθητές να καταλάβουν τις διάφορες ιστορικές περιόδους και να κατανοήσουν καλύτερα διαφορές αντιλήψεις που προάγονται μέσα από τα διάφορα έργα τέχνης (Eisner, 2002).

Με την σημασία της τέχνης στην εκπαίδευση ασχολήθηκε και ο Gardner ο οποίος ανέπτυξε την θεωρία των «πολλαπλών τύπων νοημοσύνης». Σύμφωνα με

αυτή, ο κάθε άνθρωπος αποτελείται από πολλά είδη νοημοσύνης, καθένα από τα οποία δεν είναι το ίδιο αναπτυγμένα και συνδέονται με ένα συγκεκριμένο σύστημα συμβόλων (Gardner, 1983). Η ανάπτυξη της αισθητικής εμπειρίας λοιπόν, βοηθάει στην καλλιέργεια αυτών των συμβόλων και μακροπρόθεσμα στην ανάπτυξη των διαφόρων αυτών νοημοσυνών. Αυτό συμβαίνει γιατί η τέχνη προσφέρει μια μεγάλη ποικιλία από σύμβολα για επεξεργασία, καλλιεργεί την έκφραση των συναισθημάτων και διάφορων πλευρών της πραγματικότητας τα οποία είναι δύσκολο να εκφραστούν με άλλο τρόπο (Gardner, 1973,1990).

Ακόμα η ενασχόληση με τις τέχνες διευρύνει την κουλτούρα και μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη της πολιτισμικής συνείδησης. Μέσα από την εκ βαθέων παρατήρηση ενός έργου μπορούμε να ανακαλύψουμε διάφορες ιδέες, αντιλήψεις, ιστορικά και πολιτικά στοιχεία που θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε βαθύτερα τον εκάστοτε πολιτισμό. (Μέγα, 2011)

Τέλος, η ενασχόληση με τις τέχνες βοηθάει στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης. Όταν ένας άνθρωπος έρχεται αντιμέτωπος με ένα έργο τέχνης για να το ερμηνεύσει πρέπει να αναπτύξει ένα σύνθετο τρόπο σκέψης. Να έρθει αντιμέτωπος με πολλά είδη σκέψης και να επιλέξει αυτό που του ταιριάζει (Eisner, 2002). Η έννοια της κριτικής σκέψης, είναι εξαιρετικά δύσκολο να αποτυπωθεί με έναν μόνο ορισμό, καθώς πρόκειται για μια σύνθετη πνευματική διεργασία. Επιπλέον πολλοί έχουν προσπαθήσει να δώσουν έναν σαφή ορισμό. Σ' αυτό που όλοι συμφωνούν είναι πως ο Σωκράτης, θεωρείται θεμελιωτής της κριτικής σκέψης, οπότε όλες οι προσπάθειες κατανόησης της κριτικής σκέψης ξεκινούν από τους σωκρατικούς διαλόγους (Μέγα, 2011). Στην επόμενη ενότητα θα ασχοληθούμε πιο αναλυτικά με την ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού, καθώς αυτός έχει κυρίαρχη θέση στην εκπαίδευση ενηλίκων.

Επιπλέον αξίζει να σημειωθεί ότι η συνεχής παρατήρηση ενός έργου τέχνης μπορεί να φέρει στο προσκήνιο διάφορες προσωπικές εμπειρίες, τις οποίες μέσω της ανάπτυξης του κριτικού στοχασμού να τις ερμηνεύσουμε από μια άλλη οπτική (Μέγα, 2011). Μέσω τις συνεχούς προσπάθειας για την ανακάλυψη νέων νοημάτων σε ένα έργο τέχνης, ή την προσπάθεια να ανακαλύψουμε τι θέλει να προβάλλει ο ίδιος ο καλλιτέχνης, οδηγούμαστε σε έναν πιο αναλυτικό τρόπο σκέψης. Έτσι η ενασχόληση με την τέχνη μπορεί να οδηγήσει στην καλλιέργεια ενός βαθέως σκεπτόμενου ανθρώπου που βλέπει τον κόσμο με πιο ερευνητική ματιά, πέρα από το αυτονόητο (Perkins, 1994).

Σε γενικές γραμμές τονίζετε η ανάγκη για την αξιοποίηση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση. Παρατηρείται βέβαια, ότι γίνονται κάποιες προσπάθειες ενσωμάτωσης της, με διάφορες δράσεις προς αυτή την κατεύθυνση, κυρίως με την μορφή εκπαιδευτικών εκδρομών. Παρόλα αυτά, οι εκπαιδευτικοί που δυνητικά θέλουν ή προσπαθούν να εισάγουν την τέχνη στην καθημερινή τους διδασκαλία, συχνά αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα. Όπως ποια είναι τα κατάλληλα έργα τέχνης, τα οποία πρέπει να επιλέξουν έτσι ώστε να συνδέονται με τους στόχους που θέλουν να επιτύχουν. Ενώ ένα άλλο συχνό δίλλημα είναι γιατί να επιλέξουν ένα έργο τέχνης, έναντι κάποιου άλλου. Λόγω αυτών των δυσκολιών, συνηθίζουν να περιορίζονται στα έργα τέχνης, τα οποία ήδη προσφέρονται στο εκπαιδευτικό εγχειρίδιο (Μέγα 2011).

2.2 Η Τέχνη στην εκπαίδευση ενηλίκων

Η εισαγωγή της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων μπορεί να μπορεί να λάβει επιπρόσθετες διαστάσεις. Για έναν ενήλικο εκπαιδευόμενου η τέχνη μπορεί να είναι το μέσο ενεργοποίησης και ενδυνάμωσης. Μπορεί να ενισχύσει την επιθυμία για ζωή μέσω πνευματικών δραστηριοτήτων που έχουν να κάνουν με την τέχνη (Cucos, 2014).

Σύμφωνα με τον Κόκκο (2011), η χρήση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων εάν χρησιμοποιείτε με τον ίδιο σκοπό, όπως χρησιμοποιείται στο σχολείο, δηλαδή ως μέσο ανάπτυξη ικανοτήτων, οι οποίες θεωρούνται αναγκαίες για τη μετέπειτα επαγγελματική τους κατάρτιση, δεν προσφέρει κανένα επιπλέον εφόδιο στους ενήλικες εκπαιδευόμενους. Στην εκπαίδευση ενηλίκων, υπάρχει μία διαφορετική προσέγγιση που αφορά τους ενήλικες εκπαιδευόμενους. Όπου η χρήση της τέχνης δεν σκοπεύει μόνο στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της κριτικής σκέψης, αλλά σκοπεύει και στο να εμπλέκονται οι ενήλικες σε μία διαδικασία κριτικού στοχασμού. Για να μπορούν να αντιμετωπίζουν κριτικά, το πλήθος των ιδεών που δέχονται καθημερινά. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητη η χρήση μιας μεθόδου, αξιοποίησης της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων, η οποία να ενισχύει την αυτοδυναμία της σκέψης. Έτσι ώστε, να επιτυγχάνεται όχι μόνο, η ανάπτυξη των συναισθημάτων και της φαντασίας, αλλά και του κριτικού στοχασμού (Κόκκος, 2011).

Για όλους τους λόγους, που αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, υπάρχει μια στροφή προς τις τέχνες καθώς πολλοί ερευνητές έχουν αποδείξει πως οι τέχνες συμβάλουν στην ανάπτυξη, των παραπάνω ικανοτήτων. Στον τομέα της μουσικής εκπαίδευσης, που αφορά ενήλικους εκπαιδευόμενους, έχει αποδειχτεί ότι ο συνδυασμός της κλασικής εκπαίδευσης με έργα τέχνης βοηθάει στην ολόπλευρη ανάπτυξη του ανθρώπου. Αυτό συμβαίνει γιατί στην τέχνη εμπεριέχονται πολλά σύμβολα τα οποία συμβάλουν στην δημιουργία μιας ολοκληρωμένης άποψης για τον κόσμο και την θέση του ατόμου μέσα σ' αυτόν (Ράικου, 2013).

Στο εξωτερικό, έχουν γίνει ήδη κάποιες προσπάθειες ενσωμάτωσης της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων. Για παράδειγμα στην Γαλλία γίνεται η χρήση του κινηματογράφου ως μέρος του εκπαιδευτικού υλικού, στην διαδικασία της εκπαίδευσης ενηλίκων (Κόκκος, 2011). Επίσης και στην Αμερική σύμφωνα με το Gardner (1990), υπάρχουν διάφορα προγράμματα τα οποία εντάσσουν την τέχνη στις δραστηριότητές τους, για την ανάπτυξη της αισθητικής εμπειρίας και του κριτικού στοχασμού. Όσον αφορά την Ελλάδα, σημαντικό ρόλο στον τομέα αυτό έχει παίξει η έρευνα του Αλέξη Κόκκου, ο οποίος ανέπτυξε το μοντέλο: «Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία» το οποίο έχει εφαρμοστεί με επιτυχία στην εκπαίδευση ενηλίκων (Κόκκος, 2011).

Το σημαντικότερο, για την επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων, στην εκπαιδευτική διαδικασία, είναι η ανάγκη να δημιουργηθεί από τους εκπαιδευτικούς ένα κατάλληλο περιβάλλον, το οποίο θα αποφεύγει την απλή μεταφορά γνώσεων στους εκπαιδευόμενους. Αντίθετα θα προσφέρει ποικίλα ερεθίσματα επιτρέποντάς τους, την προσωπική ανάπτυξη (Eisner, 2002). Σύμφωνα λοιπόν με την βιβλιογραφική ανασκόπηση, η τέχνη μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο, για την επίτευξη του στόχου αυτού.

Συνεπώς, η τέχνη ή αισθητική εμπειρία, μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά στην εκπαίδευση ενηλίκων όταν οι παραδοσιακές μέθοδοι δεν επαρκούν. Καθώς μπορεί να δώσει διαφορετικά νοήματα, στις ήδη υπάρχουσες αλήθειες, που έχει δημιουργήσει η κοινωνία (Κόκκος, 2011).

Ολοκληρώνοντας το δεύτερο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, συμπεραίνουμε ότι η τέχνη μπορεί να έχει πολυάριθμα θετικά αποτελέσματα σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, όπως και στην εκπαίδευση ενηλίκων. Καθώς και ότι μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο, από την πλευρά των εκπαιδευτών, το οποίο θα διευκολύνει και θα εμπλουτίσει την εκπαιδευτική διεργασία. Στην συνέχεια

θα περάσουμε στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας έρευνας το οποίο διερευνά τον ρόλο που μπορεί να παίξουν οι διάφορες μορφές τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων. Συγκεκριμένα την επίδραση της τέχνης, στην ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού και το ρόλο που μπορεί να παίξει η τέχνη, στον μετασχηματισμό των απόψεων των εκπαιδευομένων, στα πλαίσια της μετασχηματίζουσας μάθησης.

3. Κεφάλαιο 3: Ο ρόλος της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων

3.1 Η ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού μέσω της τέχνης

Η συμβολή της ενασχόλησης με τις τέχνες, ως ένα μέσο για την ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού, είναι ένα θέμα το οποίο έχει απασχολήσει πολλούς επιστήμονες. Οι πρώτες απόπειρες εμφανίζονται στα έργα των Kant, Hegel και Schelling οι οποίοι προσπάθησαν να καθορίσουν σε πιο βαθμό επηρεάζει η ανάπτυξη της αισθητικής εμπειρίας τον κριτικό στοχασμό. Σύμφωνα με τον Kant (1995), μεταξύ του καλλιτέχνη του έργου και του ατόμου που το παρατηρεί δημιουργείται μια ιδιαίτερη σχέση, που προκαλεί την δημιουργία συναισθημάτων και ενός διαφορετικού τρόπου σκέψης από τον συνηθισμένο. Αυτόν τον τρόπο σκέψης τον ονόμασε «αισθητική ορθολογικότητα» και διαφέρει σημαντικά από τον ορθολογικό τρόπο που είναι οργανωμένη η κοινωνία. Αυτός ο τρόπος σκέψης λειτουργεί με βάση τα συναισθήματα του ανθρώπου, επιτρέποντας στο άτομο να αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα με άλλο μάτι (οπ. αναφ. στο Κόκκος, 2010 ·2011)

Στην συνέχεια ο Sartre (1971), αναφέρει πως ο κάθε άνθρωπος αντιδρά διαφορετικά διαβάζοντας ένα λογοτεχνικό κείμενο. Είναι διαφορετικός ο τρόπος που ο εκάστοτε αναγνώστης θα αντιληφτεί το κείμενο, έτσι επιτυγχάνεται η ανάπτυξη της φαντασίας και της κριτικής σκέψης. Καταλήγει ότι η ανάγνωση λογοτεχνίας μπορεί να οδηγήσει σε μια διαφορετική ερμηνεία όσον αφορά τις διάφορες καταστάσεις που ερχόμαστε αντιμέτωποι.

Επίσης σημαντικό ρόλο στο θέμα αυτό έπαιξαν οι μελέτες από το Palo Alto Mental Research Institute. Βασισμένοι σε έρευνες γύρω από την νευροφυσιολογία και την ανατομία κατέληξαν, ότι η ολοκληρωμένη σκέψη του ατόμου συντελείται όταν είναι εξίσου αναπτυγμένα και συνεργάζονται αρμονικά και τα δυο ημισφαίρια του εγκεφάλου. Το αριστερό ημισφαίριο, είναι υπεύθυνο για την εκλογίκευση της πραγματικότητας, συσχετίζεται με οποιαδήποτε λειτουργία χρειάζεται λογική επιχειρηματολογία. Το δεξί από την άλλη, είναι συνδεδεμένο με την φαντασία την δημιουργικότητα και την διαίσθηση. Οι τέχνες λοιπόν, είναι πηγή εικόνων και στοιχείων που συμβάλουν στην εξέλιξη του δεξιού ημισφαιρίου. Έτσι ενισχύεται η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της δημιουργικότητας (Watzlawick, Bavelas & Jackson, 1967 · Watzlawick, 1981, στο Kokkos, 2010).

Ο Boyd (2009), τονίζει ότι η ενασχόληση με την τέχνη, παίζει καθοριστικό ρόλο στην δημιουργία νευρικών κυττάρων και εγκεφαλικών συνάψεων, που με την

σειρά τους οδηγούν στην ανάπτυξη της πολυπλοκότητας της σκέψης. Επιπλέον η ενασχόληση κυρίως με σημαντικά έργα τέχνης συμβάλει στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης και στην αποδοχή της διαφορετικότητας. (στο Κόκκος, 2011).

Μια ακόμα σημαντική ενίσχυση της άποψης ότι ο κριτικός στοχασμός αναπτύσσεται μέσω της αισθητικής εμπειρίας, δόθηκε από τους Adorno και Horkheimer της σχολής της Φρανκφούρτης. Οι δύο αυτοί θεωρητικοί αναδιατύπωσαν την θεωρία του Kant, και προώθησαν την άποψη ότι η ενασχόληση με τις τέχνες οδηγεί στην απελευθέρωση του ανθρώπου. Κεντρική ιδέα του έργου τους ήταν ότι η επαφή με την τέχνη έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη ενός διαφορετικού τρόπου σκέψης σε σχέση με την ορθολογική καθημερινότητα. Έδωσαν ιδιαίτερη σημασία στην επαφή με μεγάλα έργα τέχνης, τα οποία δεν οδηγούν σε συγκεκριμένα μονοπάτια και δεν περιέχουν έννοιες εύκολα κατανοητές. «Προσφέρει κριτήρια που μας βοηθούν να απεγκλωβιζόμαστε από τις κυρίαρχες νόρμες και να αμφισβητούμε τις παραδοχές που είναι εγκαθιδρυμένες στις κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις» (Kokkos, 2010:162).

Ο Καστοριάδης (όπ. αναφ. στο Κόκκος, 2011), παρουσιάζει παρόμοιες αντιλήψεις με αυτές της σχολής της Φρανκφούρτης. Αναφέρει ότι η επαφή με ένα υψηλής αξίας έργο τέχνης οδηγεί σε ένα διάλογο μεταξύ του έργου και του θεατή. Δημιουργούνται έντονα συναισθήματα τα οποία ωθούν τον άνθρωπο στην κριτική απεικόνιση της πραγματικότητας, καθώς προσφέρονται πλήθος συμβόλων, τα οποία μπορεί να επεξεργαστεί ο θεατής.

Τέλος όσων αφορά τον εκπαιδευτή, ο Perkins τονίζει, ότι πρέπει να έχει την ικανότητα να ωθεί τους εκπαιδευόμενους του, να βρουν τις δικές τους ερμηνείες πάνω στο έργο που θα κλιθούν να παρατηρήσουν (Perkins, 1994).

Είναι λοιπόν είναι φανερό ότι η ενασχόληση με τις τέχνες θα έπρεπε να έχει μια θέση στην εκπαιδευτική διαδικασία. Γενικότερα η ενασχόληση με τις τέχνες μπορεί να συμβάλει σημαντικά και στην εξέλιξη του ατόμου (Κούμαλα, 2018). Κλείνοντας, μέσω αυτής της ανασκόπησης των διαφόρων ερευνητών που ασχολήθηκαν με την τέχνη και την αισθητική εμπειρία, αναδεικνύεται ο σημαντικός ρόλος των τεχνών στην ανάπτυξη της φαντασίας και δημιουργίας έντονων συναισθημάτων στο φάσμα της μάθησης, καθώς και στην ενίσχυση της κριτικής σκέψης. Η αξιοποίηση λοιπόν αυτών των στοιχείων μπορεί να οδηγήσει στην καλύτερη αντίληψη των εξεταζόμενων θεμάτων στην εκπαίδευση ενηλίκων όταν ο κλασικός τρόπος διδασκαλίας δεν επαρκεί. Έτσι ενισχύεται η άποψη ότι η αισθητική

εμπειρία, μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στα πλαίσια της μετασχηματίζουσας μάθησης (Κόκκος, 2011).

3.2. Η μετασχηματίζουσα μάθηση και η αισθητική εμπειρία.

Ο πρώτος ο οποίος έκανε λόγο για μετασχηματίζουσα μάθηση μέσω της αισθητικής εμπειρίας είναι ο Freire. Εκείνος ενέταξε στην διδασκαλία του σκίτσα σημαντικών ζωγράφων, τα οποία είχαν σχέση με τα βιώματα των εκπαιδευομένων του και ήταν ειδικά διαμορφωμένα, έτσι ώστε να προκαλούν αφορμή για κριτική ανάλυση ζητημάτων κοινωνικού χαρακτήρα. Η ανάλυση του εκάστοτε σκίτσου οδηγούσε τους συμμετέχοντες να αναθεωρήσουν τις απόψεις του στο υπό εξέταση θέμα (στο Kokkos, 2010).

Στην συνέχεια, ο Mezirow, διατύπωσε την θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης η οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση ενηλίκων. Η θεωρία αυτή λοιπόν δίνει σημασία στις αντιλήψεις που έχει ένας ενήλικος και εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο αυτές μετασχηματίζονται, κατά την διάρκεια της ζωής του, μέσω του κριτικού στοχασμού. Ένας τρόπος ενεργοποίησης του κριτικού στοχασμού είναι μέσω της ενασχόλησης με τις τέχνες (Mezirow, 1991). Παρόλα αυτά ο Mezirow δεν αναπτύσσει κάποια μέθοδο ως προς τον τρόπο χρήσης της τέχνης στην εκπαίδευση, παρά μόνο τονίζει τον ρόλο των τεχνών, στην μετασχηματιστική διαδικασία (Ράικου, 2013). Επίσης ο Shor (1992), προτείνει την χρήση όλων των μορφών τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία διευρύνοντας το πεδίο του Freire. Παρόλα αυτά δίνει σημασία στην αξιοποίηση διαφόρων έργων τέχνης, μόνο για την επεξεργασία κοινωνικοπολιτικών μηνυμάτων. Με αυτό τον τρόπο περιορίζει την χρήση των έργων τέχνης και τα προσεγγίζει από συγκεκριμένη οπτική γωνία (Κόκκος, 2011).

Όσον αφορά την σύγχρονη βιβλιογραφία, υπάρχουν τέσσερις τάσεις που έχουν να κάνουν με την μετασχηματίζουσα μάθηση μέσω της αισθητικής εμπειρίας. Όσον αφορά την πρώτη τάση, με κύριο εκφραστή τον Dirkx, έχει να κάνει με την παρατήρηση έργων μαζικής κουλτούρας. Σύμφωνα με την οποία, η ενασχόληση με την τέχνη ενεργοποιεί τον εκπαιδευόμενο και τον οδηγεί σε εσωτερικό διάλογο (Κόκκος, 2011). Η δεύτερη τάση αφορά την χρήση του κινηματογράφου στην εκπαιδευτική διαδικασία. Χρησιμοποιούνται δημοφιλή έργα και μελετάται η επίδρασή τους, στα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, όσον αφορά την διαμόρφωση του

τρόπου σκέψης τους, απέναντι σε διάφορες αξίες της σύγχρονης κοινωνίας (Κόκκος, 2011:86).

Η τρίτη τάση συνδυάζει τον κριτικό στοχασμό με την αισθητική εμπειρία. Επιλέγονται έργα με βάση την δυνατότητα που προσφέρουν για συζήτηση και προβληματισμό και όχι με βάση την υψηλή αισθητική τους αξία. Έτσι οι εκπαιδευόμενοι στερούνται τα πλεονεκτήματα της χρησιμοποίησης έργων με υψηλή αισθητική αξία όπως τα παρουσιάσαμε σε προηγούμενη ενότητα (Κόκκος, 2011:86). Τέλος, η τέταρτη τάση έρχεται να καλύψει τις αδυναμίες τις τρίτης. Κατά την εκπαιδευτική διαδικασία εισάγονται συχνά έργα με υψηλή αισθητική αξία, τα οποία οδηγούν τον εκπαιδευόμενο στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, της φαντασίας και της συναισθηματικής έκφρασης (Κόκκος, 2011:87).

Κλείνοντας την βιβλιογραφική ανασκόπηση του παρόντος κεφαλαίου, συμπεραίνουμε ότι έχει μεγάλη σημασία στην εκπαιδευτική διαδικασία η χρήση διαφόρων μορφών τέχνης. Γιατί συμβάλει όπως προαναφέραμε στην ανάπτυξη της φαντασίας, της δημιουργικότητας και της κριτικής σκέψης των εκπαιδευομένων. Στοιχεία πολύ σημαντικά τόσο στην εκπαίδευση ενηλίκων όσο και στην εκπαίδευση γενικότερα. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, θα παρουσιαστούν διάφορα μοντέλα τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ενσωμάτωση των διαφόρων μορφών τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία.

4. Κεφάλαιο 4: Μέθοδοι εισαγωγής τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων

Υπάρχουν διάφορα μοντέλα, παρατήρησης και ανάλυσης έργων τέχνης, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην εκπαίδευση και ειδικότερα στην εκπαίδευση ενηλίκων. “Τα μοντέλα αυτά παρέχουν ένα πρότυπο παρατήρησης σύμφωνα με το οποίο ο παρατηρητής σταδιακά εισέρχεται σε τομείς βαθύτερης κατανόησης ενός έργου τέχνης, ενεργοποιώντας στοχαστική του διάθεση” (Μέγα στο Κόκκος, 2011: 44). Αρχικά θα γίνει μία σύντομη αναφορά στον τρόπο ανάλυσης έργων τέχνης του Feldmann του Broudy και του Anderson. Ενώ στις επόμενες ενότητες θα γίνει μία αναλυτική παρουσίαση του μοντέλου του Perkins, του Κόκκου και της Μέγα.

Ο Feldmann (1967), υποστηρίζει ότι η ανάλυση ενός έργου τέχνης πραγματοποιείται σε τέσσερις αλληλένδετες φάσεις, που περιλαμβάνουν: την περιγραφή, την ανάλυση, την ερμηνεία και την αξιολόγηση. Ο παρατηρητής, αρχικά παρατηρεί, τα προφανή στοιχεία του έργου και στη συνέχεια εμβαθύνει περισσότερο, όσον αφορά τη δομή του έργου. Με απώτερο στόχο, να απαντήσει σε διάφορα ερωτήματα. Όπως, ποιο είναι το θέμα του έργου; Ή ποιο είναι το μήνυμα που θέλει να περάσει το έργο;

Σύμφωνα με τον Broudy (1972), το μοντέλο του αρχικά, επικεντρώνεται στην ενεργοποίηση αισθητικών παρατηρήσεων, όπως η αναζήτηση σχημάτων, όγκων, τεχνοτροπίας και στη συνέχεια, στο εντοπισμό της εκφραστικότητας του έργου. Για να οδηγηθεί τελικά, σε μία ολοκληρωμένη θεώρηση του έργου τέχνης. Το μοντέλο αυτό είναι παραπλήσιο με του Feldman.

Το μοντέλο του Anderson (1993), περιλαμβάνει επίσης τέσσερις στοχαστικές φάσεις: την αρχική αντίδραση, την περιγραφή, την ερμηνεία και την αξιολόγηση. Στην αρχή ο παρατηρητής του έργου, προβαίνει σε μία γενική κρίση του, στη συνέχεια έπειτα από περαιτέρω ανάλυση, περνάει σε πιο αφηρημένες πλευρές του, όπως είναι η ποιότητα και ο συμβολισμός και στη συνέχεια οδηγείται στην ερμηνεία του έργου. Έπειτα εξετάζει ποιες είναι οι προθέσεις του καλλιτέχνη, καθώς και τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής στην οποία έζησε. Με βάση τα προηγούμενα στοιχεία οδηγείται στο τέλος, σε μία αιτιολογημένη κρίση για το έργο (αξιολόγηση).

Στα προηγούμενα μοντέλα, Η ανάλυση ενός έργου τέχνης βασίζεται στην παρατήρηση. Ο παρατηρητής ξεκινάει από τα επιφανειακά χαρακτηριστικά του και

καταλήγει στη βαθύτερη σημασία- νόημα του έργου. Τα μοντέλα αυτά βελτιώνουν την οπτική που έχει να κάνει ο εκάστοτε άνθρωπος για τις τέχνες γενικότερα. Επιπλέον μέσα από τις παραπάνω διαδικασίες ανάλυσης, προβάλετε όχι μόνο η αισθητική αλλά και διανοητική αξία των έργων τέχνης (Κόκκος ,2011 :45).

4.1. Η στρατηγική του Perkins

Όσον αφορά τον Perkins, δεν χρησιμοποιείται τη λέξη μοντέλο, για να περιγράψει τον τρόπο αξιοποίησης της τέχνης, στην εκπαιδευτική διαδικασία. Κάποιες φορές χρησιμοποιείται τη λέξη στρατηγική ενώ άλλες φορές την έννοια της διεργασίας. Παρόλα αυτά την χωρίζει σε τέσσερις φάσεις τις οποίες ο χρήστης πρέπει να ακολουθήσει. Όμως αφήνει κάποια περιθώρια ελευθερίας, στον τρόπο με τον οποίο αυτές οι φάσεις θα εφαρμοστούν (Κόκκος, 2011).

Η πρώτη φάση ονομάζεται «χρόνος για παρατήρηση». Στην φάση αυτή ο παρατηρητής δημιουργεί τις βάσεις για την ανάπτυξη εμπειρικής νοημοσύνης. Αρχικά παίρνει το χρόνο του για να παρατηρήσει το έργο με αποτέλεσμα την ενεργοποίηση της σκέψης τους. Με την ενεργοποίηση της σκέψης δεν οδηγούμαστε στη λύση του προβλήματος αλλά δημιουργούνται οι βάσεις για την επίλυση του. Στη συνέχεια ο παρατηρητής εκφράζει την πρώτη γνώμη που έχει για το έργο, διατυπώνει διάφορες ερωτήσεις, που προκύπτουν από αυτό και δίνεται δυνατότητα να εκφράσει τα συναισθήματα που του προκαλεί το συγκεκριμένο έργο τέχνης. Στο πρώτο στάδιο αυτό της παρατήρησης, ο παρατηρητής χρησιμοποιεί τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις του, έτσι ώστε να μην προβεί σε κάποια πρόχειρη εκτίμηση του έργου (Perkins, 1994: 42-46).

Η δεύτερη φάση είναι η «ανοιχτή και περιπετειώδης παρατήρηση». Στο στάδιο αυτό, ο παρατηρητής καλείται να κοιτάξει καλύτερα το έργο αφήνοντας στην άκρη τις προκαταλήψεις. Για να γίνει αποτελεσματική αυτή η δεύτερη φάση, ζητούμενο είναι η ενεργοποίηση της ανοιχτής σκέψης και ανάπτυξη της δημιουργικότητας, η οποία βοηθάει τον παρατηρητή, όχι να ερμηνεύσει το έργο, αλλά να το παρατηρήσει ακόμα καλύτερα, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα στοιχεία, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για να δημιουργηθεί (Perkins, 1994: 54-56).

Στη συνέχεια περνάμε στην τρίτη φάση «την ξεκάθαρη, αναλυτική και εις βάθος παρατήρηση». Η σκέψη σε αυτό το στάδιο, γίνεται πιο αναλυτική. Ο παρατηρητής εμβαθύνει περισσότερο τη σκέψη του, ερμηνεύει και εξηγεί τα όσα

παρατήρησε. Χρησιμοποιεί τις γνώσεις που απέκτησε βάση των όσων παρατήρησε στις προηγούμενες φάσεις, μαζί με τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις του και καταλήγει σε ένα συμπέρασμα. Με τον τρόπο αυτό, ενεργοποιείται η στοχαστική διάθεση του παρατηρητή (ο.π. :67-68).

Η τέταρτη και τελευταία φάση είναι «η ανασκόπηση της διεργασίας». Στο στάδιο αυτό ενεργοποιείται η οργανωτική σκέψη του παρατηρητή. Ο παρατηρητής καλείτε να αξιοποιήσει όλες οι πληροφορίες που έχει πάρει από τις προηγούμενες φάσεις, με απώτερο σκοπό να κατανοήσει πλήρως το έργο τέχνης. Ο εκάστοτε παρατηρητής πρέπει να χρησιμοποιήσει όλες τις γενετικές του δεξιότητες ώστε να λύσει πλήρως το έργο και να δώσει την προσωπική του ερμηνεία. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σε αυτή την φάση ο παρατηρητής, βλέπει το έργο τέχνης ολοκληρωτικά και όχι τμηματικά όπως έκανε στα προηγούμενα στάδια (ο.π. :73-74).

Η τέταρτη φάση του μοντέλου αυτού, μπορεί να πάρει ποικίλες μορφές, ανάλογα με τους μαθησιακούς στόχους που θέλουμε να επιτύχουμε κάθε φορά. Εάν ο σκοπός της ανάλυσης του έργου τέχνης είναι η ανάπτυξη γραπτής έκφρασης τότε η τέταρτη φάση μπορεί να επιτευχθεί, με την χρήση γραπτού λόγου. Διαφορετικά εάν για παράδειγμα, η ανάλυση χρησιμοποιηθεί ως ένα μέσο κοινωνικοποίησης των μαθητών, η τέταρτη φάση μπορεί να πραγματοποιηθεί χρησιμοποιώντας τη δραματοποίηση ή την συζήτηση (Μέγα, 2002).

Με βάση το παραπάνω μοντέλο δημιουργήθηκαν, το Visible Thinking και το Artful Thinking, όπως και το Cultures of Thinking του προγράμματος Project Zero του Παιδαγωγικού Τμήματος του Harvard. Παρόλο που προγράμματα αυτά εφαρμόστηκαν σε διάφορα πανεπιστήμια του εξωτερικού, δημιούργησαν τις βάσεις για την δημιουργία αντίστοιχων στην εκπαίδευση ενηλίκων (Μέγα, 2011).

Ο Perkins (1994), δίνει έμφαση στην αφιέρωση μεγάλου χρονικού διαστήματος για την παρατήρηση του έργου. Συστήνει να αντιμετωπίσουμε το θέμα του με τον τρόπο που θα αντιμετωπίζαμε οποιοδήποτε διανοητικό πρόβλημα το οποίο επιζητά επίλυση. Επιπλέον, ο εκπαιδευτής κάθε φορά μπορεί να χρησιμοποιήσει διαφορετικές δράσεις σε κάθε φάση ή ακόμα και να παραλείψει ορισμένες ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνεται (Κόκκος, 2011).

Η χρήση ενός έργου τέχνης, από τη μία πλευρά διεγείρει τις αισθήσεις και από την άλλη κάνει πιο στοχευμένη την παρατήρηση πράγμα που οδηγεί σε πιο εστιασμένο στοχασμό. Επομένως μέσω των κατάλληλων διδακτικών προσεγγίσεων η τέχνη δίνει τη δυνατότητα στον εκπαιδευτή να οδηγήσει τους εκπαιδευόμενους στην

ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού. Αυτός ο τρόπος ανάλυσης των εικαστικών έργων τέχνης μπορεί να χρησιμοποιηθεί και σε άλλους τομείς για παράδειγμα στη λογοτεχνία στον κινηματογράφο κ.τ.λ. (ο.π. :64).

4.2. Η μέθοδος Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία του Α. Κόκκου

Στην εκπαίδευση ενηλίκων σχεδιάστηκε από τον Κόκκο η μέθοδος «Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία». Στηριζόμενος λοιπόν στην μετασχηματίζουσα μάθηση καθώς και στο έργο πολλών άλλων ερευνητών, δημιούργησε έξι στάδια στην μαθησιακή διεργασία. Τα οποία έχουν ως στόχο την ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού των εκπαιδευομένων η οποία θα οδηγήσει στον μετασχηματισμό των αντιλήψεών τους.

Το πρώτο στάδιο της μεθόδου ονομάζεται, «διερεύνησης ανάγκης για κριτικό στοχασμό». Το στάδιο αυτό περιέχει την διαδικασία διερεύνησης από την πλευρά του εκπαιδευτή για το αν πρέπει να εξεταστούν κριτικά κάποιες παραδοχές των εκπαιδευομένων, όσον αφορά ένα θέμα. Το στάδιο αυτό, εμπεριέχει την εξής διαδικασία: 1. Το πρώτο βήμα, που δίνει το έναυσμα για να ξεκινήσει η όλη διαδικασία, είναι η συνειδητοποίηση του εκπαιδευτή, ότι οι συμμετέχοντες ενός προγράμματος, έχουν μία συγκεκριμένη άποψη πάνω σ' ένα θέμα, την οποία θεωρούν σωστή, ενώ στην πραγματικότητα είναι δυσλειτουργική τόσο για τους ίδιους, όσο και για την κοινωνία. 2. Έπειτα ο εκπαιδευτής συντονίζει μία συζήτηση με τους εκπαιδευόμενους, με στόχο αυτοί να συνειδητοποιήσουν, ότι η συγκεκριμένη νοητική συνήθεια την οποία θεωρούν ως ορθή στη πραγματικότητα μπορεί να είναι δυσλειτουργική. Κλείνοντας τη συζήτηση εκπαιδευτής, ρωτά τη γνώμη των συμμετεχόντων, για το εάν θέλουν να αναλύσουν κριτικά το θέμα αυτό στα επόμενα μαθήματα. Εάν οι εκπαιδευόμενοι συμφωνήσουν, τότε ξεκινάει η διεργασία του κριτικού στοχασμού (Κόκκος, 2011 :97-98).

Το δεύτερο στάδιο είναι το εξής: «οι συμμετέχοντες εκφράζουν τις απόψεις τους». Στο στάδιο αυτό καταγράφονται όλες οι απόψεις στο θέμα που πρόκειται να εξεταστεί έτσι ώστε ο εκπαιδευτής να συγκεντρώσει το κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό που χρειάζεται, για να ξεκινήσει η διαδικασία μετασχηματισμού της νοητικής συνήθειας. Η καταγραφή αυτή, θα χρησιμοποιηθεί στο τελευταίο στάδιο της μεθόδου,

για να γίνει σύγκριση των αρχικών απόψεων με των απόψεων που δημιουργήθηκαν μετά το πέρας της μετασχηματιστικής διαδικασίας. Στη συνέχεια μπορεί να δημιουργηθούν μικρές ομάδες στις οποίες θα συζητηθούν όλες οι απόψεις των συμμετεχόντων και έπειτα θα παρουσιαστούν σε ολόκληρη την τάξη. Βασικός σκοπός, αυτής της διαδικασίας, είναι να γίνει η ιεράρχηση των απόψεων που υπάρχουν, έτσι ώστε να αποφασιστεί ποιες από αυτές τις απόψεις θα συμμετάσχουν στην διαδικασία μετασχηματισμού (Κόκκος, 2011 :98).

Στο τρίτο στάδιο έχουμε «τον προσδιορισμό των απόψεων που θα εξεταστούν». Στην ουσία στο στάδιο αυτό ο εκπαιδευτής με τους εκπαιδευόμενους, ύστερα από συζήτηση, αποφασίζουν ποιες από τις απόψεις των συμμετεχόντων θα συμμετάσχουν στην κριτική επεξεργασία και με ποια σειρά (ο.π. :98).

Το τέταρτο στάδιο ονομάζεται «επιλογή των έργων τέχνης». Στο στάδιο αυτό ο εκπαιδευτής μαζί με τους εκπαιδευόμενους επιλέγει, μέσα από διάφορα έργα τέχνης, τα καταλληλότερα, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν για την επεξεργασία των διαφόρων απόψεων, που επιλέχθηκαν στα προηγούμενα στάδια (ο.π. :98).

Έπειτα περνάμε στο πέμπτο στάδιο που ονομάζεται «κριτικός στοχασμός μέσω της αισθητικής εμπειρίας». Εδώ ο εκπαιδευτής, συντονίζει την όλη διαδικασία, στην οποία θα γίνει κριτική προσέγγιση της άποψης που επιλέχθηκε να εξεταστεί πρώτη, μέσα από την παρατήρηση συγκεκριμένων έργων τέχνης. Αρχικά ο εκπαιδευτής βοήθα τους συμμετέχοντες να εκφράσουν τη γνώμη τους πάνω στην άποψη που θα διερευνηθεί. Στη συνέχεια γίνεται διερεύνηση των νοημάτων που προκύπτουν από το εξεταζόμενο έργο. Η διαδικασία αυτή επαναλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο και στα υπόλοιπα έργα τέχνης τα οποία επιλέχθηκαν. Όλες οι ιδέες, που προκύπτουν κάθε φορά από την παρατήρηση του εκάστοτε έργου τέχνης, συγκεντρώνονται και σχετίζονται μεταξύ τους και μεταξύ της εξεταζόμενης άποψης. Με αυτή τη διαδικασία επιτυγχάνεται ενεργοποίηση του στοχασμού γύρω από την εξεταζόμενη άποψη (ο.π. :99).

Το έκτο και τελευταίο στάδιο έχει την ονομασία «επαναξιολόγηση των παραδοχών». Στο στάδιο αυτό συγκεντρώνονται οι παραδοχές της εξεταζόμενης άποψης, οι οποίες προέκυψαν από τα προηγούμενα στάδια. Σε αυτό το σημείο γίνεται σύγκριση των αρχικών απόψεων των εκπαιδευόμενων με τις απόψεις, οι οποίες προέκυψαν από το πέμπτο στάδιο (ο.π. :99).

Συνοψίζοντας, ο Κόκκος (2011) αναφέρει ότι η μέθοδος μετασχηματίζουσα μάθηση μέσα από την αισθητική εμπειρία δεν θα πρέπει να πραγματοποιείται

περιστασιακά αλλά να εφαρμόζεται καθ' όλη τη διάρκεια του εκάστοτε εκπαιδευτικού προγράμματος. Έτσι ώστε να εξετάζονται κριτικά όσο το δυνατόν περισσότερες νοητικές συνήθειες των εκπαιδευομένων. Επιπλέον, αναφέρει ότι η διαδικασία της σύνδεσης της αισθητικής εμπειρίας με τη μετασχηματίζουσα μάθηση είναι ένα σύνθετο ζήτημα το οποίο χρειάζεται πολύ μεγάλη προσωπική έρευνα και εμπειρία από τον εκπαιδευτή, για εξεταστούν σε βάθος διάφορα θέματα τα οποία προκύπτουν από την εφαρμογή της μεθόδου. Όπως, η εύρεση της κατάλληλης μορφής τέχνης και ποια έργα τέχνης θα χρησιμοποιηθούν κάθε φορά. Ή, η αντιμετώπιση προβλημάτων που θα προκύψουν, ανάλογα με το πόσο εξοικειωμένοι είναι κάθε φορά οι εκπαιδευόμενοι με την τέχνη.

4.3. Η μέθοδος NART (notice –accept –reconsider my truths) της Γ. Μέγα

Τέλος θα αναφερθούμε στην πιο πρόσφατη μέθοδο εφαρμογής της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων, η οποία έχει διατυπωθεί από τη Μέγα. Το όνομα της μεθόδου είναι NART (notice –accept –reconsider my truths) με ελληνικούς όρους: αναγνώριση –αποδοχή –αναθεώρηση –αλήθεια (AAAA). Η μέθοδος αυτή, έχει τις βάσεις της στην μετασχηματίζουσα μάθηση του Mezirow (Mega, 2016).

Πιο συγκεκριμένα στα τέσσερα πρώτα στάδια της μετασχηματιστικής διαδικασίας του Mezirow. Τα οποία είναι οι εξής: α) αποπροσανατολιστικό δίλημμα β) αυτοεξέταση συναισθημάτων γ) κριτική αξιολόγηση παραδοχών δ) αναγνώριση της πηγής δυσaréσκειας. Μοίρασμα με τους άλλους της διεργασίας του μετασχηματισμού (Mezirow οπ. αν. στο Mega, 2016). Το κύριο χαρακτηριστικό της είναι η συνειδητοποίηση της ύπαρξης πολλαπλών αληθειών για την ερμηνεία του κόσμου. Οι εκπαιδευόμενοι παρατηρούν τα εκάστοτε έργα τέχνης και με βάση τις δικές τους αντιλήψεις, προσπαθούν να τα ερμηνεύσουν. Ο ρόλος του εκπαιδευτή, είναι να καθοδηγήσει τον εκπαιδευόμενο να αναθεωρήσει, μέσω της ενεργοποίησης του κριτικού στοχασμού, τις δικές του προβληματικές αντιλήψεις (Mega, 2016). Η μέθοδος της Μέγα παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο δεύτερο συνέδριο της ESREA το 2016 και στην συνέχεια στην πρώτη Ελληνική Συνδιάσκεψη του Δικτύου Μετασχηματίζουσας Μάθησης το 2018.

Σύμφωνα με την Mega (2016) οι φάσεις της παρούσας μεθόδου είναι οι εξής τέσσερις:

Το πρώτο στάδιο ονομάζεται αναγνώριση και αποτελείται από δύο φάσεις. Στην πρώτη φάση χρησιμοποιούνται ερωτήσεις, που στόχο τους έχουν, την αισθητική ενεργοποίηση του παρατηρητή. Ο εκπαιδευτής καλεί τους εκπαιδευόμενους να παρατηρήσουν το έργο τέχνης πολύ προσεκτικά δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση αρχικά στα τεχνικά χαρακτηριστικά του έργου όπως για παράδειγμα τα χρώματα, τα σχήματα, τη σύνθεση κτλ. Στη συνέχεια ο εκπαιδευτής προτρέπει τους εκπαιδευόμενους να σκεφτούν, τι τους φαίνεται οικείο σε αυτό το έργο τέχνης και τι όχι (Mega, 2016).

Στην δεύτερη φάση του πρώτου σταδίου οι ερωτήσεις που τίθενται έχουν ως στόχο τη γνωστική ενεργοποίηση του παρατηρητή. Ο εκπαιδευτής στρέφει την προσοχή των εκπαιδευομένων στο θέμα του έργου τέχνης. Το θέμα μπορεί να είναι είτε κάποιο κοινωνικό γεγονός, είτε ιστορικό, είτε μία προσωπική στιγμή του καλλιτέχνη, ή μια συναισθηματική κατάσταση. Για να βοηθήσει τους εκπαιδευόμενους, ο εκπαιδευτής τους εφοδιάζει με το κατάλληλο πληροφοριακό υλικό για το έργο όπως για παράδειγμα τον τίτλο, το καλλιτεχνικό ρεύμα, το έτος δημιουργίας κ.α. Τέλος, ζητάτε πάλι από τους εκπαιδευόμενους να αναφέρουν τη θεωρούν οικείο και τι όχι στο έργο τέχνης που εξετάζεται. Μέσα από αυτή την πρώτη φάση προβάλλεται, η άποψη του καλλιτέχνη για το θέμα του έργου του (Mega, 2016).

Το δεύτερο στάδιο της μεθόδου ονομάζεται αποδοχή. Στην φάση αυτή οι ερωτήσεις που διατυπώνονται, έχουν ως απώτερο σκοπό, την ανάδειξη των συναισθημάτων που νιώθει ο εκπαιδευόμενος όταν αντιμετωπίζει καταστάσεις οικείες ή μη οι οποίες γίνονται αντιληπτές μέσα από το έργο τέχνης (Mega, 2016).

Το τρίτο στάδιο έχει την ονομασία αναθεώρηση. Η αναθεώρηση αυτή γίνεται σε τρία επίπεδα. Στην αναθεώρηση του πρώτου επιπέδου οι ερωτήσεις οι οποίες διατυπώνονται από τον εκπαιδευτή έχουν ως στόχο την ανάδειξη της προσωπικής γνώμης του παρατηρητή ως προς το θέμα του έργου τέχνης οι απόψεις αυτές μπορεί είτε να συμφωνούν είτε όχι με τις απόψεις του καλλιτέχνη. Η προβολή της προσωπικής άποψης έχει ως στόχο να συνειδητοποιήσει ο εκπαιδευόμενος ότι υπάρχει περίπτωση πάνω στο ίδιο θέμα, σε ορισμένα σημεία να διαφωνεί και σε ορισμένα σημεία να συμφωνεί με τις απόψεις του καλλιτέχνη (Mega, 2016).

Στη συνέχεια περνάμε στην αναθεώρηση δεύτερου επιπέδου. Στο σημείο αυτό οι ερωτήσεις που τίθενται, έχουν ως στόχο να συνειδητοποιήσει ο παρατηρητής, ότι η προσωπική του γνώμη, πάνω στο θέμα το οποίο εξετάζεται, μπορεί να διαφέρει από εκείνη των υπολοίπων συμμετεχόντων. Βασικός σκοπός, λοιπόν της

αναθεώρησης δευτέρου επιπέδου, είναι ο παρατηρητής να συνειδητοποιήσει, ότι μπορεί να υπάρχουν πολλές διαφορετικές απόψεις, πάνω στο θέμα το οποίο εξετάζεται εκείνη τη στιγμή (Mega, 2016).

Τέλος, περνάμε στην αναθεώρηση τρίτου επιπέδου. Στο σημείο αυτό ο εκπαιδευόμενος τοποθετείται εκ νέου πάνω στο εξεταζόμενο θέμα. Έχοντας λάβει υπόψη του, τόσο την άποψη του καλλιτέχνη, όσο και τις γνώμες των υπολοίπων συμμετεχόντων της ομάδας του. Καθώς και τα συναισθήματα τα οποία του προκλήθηκαν σε όλη αυτή τη διαδικασία. Ο εκπαιδευόμενος σε αυτό το σημείο καλείται να γράψει ένα κείμενο πάνω στο θέμα το οποίο συζητήθηκε και είναι πολύ πιθανό μέσω αυτής της διαδικασίας να διευρυνθούν οι ορίζοντές του (ο.π.).

Περνάμε, λοιπόν, στην τέταρτη και τελευταία φάση της μεθόδου, που ονομάζεται αλήθεια. Στη φάση αυτή, γίνεται μία ανακεφαλαίωση από την πλευρά του εκπαιδευόμενου πάνω σε όλα όσα βίωσε στα προηγούμενα στάδια. Στόχος αυτής της ανακεφαλαίωσης, είναι να συνειδητοποιήσει ο εκπαιδευόμενος τους λόγους με τους οποίους σκεφτόταν με αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο. Οι ερωτήσεις που τίθενται έχουν ως στόχο να προκαλέσουν εσωτερική ενδοσκόπηση. Ο εκπαιδευτής, σε αυτό το σημείο προσπαθεί, να ωθήσει τους εκπαιδευόμενους να ερμηνεύσουν, τον τρόπο με τον οποίο σκέφτηκαν και αισθάνθηκαν βασιζόμενοι στα προσωπικά τους βιώματα. Ενδέχεται λοιπόν να συνειδητοποιήσουν, από που επηρεάστηκαν ώστε να έχουν αυτή τη συγκεκριμένη άποψη. Επιπλέον, μπορεί να συνειδητοποιήσουν, ότι οι υπόλοιποι εκπαιδευόμενοι της ομάδας τους, μπορεί να έχουν διαφορετικές πηγές σε σχέση με τις δικές του. Με τον τρόπο αυτό, προωθείται ο πλουραλισμός των απόψεων (Mega, 2016).

Βασικό χαρακτηριστικό της μεθόδου της Μέγα είναι η συνειδητοποίηση ότι υπάρχουν πολλές αλήθειες- απόψεις. Ο παρατηρητής του έργου, αρχικά δεν έρχεται αντιμέτωπος με τη δική του θεωρία, που έχει να κάνει με το θέμα το οποίο εξετάζεται, αλλά αρχικός στόχος του είναι να ανακαλύψει την άποψη του καλλιτέχνη. Αργότερα, ο παρατηρητής συγκρίνει τη δική του προσωπική άποψη με του καλλιτέχνη. Επιπλέον η μέθοδος αυτή είναι σε γενικές γραμμές εύκολο να χρησιμοποιηθεί στην πράξη από του εκπαιδευτές. Παρόλα αυτά μπορεί να προκύψουν διάφορες μικρές δυσκολίες κατά την εφαρμογή. Όπως στο να επιλέξει ο εκπαιδευτής τα κατάλληλα έργα τέχνης τα οποία θα χρησιμοποιήσει. Επιπλέον, στον τρόπο με τον οποίο θα χειριστεί την όλη διαδικασία έτσι ώστε εκπαιδευόμενοι να

δεχτούν την ύπαρξη διαφορετικών απόψεων από την δική τους. Ακόμα χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, έτσι ώστε να γίνει με τον κατάλληλο τρόπο η μετάβαση, από την προσωπική άποψη του καλλιτέχνη στην προσωπική άποψη του παρατηρητή (Mega, 2016).

Η σύνδεση της αισθητικής εμπειρίας με τη μετασχηματίζουσα μάθηση είναι ένα πολύπλοκο θέμα για αυτό το λόγο είναι απαραίτητη αρκετή έρευνα και εμπειρία από την πλευρά του εκπαιδευτή έτσι ώστε να χρησιμοποιηθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο η αισθητική εμπειρία ως στοιχείο της μετασχηματίζουσας μάθησης. καθώς μπορεί να προκύψουν διάφορα προβλήματα τόσο από την πλευρά του εκπαιδευτή όσο τίποτα εκπαιδευόμενου ενδεικτικά τα προβλήματα αυτά μπορεί να είναι, το ποια μορφή τέχνης να χρησιμοποιήσει ο εκπαιδευτής. Ενώ από την πλευρά των εκπαιδευομένων μπορεί να προκύψει το πρόβλημα, ότι δεν είναι αρκετά εξοικειωμένοι με την τέχνη (Κόκκος, 2011 :116-117).

Συνοψίζοντας, η ενεργοποίηση του στοχασμού αποτελεί σημαντικό εφόδιο για τον κάθε άνθρωπο. Γι' αυτό το λόγο θα ήταν ωφέλιμο, οι εκπαιδευτές να κάνουν τις κατάλληλες ενέργειες ως προς την ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού καθώς και την ανάπτυξη της δημιουργικότητας των εκπαιδευομένων. Οι τέχνες όπως φάνηκε μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, μπορούν να λειτουργήσουν ως ένα χρήσιμο εργαλείο προς αυτήν την κατεύθυνση (ο.π. :65).

Κλείνοντας το παρόν κεφάλαιο έχοντας παρουσιάσει διάφορα μοντέλα μέσω των οποίων μπορεί να επιτευχθεί η ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Κάποια από αυτά πιο επιγραμματικά ενώ δόθηκε έμφαση σε τρία μοντέλα του Perkins, του Κόκκου και της Μέγα. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, που αποτελεί και το τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μας μέρους, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από διάφορες έρευνες, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, οι οποίες έχουν να κάνουν με την εισαγωγή των τεχνών στην εκπαίδευση ενηλίκων. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών στην συνέχεια, στο ερευνητικό κομμάτι, θα συγκριθούν με τα αποτελέσματα που θα προκύψουν από την παρούσα έρευνα.

5. Κεφάλαιο 5: Συναφείς έρευνες για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων

Στην συνέχεια θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα ερευνών που αφορούν την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Με απώτερο στόχο, να προκύψει η αναγκαιότητα διεξαγωγής της παρούσας έρευνας. Θα ξεκινήσουμε την ανασκόπηση αυτή παρουσιάζοντας αρχικά αποτελέσματα ερευνών οι οποίες έγιναν στο εξωτερικό και αφορούν την αξιοποίηση της τέχνης στη διδασκαλία.

Σύμφωνα με την έρευνα του Oreck (2004), που έγινε σε εκπαιδευτικούς στην Αμερική, οι εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν την αξία της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία παρόλα αυτά δεν τη χρησιμοποιούν σε πολύ μεγάλο βαθμό. Κύριοι λόγοι, είναι η έλλειψη χρόνου, Καθώς δέχονται αρκετή πίεση για ολοκληρώσουν την διδακτέα ύλη και η έλλειψη επαρκούς κατάρτισης πάνω στην αξιοποίηση της τέχνης.

Έπειτα, ο Clover (2006), μελέτησε διάφορα προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων στον Καναδά, τα οποία αξιοποιούσαν διάφορες μορφές τέχνης στην εκπαιδευτική τους διαδικασία. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας αυτής η χρήση της τέχνης κρίθηκε ιδιαίτερα αποτελεσματική όσον αφορά στην εξερεύνηση ευαίσθητων ζητημάτων όπως ο ρατσισμός και η προκατάληψη. Ακόμα, οι τέχνες παρείχαν γέφυρες επικοινωνίας στους συμμετέχοντες, οι οποίοι προέρχονταν από διάφορα κοινωνικά υπόβαθρα. έτσι ώστε να βρουν ένα σημείο σύνδεσης. Επίσης, η τέχνη συνέβαλε στην ανάπτυξη της διαπολιτισμικότητας, της φαντασίας και της δημιουργικότητάς τους. Ενώ τέλος, ενισχύθηκε η συλλογικότητα και η συνεργασία.

Επίσης πολύ σημαντικό βήμα προς την ανάπτυξη νέων μεθόδων για την αξιοποίηση της τέχνης στην διδασκαλία είναι η εργασία των Pugh και Girod (2006). Οι οποίοι βασισμένοι στην θεωρία του Dewey, δημιούργησαν ένα εκπαιδευτικό μοντέλο, το οποίο ενσωματώνει την τέχνη και την αισθητική στην όλη διαδικασία του. Το μοντέλο αυτό, είχε δύο κατηγορίες εκπαιδευτικών μεθόδων. Πρώτον προβάλλει τη δημιουργία ιδεών από έννοιες και δεύτερον τρόπους μετασχηματισμού μέσω των αισθητικών εμπειριών. Ακόμη μία έρευνα στο πανεπιστήμιο της Κολούμπια, διερεύνησε την σχέση μεταξύ τέχνης και μάθησης. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής απέδειξαν ότι η ένταξη διαφόρων μορφών τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία, έχει ως αποτέλεσμα ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της φαντασίας. Επιπλέον, ενισχύθηκε το ενδιαφέρον και η προσοχή των μαθητών στην εκπαιδευτική

διαδικασία. Επίσης, προβλήθηκε η μετασχηματιστική ιδιότητα της τέχνης, η οποία μας ωθεί να επανεξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τα πράγματα και να γίνουμε δεκτικοί στις απόψεις των άλλων (Gaby et al., 2014).

Περνάμε, στη συνέχεια στην παράθεση ερευνών, στον ελλαδικό χώρο που έχουν να κάνουν με την αξιοποίηση της τέχνης. Αρχικά πολύ σημαντικό ρόλο στον κλάδο της εκπαίδευσης ενηλίκων έπαιξε το ευρωπαϊκό πρόγραμμα GRUNDTVIG, του ARTiT (2012), στο οποίο συμμετείχαν εκπαιδευτές ενηλίκων από την Ελλάδα, τη Δανία, τη Σουηδία και τη Ρουμανία. Σκοπός του προγράμματος αυτού είναι να εκπαιδεύσει τους εκπαιδευτές ενηλίκων, έτσι ώστε να είναι ικανοί να δημιουργήσουν εργαλεία τα οποία θα αξιοποιήσουν στο μάθημά τους. Ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο, τη δημιουργικότητα και την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των ενηλίκων εκπαιδευομένων. Το μοντέλο που αξιοποιήθηκε στο πρόγραμμα αυτό ήταν «η μετασχηματίζουσα μάθηση μέσω της αισθητικής εμπειρίας» του Κόκκου. Όσον αφορά τα αποτελέσματα που έχουν να κάνουν με τους Έλληνες εκπαιδευτές, παρατηρείται αύξηση του ενδιαφέροντος των εκπαιδευτών, για ενσωμάτωση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Επιπλέον, πιστεύουν ότι η ένταξη της τέχνης έχει θετική επίδραση στην επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων, την ανάπτυξη δημιουργικότητας και της φαντασίας και επιπλέον μπορεί να εφαρμοστεί σε πάρα πολλά γνωστικά αντικείμενα (Καραλής, 2012). Όσον αφορά τα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν από την αξιοποίηση μιας νέας μεθόδου στη διδασκαλία έχουν να κάνουν με την έλλειψη εμπειρίας πάνω στην αξιοποίηση της τέχνης και με δυσκολία εύρεσης του κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού. Παρόλα αυτά έχουν θετική στάση ως προς το να εκπαιδευτούν περαιτέρω πάνω σε αυτή την πρακτική (Καραλής, 2012).

Όσον αφορά την Δανία, οι εκπαιδευτές θεώρησαν ότι η χρήση της τέχνης ενεργοποιεί τις αισθήσεις, ενισχύει τη μνήμη και αυξάνει την συμμετοχή των εκπαιδευομένων στην εκπαίδευση. Από την πλευρά τους οι Σουηδοί εκπαιδευτές, δεν χρησιμοποιούν μεθόδους που αξιοποιούν την τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία όσον αφορά τη μη τυπική εκπαίδευση. Παρόλα αυτά, πολύ συχνά κάποιοι από τους εκπαιδευτές χρησιμοποιούν κάποιες μορφές τέχνης στην διδασκαλία τους αλλά κατά κύριο λόγο εμπειρικά χωρίς να χρησιμοποιούν κάποια συγκεκριμένη μέθοδο. Τέλος, όσον αφορά τους Ρουμάνους εκπαιδευτές, έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία και το πρόγραμμα αυτό πυροδότησε επιπλέον έρευνα πάνω στον τομέα αυτό (ARTiT, 2012).

Στη συνέχεια, πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξε η διδακτορική έρευνα της Ράικου (2013), η οποία έγινε σε φοιτητές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης του πανεπιστημίου Πατρών. Η παρούσα έρευνα είχε ως σκοπό, την δυνατότητα ανάπτυξης κριτικού στοχασμού των πρώιμων ενηλίκων, μέσω της χρήσης της μεθόδου «μετασχηματίζουσα μάθηση μέσα από την αισθητική εμπειρία» του Κόκκου. Τα αποτελέσματα της έρευνας, έδειξαν ότι η χρήση της μεθόδου είναι αποτελεσματική ως προς την ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού των εκπαιδευομένων. Επιπλέον, οι φοιτητές ανέφερε ότι σε πολλές περιπτώσεις οι αντιλήψεις τους πάνω στα θέματα που εξετάστηκαν μετασχηματίστηκαν, μετά το τέλος της διαδικασίας. Ενισχύοντας την άποψη ότι μετασχηματίζουσα μάθηση είναι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων (Ράικου, 2013). Η μέθοδος του Κόκκου, χρησιμοποιήθηκε για ακόμη μία φορά σε φοιτητές του μεταπτυχιακού προγράμματος «Εκπαίδευση ενηλίκων», του ΕΑΠ. Κατά την διάρκεια αυτής της έρευνας οι φοιτητές εκπαιδεύτηκαν στη χρήση της μεθόδου. Συμπληρώνοντας παράλληλα ερωτηματολόγια και κάνοντας διάφορες εκπαιδευτικές εργασίες για την καλύτερη κατανόηση της μεθόδου. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν, ότι οι φοιτητές κατανόησαν αρκετά την μέθοδο αυτή, ενώ οι δυσκολίες που προέκυψαν είχαν να κάνουν με τη διατύπωση των κριτικών ερωτημάτων και την επιλογή των κατάλληλων έργων τέχνης σε κάθε περίπτωση (Κόκκος & Ράικου 2014).

Έπειτα, θα παραθέσουμε μία μελέτη περίπτωσης, που έλαβε χώρα στο εκπαιδευτικό περιβάλλον του εναλλακτικού σχολείου ενηλίκων “ΕΞΟΔΟΣ” στη Λάρισα, το οποίο είναι κέντρο απεξάρτησης. Σκοπός της παρούσας έρευνας, είναι να αναδειχθεί εάν ενεργοποιείται ο κριτικός στοχασμός, των πρώην χρηστών ουσιών, χρησιμοποιώντας την τέχνη και την τεχνολογία. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η μέθοδος αυτή είχε θετικά αποτελέσματα ως προς τον μετασχηματισμό των αντιλήψεων των εκπαιδευομένων ως προς την τέχνη αλλά και προς την εκπαίδευση (Georgopoulou & Armaos, 2016).

Τέλος, θα γίνει παρουσίαση των αποτελεσμάτων διαφόρων διπλωματικών εργασιών που έχουν να κάνουν με την αξιοποίηση της αισθητικής εμπειρία στον τομέα της εκπαίδευσης ενηλίκων. Αρχικά έγινε μία έρευνα σε Κέντρα Δια Βίου Μάθησης, επιπέδου 2 στην Αττική. Η έρευνα αυτή ήταν συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι εκπαιδευτές ενηλίκων, αναγνωρίζουν τα θετικά αποτελέσματα τα οποία μπορεί να προσφέρει η αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση. Παρόλα αυτά περίπου οι μισοί από αυτούς

επιλέγουν να αξιοποιήσουν την τέχνη ως εκπαιδευτικό εργαλείο ενώ προκύπτουν διάφοροι ανασταλτικοί παράγοντες, οι οποίοι αποτρέπουν από να πει ενσωματώσουν πλήρως. Όσον αφορά τα θετικά αποτελέσματα που έχουν παρατηρήσει, ανάμεσα σε αυτά είναι η επίτευξη των μαθησιακών στόχων, η ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού και ο μετασχηματισμός δυσλειτουργικών αντιλήψεων (Αλεβιζόπουλος, 2019).

Σύμφωνα με προηγούμενη, ποιοτική έρευνα, που έγινε σε εκπαιδευτές σε ΣΔΕ στην Στερεά Ελλάδα προέκυψαν τα εξής συμπεράσματα. Παρόλο που οι εκπαιδευτές αντιλαμβάνονται την σημασία της εισαγωγής, των διαφόρων μορφών τέχνης, στην εκπαίδευση ενηλίκων καθώς έτσι επιταχύνονται ευκολότερα οι μαθησιακοί στόχοι, υπάρχουν δυσκολίες στην εφαρμογή της παραπάνω πρακτικής που έχουν να κάνουν κυρίως με προσωπικούς φόβους των εκπαιδευτών (Κουκιάσα, 2020).

Επίσης σε ΣΔΕ στην Αγία Παρασκευή διεξήχθη ποσοτική έρευνα σε εκπαιδευόμενους αυτή την φορά που αφορούσε την αξιοποίηση της λογοτεχνίας στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το 53,6% των ερωτώμενων έχει εκπαιδευτεί ελάχιστα με τη χρήση της λογοτεχνίας, παρόλο που το μεγαλύτερο μέρος πίστευε πως υπάρχουν πολλά ωφέλει. Όπως η ενίσχυση των γλωσσικών τους ικανοτήτων και οι απόκτηση περαιτέρω γνώσεων (Ευθυμιάκου, 2020).

Ακόμη, μια έρευνα σε ΣΔΕ της περιφέρειας της Ηπείρου, για την εφαρμογή της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων, η οποία αφορούσε τόσο εκπαιδευόμενους όσο και εκπαιδευτές. Η έρευνα ήταν ποιοτική και τα αποτελέσματά της αναφέρουν ότι οι εκπαιδευτές ενηλίκων χρησιμοποιούν διάφορες μορφές τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία ενώ οι εκπαιδευόμενοι ανέπτυξαν σημαντικά δεξιότητες όπως η κριτική σκέψη. Ενώ οι εκπαιδευτές αναφέρουν επιμέρους δυσκολίες που αφορούν τόσο τον υλικοτεχνικό τομέα όσο και την ελλιπή εκπαίδευση τους σε θέματα αξιοποίησης της τέχνης (Σακκά, 2020).

Παρόμοια αποτελέσματα είχε και η ποιοτική έρευνα σε εκπαιδευτές ενηλίκων σε σχολές γονέων της Θεσσαλονίκης. Οι εκπαιδευτές παρόλο που γνωρίζουν τα ωφέλει, δεν χρησιμοποιούν διάφορες μορφές τέχνης συστηματικά στην διδασκαλία τους και δηλώνουν πως δεν είναι επαρκώς καταρτισμένοι αλλά την χρησιμοποιούν περισσότερο εμπειρικά (Μητρούση, 2021).

Μία ακόμα ποιοτική έρευνα, συγκεκριμένα έρευνα δράσης, έλαβε χώρα στην Επιθεώρηση Εργασίας της Καλλιθέας. Στην έρευνα αυτή συμμετείχαν 10 δημόσιοι υπάλληλοι, με πολυετή προϋπηρεσία στην υπηρεσία αυτή. Σκοπός της έρευνας, ήταν

να διερευνήσει εάν μέσω της χρήσης της μεθόδου της μετασχηματίζουσας μάθησης μέσω της χρήσης της τέχνης, είναι δυνατή η ανάπτυξη κριτικής σκέψης και του στοχαστικού διαλόγου. Ωστε οι συμμετέχοντες να επανεξετάσουν διάφορες δυσλειτουργικές απόψεις στάσεις και συμπεριφορές τις οποίες είχαν. Τα αποτελέσματα της έρευνας ανέδειξαν, ότι η μέθοδος αυτή είναι αρκετά αποτελεσματική στο να φέρει στο προσκήνιο δυσλειτουργικές απόψεις και ενδεχομένως να τις μεταβάλλει. Επίσης, είναι ικανή να βελτιώσει τις εργασιακές σχέσεις των υπαλλήλων και να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο την εκπαίδευση των δημοσίων υπαλλήλων (Κυριλάκη, 2021).

Τέλος, εκπονήθηκε συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας σε δημόσιο ΙΕΚ στην Θεσσαλία με σκοπό την διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτών ενηλίκων όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Οι εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν την σημασία της εισαγωγής της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά επισημάνουν ότι τα προβλήματα εφαρμογής της είναι πολλά με σημαντικότερο την μην επαρκή κατάρτιση των εκπαιδευτών ενηλίκων (Τόπη, 2021).

Η αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων αποτελεί μια σχετικά καινούργια πρακτική, επομένως δεν έχει διερευνηθεί πλήρως ποιος είναι ο αντίκτυπός της στην εκπαίδευση ενηλίκων. Επιπλέον οι περισσότερες έρευνες που έγιναν πάνω στο θέμα, ήταν είτε καθαρά ποσοτικές είτε συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής μεθόδου, με το ποιοτικό δείγμα να είναι σχετικά μικρό (Τόπη, 2021· Ευθυμιάκου, 2020), είτε ήταν έρευνες δράσης (ARTiT 2012· Ράικου 2013· Κόκκος & Ράικου 2014· Κυριλάκη, 2021). Παρατηρείται επίσης ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον σε ΣΔΕ όπου επικεντρώνονται κυρίως οι προϋπάρχουσες έρευνες, ενώ παραλείπονται άλλοι φορείς εκπαίδευσης ενηλίκων (Κουκιάσα, 2020· Σακκά, 2020· Ευθυμιάκου, 2020). Ακόμα, όσον αφορά τον Νομό Θεσσαλονίκης, έχει γίνει μόνο μια έρευνα πάνω στην αξιοποίηση των διαφόρων μορφών τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων και αφορούσε αποκλειστικά τους εκπαιδευτές ενηλίκων σε Σχολές Γονέων (Μητρούση, 2021).

Η παρακάτω έρευνα θα δώσει επιπλέον πληροφορίες για το ποια είναι η σημασία της αξιοποίησης της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων. Επιπλέον, θα διερευνηθούν οι απόψεις εκπαιδευτών ενηλίκων σε ένα μεγάλο αστικό κέντρο όπως είναι η Θεσσαλονίκη για τις συνέπειες της αξιοποίησης της τέχνης στην εκπαιδευτική

διαδικασία, καθώς και με ποιους τρόπους αυτό επιτυγχάνεται ενώ θα αναδειχτούν προβλήματα που μπορεί να προκύψουν από την μέθοδο αυτή. Ακόμα θα είναι πολύ ενδιαφέρον να γίνουν σύγκριση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας με παραπλήσιες προηγούμενων ετών. Ένας ακόμη λόγος διεξαγωγής της έρευνας είναι το δείγμα που θα αξιοποιηθεί. Καθώς δεν θα περιοριστεί σε εκπαιδευτές ενηλίκων ενός συγκεκριμένου επιδεκτικού ιδρύματος, αλλά θα γίνει προσπάθεια ενσωμάτωσης εκπαιδευτών ενηλίκων απ' όσο των δυνατών περισσότερες εκπαιδευτικές δομές.

Τελειώνοντας λοιπόν την παρουσίαση των διαφόρων ερευνών που έχουν να κάνουν με την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων, ολοκληρώνεται και το θεωρητικό μέρος της παρούσας εργασίας και στην συνέχεια θα περάσουμε στο δεύτερο μέρος που αποτελείται από το ερευνητικό μέρος.

Μέρος Β': Ερευνητικό μέρος

6. Κεφάλαιο 6: Μεθοδολογία έρευνας

Στο δεύτερο μέρος της έρευνας παρουσιάζετε αναλυτικά η μεθοδολογία της έρευνας που ακολουθήθηκε. Συγκεκριμένα, αρχικά παρουσιάζονται οι σκοποί και οι στόχοι της παρούσας έρευνας και στην συνέχεια αναφέρονται τα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν από τους στόχους της έρευνας. Έπειτα παρουσιάζετε το δείγμα και το ερευνητικό εργαλείο τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στην ερευνητική διαδικασία. Στην συνέχεια περιγράφετε η διαδικασία συλλογής των ερευνητικών δεδομένων και έπειτα η ανάλυσή τους. Ενώ το τελευταίο κομμάτι αφορά στην αξιοπιστία και την εγκυρότητα της έρευνας.

6.1. Σκοπός και στόχοι

Σκοπός της έρευνας, είναι να διερευνηθούν οι απόψεις των εκπαιδευτών ενηλίκων, του Νομού Θεσσαλονίκης, όσον αφορά τα αποτελέσματα της αξιοποίησης της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Πιο συγκεκριμένα οι στόχοι που προκύπτουν από την παρούσα έρευνα είναι οι παρακάτω:

1. Να διερευνηθεί εάν και με ποιους τρόπους οι εκπαιδευτές ενηλίκων του Νομού Θεσσαλονίκης αξιοποιούν διάφορα είδη τέχνης στην διδασκαλία τους.
2. Να καταγραφούν οι συνέπειες από την εφαρμογής τους στην εκπαιδευτική διαδικασία.
3. Να διερευνηθούν πιθανά προβλήματα που μπορεί να αντιμετωπίζουν στην προσπάθειά τους να εφαρμόσουν την παραπάνω μέθοδο.

6.2. Ερευνητικά ερωτήματα

Σύμφωνα με τον σκοπό της έρευνας προέκυψαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Να εντοπιστούν οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων. Συμβάλει η εισαγωγή της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία στην αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας;

2. Οι εκπαιδευτές ενηλίκων έχουν ήδη εντάξει τις διάφορες μορφές τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία;
3. Να εντοπιστούν, οι γνώσεις τους, ως προς τη αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων, έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών ενηλίκων σχετικά με τη αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία;
4. Ποια είναι κατά την γνώμη τους, τα προβλήματα που πιθανώς αντιμετωπίζουν στην προσπάθεια εισαγωγής της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;

6.3. Ερευνητική μέθοδος

Ως ερευνητική μέθοδος, στην παρούσα έρευνα, επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος, καθώς ανταποκρίνεται περισσότερο στα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία τέθηκαν. Η ποιοτική μέθοδος, επιδιώκει να κατανοήσει σε βάθος, αντιλήψεις, πεποιθήσεις και εμπειρίες των ατόμων, χωρίς να χρησιμοποιήσει καθόλου μαθηματική λογική. Στόχος της, είναι η ακριβής καταγραφή των λεγόμενων των συμμετεχόντων ώστε να κατανοήσει γιατί οι ερωτώμενοι δρουν με κάποιον συγκεκριμένο τρόπο (Μαντζούκας, 2007). Επιπλέον, η ποιοτική μέθοδος χαρακτηρίζεται, από την ενεργή συμμετοχή του ερευνητή σε όλη τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας, καθώς ο ερευνητής έρχεται σε στενή επαφή με τα πρόσωπα τα οποία μελετά (Ιωσηφίδης, 2008).

Ο ερευνητής, επιλέγει την ποιοτική μέθοδο όταν: αρχικά, πρωταρχικός του στόχος, είναι να διερευνήσει σε βάθος, το φαινόμενο που εξετάζει και όχι να καταφύγει απλά στην στατιστική του μελέτη. Επιπλέον, χρησιμοποιείται αυτή η μέθοδος, όταν ο ερευνητής δυσκολεύεται να διακρίνει συγκεκριμένες μεταβλητές του φαινομένου το οποίο εξερευνά. Ακόμα, όταν ο ερευνητής, θέλει να διεξάγει μία εις βάθος μελέτη ώστε να κατανοήσει βαθύτερα τις πλευρές του φαινομένου που εξετάζει και να δημιουργήσει μια ολιστική προσέγγιση του. Τέλος, όταν ο ερευνητής θέλει να καταγράψει τις εμπειρίες των συμμετεχόντων, ως προς το φαινόμενο που μελετά και να μην παραμείνει στην απλή στατιστική ανάλυσή του (Ισάρη & Πούρκος 2015).

Στην ποιοτική έρευνα υπάρχουν, κατά κύριο λόγο, 6 ερευνητικά στάδια. Το πρώτο στάδιο περιλαμβάνει την διατύπωση γενικών ερευνητικών ερωτημάτων και στο δεύτερο στάδιο, γίνεται η επιλογή των σχετικών τόπων και θεμάτων. Στο τρίτο

στάδιο, γίνεται η συλλογή των δεδομένων, ενώ στο τέταρτο στάδιο, η ερμηνεία των δεδομένων των οποίων συλλέχθηκαν. Στη συνέχεια, στο πέμπτο στάδιο, η εννοιολογική και θεωρητική εργασία και τέλος στο έκτο στάδιο, γίνεται η καταγραφή των συμπερασμάτων και των αποτελεσμάτων της έρευνας (Bryman, 2016).

Στην συγκεκριμένη έρευνα, τα ερευνητικά ερωτήματα είχαν να κάνουν με την καταγραφή της γνώμης και των προσωπικών εμπειριών των συμμετεχόντων. Γι' αυτό το λόγο, θεωρήθηκε η ποιοτική προσέγγιση ως η καταλληλότερη μέθοδος. Καθώς η ποιοτική μέθοδος ασχολείται με την έρευνα του πραγματικού κόσμου και πώς τα αντικείμενα της έρευνας αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα γύρω τους (Robson, 2011). Επιπλέον θεωρείται η καταλληλότερη μέθοδος για να διερευνήσει διάφορα κοινωνικά φαινόμενα (Τσιώλης, 2014).

6.4. Δείγμα έρευνας

Το δείγμα, όσον αφορά την διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας, δεν είναι απαραίτητο να είναι μεγάλο, όπως στην ποσοτική έρευνα. Ο αριθμός του μπορεί ακόμα να είναι και μονοψήφιος. Γιατί η ποιοτική έρευνα, έχει ως στόχο να μελετήσει το συγκεκριμένο και όχι το γενικό. Στην ποιοτική έρευνα αυτό που ενδιαφέρει, τον ερευνητή, είναι το δείγμα του να μπορέσει να του δώσει όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες, έτσι ώστε να απαντηθούν επαρκώς τα ερευνητικά ερωτήματα και να εξασφαλιστεί με αυτό τον τρόπο, η εγκυρότητα της έρευνας (Μαντζούκας, 2007). Επιπλέον σύμφωνα με τον Patton (2002), το μέγεθος του δείγματος που θα χρησιμοποιήσουμε, σε κάθε περίπτωση είναι ανάλογο με τι δεδομένα θέλουμε να συλλέξουμε και πώς θα τα χρησιμοποιήσουμε, για να καταλήξουμε στα επιθυμητά αποτελέσματα. Επιπλέον παράγοντες οι οποίοι μπορεί να παίζουν ρόλο στο μέγεθος του δείγματος είναι ο χρόνος, που μπορούμε να διαθέσουμε και η μέθοδος η οποία πρόκειται να ακολουθήσουμε (Morse, όπ. αν. στο Robson, 2007).

Όσον αφορά το δείγμα, το οποίο χρησιμοποιήθηκε, στην παρούσα έρευνα αποτελούνταν από 15 άτομα. Τα άτομα αυτά ήταν ηλικίας από 27 μέχρι 56 ετών, διαφόρων ειδικοτήτων, τα οποία εργάζονται, ως εκπαιδευτές ενηλίκων, σε διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Πιο συγκεκριμένα, το δείγμα περιλάμβανε:

- Από τους 15 συμμετέχοντες, οι 8 ήταν γυναίκες και οι 7 ήταν άντρες.

- Πέντε άτομα δήλωσαν, ότι ήταν ηλικίας, από 31 έως 38 ετών. Ένα άτομο ηλικίας 27 ετών. Τρία άτομα ηλικίας 52 με 55 ετών, ένα άτομο ηλικίας 56 ετών και πέντε άτομα ηλικίας 41 με 49 ετών. Ο μικρότερος συνεντευξιαζόμενος ήταν ηλικίας 27 ετών (ένα άτομο), ενώ ο μεγαλύτερος σε ηλικία 56 ετών (1 άτομο).
- Όσον αφορά τις ειδικότητες: 1 άτομο ήταν κοινωνικός λειτουργός, 2 καθηγητές πληροφορικής, 1 ειδικός εφαρμογών αισθητικής, 1 γεωπόνος, 1 φιλόλογος, 1 φυσικός, 1 σύμβουλος σταδιοδρομίας, 2 μαθηματικοί, 1 καθηγητής φυσικοθεραπείας και φυσικής αγωγής, 1 άτομο ήταν καθηγητής διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, 1 άτομο ήταν ηλεκτρολόγος μηχανικός, 1 οικονομολόγος και 1 καθηγητής παιδαγωγικής.
- Η διδακτική τους εμπειρία ως εκπαιδευτές ενηλίκων ήταν: τέσσερα άτομα είχαν εμπειρία από 1 έως 2 χρόνια, τέσσερα άτομα από 4,5 μέχρι 7 χρόνια 1 άτομο 8 χρόνια και 6 άτομα από 10 χρόνια και πάνω.
- Όσον αφορά το επίπεδο σπουδών τους: 1 άτομο ήταν υποψήφιος διδάκτορας, 9 άτομα ήταν κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου, 4 άτομα ήταν κάτοχοι δύο μεταπτυχιακών τίτλων και 1 άτομο ήταν απόφοιτος ΙΕΚ.
- Οι σπουδές τους που έχουν να κάνουν με την εκπαίδευση ενηλίκων είναι: Κάποιοι συμμετέχοντες είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού πάνω στην εκπαίδευση ενηλίκων ή την δια βίου μάθηση, άλλοι έχουν παρακολουθήσει σεμινάρια, που αφορούν την εκπαίδευση ενηλίκων, κάποια άτομα έχουν λάβει την πιστοποίηση από τον Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΕΟΠΠΕΠ). Τέλος, πολλοί από αυτούς έχουν πολυετή προϋπηρεσία, ως εκπαιδευτές ενηλίκων σε διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Πίνακας 1: Δημογραφικά στοιχεία (1)

Κωδικός ατόμου	Φύλο	Ηλικία	Επίπεδο σπουδών	Ειδικότητα
Σ1	Γυναίκα	49	2 Μεταπτυχιακά	Κοινωνική λειτουργός

Σ2	Γυναίκα	27	Μεταπτυχιακό	Πληροφορική
Σ3	Γυναίκα	31	ΙΕΚ	Αισθητικός
Σ4	Γυναίκα	55	2 μεταπτυχιακά	Γεωπόνος
Σ5	Άνδρας	41	Μεταπτυχιακό	Φιλολόγος
Σ6	Άνδρας	38	Μεταπτυχιακό	Πληροφορική
Σ7	Άνδρας	52	Μεταπτυχιακά	Φυσικοθεραπευτής καθηγητής φυσικής αγωγής
Σ8	Άνδρας	55	Μεταπτυχιακό	Φυσικός
Σ9	Γυναίκα	33	2 Μεταπτυχιακά	Καθηγήτρια Παιδαγωγικής
Σ10	Γυναίκα	44	Μεταπτυχιακό	Σύμβουλος σταδιοδρομίας
Σ11	Άνδρας	33	Μεταπτυχιακό	Οικονομολόγος
Σ12	Άνδρας	36	Μεταπτυχιακό	Μαθηματικός
Σ13	Γυναίκα	49	Υποψήφια διδάκτωρ	Διαπολιτισμική εκπαίδευση
Σ14	Άνδρας	41	Μεταπτυχιακό	Ηλεκτρολόγος μηχανικός
Σ15	Γυναίκα	56	Μεταπτυχιακό	Μαθηματικός

Πίνακας 2: Δημογραφικά στοιχεία (2)

Κωδικός ατόμου	Προϋπηρεσία	Εκπαιδευτική δομή	Πιστοποίηση
Σ1	6 έτη	Πανεπιστήμιο	Μεταπτυχιακό
Σ2	1 έτος	Δ.ΙΕΚ	Επάρκεια
Σ3	1,5 έτος	Δ.ΙΕΚ	Σεμινάρια
Σ4	14 έτη	ΙΕΚ, ΣΔΕ, ΚΔΒΜ	ΕΟΠΠΕΠ

			Μεταπτυχιακό
Σ5	13 έτη	Δ.ΙΕΚ, ΚΕΚ, Ιδιωτικό κολέγιο	Σεμινάρια. Πιστοποίηση εκπαιδευτή
Σ6	1 έτος	Δ.ΙΕΚ	Πιστοποίηση εκπαιδευτή
Σ7	10 έτη	ΙΕΚ, Ιδιωτικό κολέγιο, επιμορφωτής εκπαιδευτικών	Σεμινάρια
Σ8	10 έτη	ΙΕΚ, ΙΘΑΚΗ	Σεμινάρια
Σ9	2 έτη	Ιδιωτικό κολέγιο	Σεμινάρια
Σ10	15 έτη	ΚΕΚ, ΣΔΕ, Πανεπιστήμια	Μεταπτυχιακό, σεμινάρια
Σ11	4,5 έτη	Δ.ΙΕΚ	ΕΟΠΠΕΠ
Σ12	7 έτη	ΣΔΕ	Σεμινάρια
Σ13	8 έτη	Πανεπιστήμια, Εθνική σχολή δημόσιας διοίκησης	ΕΟΠΠΕΠ, Μεταπτυχιακό
Σ14	4 έτη	Δ.ΙΕΚ	Σεμινάρια ΕΟΠΠΕΠ
Σ15	10 έτη	Πανεπιστήμια erasmus, εκπαίδευση εκπαιδευτικών	Μεταπτυχιακό

6.5. Ερευνητικό εργαλείο- οδηγός συνέντευξης

Ως εργαλείο για την διεξαγωγή της παρούσας έρευνας αποφασίστηκε η χρησιμοποίηση της συνέντευξης. Σύμφωνα με την Κερδάκα, (2008), η συνέντευξη, ως εργαλείο, είναι ένα μέσο το οποίο χρησιμοποιεί ο ερευνητής για την άντληση απαντήσεων στα ερευνητικά του ερωτήματα, μέσω της αποκωδικοποίησης του προφορικού λόγου. Η συνέντευξη αποτελεί εργαλείο της ποιοτικής έρευνας το οποίο προσφέρει μεγαλύτερη ευελιξία στον ερευνητή καθώς του επιτρέπει να καταγράψει τις βαθύτερες σκέψεις των ερωτηθέντων. Χαρακτηρίζεται από αμεσότητα και επιτρέπει τις επιπλέον, διευκρινιστικές, ερωτήσεις, όπου χρειάζεται, για να γίνουν

περισσότερο κατανοητές, κάποιες απαντήσεις, οι οποίες δόθηκαν από τους συνεντευξιαζόμενους (Κερδάκα, 2008).

Πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκε, το ερευνητικό εργαλείο, της ημιδομημένης συνέντευξης. Η οποία πολύ συχνά αναφέρεται και με τον όρο “ποιοτική συνέντευξη” ή συνέντευξη σε βάθος (Ισάρη & Πούρκος 2015). Στην ημιδομημένη συνέντευξη, ο ερευνητής, δημιουργεί έναν κατάλογο ερωτήσεων, που σκοπό έχουν να καλύψουν τα ερευνητικά ερωτήματα. Οι ερωτήσεις αυτές μπορούν μην τεθούν πάντα με την ίδια σειρά κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ή να διαφοροποιηθούν ανάλογα με τη ροή της συζήτησης. Η ημιδομημένη συνέντευξη χαρίζει επίσης μία ευελιξία στον εκάστοτε ερευνητή, καθώς του δίνει τη δυνατότητα να δώσει έμφαση σε κάποια θέματα ανάλογα με τον συνεντευξιαζόμενο, ή ως προς την αφαίρεση ή πρόσθεση, επιπλέον ερωτήσεων, κατά την πορεία της συζήτησης (Ισάρη & Πούρκος, 2015 ·Ιωσηφίδης, 2003). Επιπλέον πλεονεκτήματα της ημιδομημένης συνέντευξης, είναι ότι, δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να κατανοήσει εις βάθος ορισμένες κοινωνικές αντιλήψεις των ερωτώμενων. Ενώ τέλος, υπάρχει αμεσότητα, μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου, η οποία πολλές φορές μπορεί να αλλάξει την πορεία της συζήτησης και να οδηγήσει στην εμβάθυνση διαφορετικών κάθε φορά θεμάτων (Ιωσηφίδης, 2003).

Αφού, επιλέχθηκε, η ημιδομημένη συνέντευξη, ως ερευνητικό εργαλείο, στη συνέχεια αποφασίστηκε η δημιουργία ενός οδηγού συνέντευξης, ο οποίος θα είχε ως στόχο να καλύψει τα ερευνητικά ερωτήματα. Η δημιουργία του οδηγού συνέντευξης, βασίστηκε στα εννιά στάδια που περιγράφει ο Bryman (2016). Το πρώτο στάδιο έχει να κάνει με το γενικό ερευνητικό πεδίο. Το δεύτερο στάδιο περιλαμβάνει τη δημιουργία συγκεκριμένων ερευνητικών ερωτημάτων. Στο τρίτο στάδιο δημιουργούνται συγκεκριμένα θέματα της συνέντευξης. Στο τέταρτο στάδιο έχουμε την διατύπωση, των ερωτήσεων της συνέντευξης. Στο πέμπτο στάδιο γίνεται η αναθεώρηση των ερωτήσεων που δημιουργήθηκαν. Στο έκτο στάδιο προχωράμε στη δοκιμή του οδηγού. Στη συνέχεια στο έβδομο στάδιο εντοπίζονται νέα ζητήματα που ίσως προκύπτουν Έπειτα στο όγδοο στάδιο γίνεται αναθεώρηση των ερωτήσεων της συνέντευξης. Ενώ τέλος, στο ένατο στάδιο, δημιουργείται ο τελικός οδηγός της συνέντευξης (Bryman, 2016).

Βάση αυτών των βημάτων και ύστερα από μελέτη, της αντίστοιχης βιβλιογραφίας, δημιουργήθηκε ο τελικός οδηγός συνέντευξης, ο οποίος παρατίθεται στο παράρτημα της έρευνας. Οι ερωτήσεις, οι οποίες δημιουργήθηκαν, χωρίστηκαν

σε πέντε θεματικές ενότητες. Αρχικά έγιναν επτά ερωτήσεις, που αφορούσαν τα δημογραφικά στοιχεία των συνεντευξιζόμενων. Στη συνέχεια πέντε ερωτήσεις, που έχουν να κάνουν με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα. Έπειτα πέντε ερωτήσεις, που αφορούσαν το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα. Τέσσερις ερωτήσεις, που αντιστοιχούσαν, στο τρίτο ερευνητικό ερώτημα και τέλος τέσσερις ερωτήσεις που είχαν να κάνουν με το τέταρτο, ερευνητικό ερώτημα. Στις ερωτήσεις αυτές μερικές φορές προσθέτονταν και κάποιες επιπλέον, διευκρινιστικές ερωτήσεις, ανάλογα με τις απαντήσεις των συνεντευξιζόμενων. Για την καλύτερη κατανόηση των ενοτήτων που χρησιμοποιήθηκαν στον οδηγό συνέντευξης, καθώς και για την διαδικασία που ακολουθήθηκε στην δημιουργία του οδηγού συνέντευξης παρακάτω ακολουθούν δυο, σχετικοί πίνακες.

Πίνακας 3: Ερωτήσεις συνέντευξης με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα

Ερευνητικά Ερωτήματα	Ερωτήσεις Συνέντευξης	Έρευνες στις οποίες βασίστηκαν οι ερωτήσεις
Δημογραφικά Στοιχεία	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ποιο είναι το φύλο σας; 2. Ποια είναι η ηλικία σας; 3. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας; 4. Ποια είναι η ειδικότητα σας; 5. Έχετε κάποια επιπλέον επιμόρφωση στην εκπαίδευση ενηλίκων; 6. Πόσα έτη διδακτικής εμπειρίας έχετε στην εκπαίδευση ενηλίκων; 7. Σε ποια εκπαιδευτική δομή; Σε ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα; 	Αλεβιζόπουλος (2019) · Μητρούση (2021) · Τόπη (2021) · Σακκά (2020) · Κουκιάσα (2020) · Κουμαλά (2018)
<p><u>1^ο ερευνητικό ερώτημα:</u> Απόψεις εκπαιδευτών ενηλίκων για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Κατά πόσο συμβάλλει θετικά.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 8. Όταν ακούτε τον όρο τέχνη ή αισθητική εμπειρία τι σας έρχεται στο μυαλό; 9. Έχετε ασχοληθεί ή ασχολείστε με κάποιο είδος τέχνης; 10. Ποια είναι η γνώμη σας για την αξιοποίηση της τέχνης ως 	<p>Κουμαλά (2018)</p> <p>Κουμαλά (2018)</p> <p>Αλεβιζόπουλος (2019)· Τόπη (2021) ·</p>

	<p>εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;</p> <p>11. Εσείς ως εκπαιδευτής ενηλίκων πιστεύετε πως μπορεί να ενεργήσει θετικά στην εκπαιδευτική διαδικασία;</p> <p>12. Σε ποιους τομείς πιστεύετε ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα;</p>	<p>Μητρούση (2021)</p> <p>Αλεβιζόπουλος (2019) · Τόπη (2021) · Σακκά (2020)</p> <p>Αλεβιζόπουλος (2019) · Τόπη (2021) · Σακκά (2020)</p>
<p><u>2^ο ερευνητικό ερώτημα:</u></p> <p>Κατά πόσο οι εκπαιδευτές ενηλίκων έχουν εντάξει την τέχνη στην διδασκαλία τους.</p>	<p>13. Εσείς έχετε εντάξει την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα; Εάν όχι θα σας ενδιέφερε να το δοκιμάσετε στο μέλλον;</p> <p>14. Εάν ναι, ποια πιστεύετε ότι είναι τα οφέλη που έχετε παρατηρήσει; Εάν όχι πιστεύετε ότι θα μπορούσε να συμβάλει θετικά στην διδασκαλία σας;</p> <p>15. Χρησιμοποιείτε κάποιο συγκεκριμένο βιβλιογραφικό μοντέλο όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης ή κάποια δική σας μέθοδο; Εάν δεν την χρησιμοποιείτε γνωρίζετε κάποια μοντέλα αξιοποίησης της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;</p> <p>16. Θα σας ενδιέφερε να χρησιμοποιήσετε κάποιο από αυτά τα μοντέλα; Εάν δεν τα γνωρίζετε θα θέλατε να μάθετε περισσότερες πληροφορίες για αυτά;</p> <p>17. Ποιες μορφές τέχνης χρησιμοποιείτε και πόσο συχνά; Εάν δεν χρησιμοποιείτε θα σας ενδιέφερε να αξιοποιήσετε κάποια μορφή τέχνης; Εάν ναι ποιά;</p>	<p>Αλεβιζόπουλος (2019) · Μητρούση (2021) · Τόπη (2021)</p> <p>Σακκά (2020) · Μητρούση (2021)</p> <p>Αλεβιζόπουλος (2019) · Μητρούση (2021) · Τόπη (2021) · Σακκά (2020)</p> <p>Αλεβιζόπουλος (2019)</p> <p>Αλεβιζόπουλος (2019) · Μητρούση (2021) · Τόπη (2021) · Σακκά (2020) · Κουκιάσα</p>

		(2020)
<p><u>3^ο ερευνητικό ερώτημα:</u> Να εντοπιστούν, οι γνώσεις τους, ως προς τη αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων, εάν έχουν συμμετάσχει σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα αξιοποίησης της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία.</p>	<p>18. Έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές-επιμορφώσεις όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;</p> <p>19. Εάν ναι, τι είδους; Εάν όχι θα σας ενδιέφερε να συμμετάσχετε σε κάποιο πρόγραμμα επιμόρφωσης; Με ποιο τρόπο;</p> <p>20. Πιστεύετε ότι η επιμόρφωση που έχετε λάβει είναι επαρκής για την χρήση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο; Εάν δεν έχετε λάβει κάποια επιμόρφωση πιστεύετε πως θα μπορούσατε να την εντάξετε στην διδασκαλία σας χωρίς κάποιες ιδιαίτερες γνώσεις;</p> <p>21. Πιστεύετε ότι εάν λάβετε επιπλέον γνώσεις για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία θα σας κάνει καλύτερο εκπαιδευτή ενηλίκων;</p>	<p>Αλεβιζόπουλος (2019) · Μητρούση (2021) · Τόπη (2021) · Σακκά (2020)</p> <p>Αλεβιζόπουλος (2019) · Μητρούση (2021) · Κουκιάσα (2020) · Τόπη (2021)</p> <p>Τόπη (2021)</p> <p>Αλεβιζόπουλος (2019) · Μητρούση (2021) · Τόπη (2021)</p>
<p><u>4^ο ερευνητικό ερώτημα:</u> Πιθανά προβλήματα που προκύπτουν από την εισαγωγή της τέχνης στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.</p>	<p>22. Εάν αξιοποιείτε την τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία ή εάν προσπαθούσατε να την εισάγετε πιστεύετε ότι θα προέκυπταν κάποια εμπόδια;</p> <p>23. Ποια θεωρείτε ότι θα ήταν αυτά τα προβλήματα;</p> <p>24. Δυσκολεύεστε να βρείτε κατάλληλο υλικό για να</p>	<p>Αλεβιζόπουλος (2019) · Μητρούση (2021) · Κουκιάσα (2020) · Τόπη (2021) · Σακκά (2020)</p> <p>Αλεβιζόπουλος (2019) · Μητρούση (2021) · Κουκιάσα (2020) · Τόπη (2021) · Σακκά (2020)</p> <p>Τόπη (2021) ·</p>

	<p>αξιοποιήσετε την τέχνη ως εκπαιδευτικό εργαλείο; Πιστεύετε ότι θα ήταν δύσκολο για εσάς εάν το προσπαθούσατε;</p> <p>25. Η δομή στην οποία βρίσκεστε, κατά την γνώμη σας ενδείκνυται για να εντάξετε την τέχνη στην διδασκαλία σας ή πιστεύετε πως θα προέκυπταν κι άλλα προβλήματα;</p>	<p>Μητρούση (2021) · Κουκιάσα (2020)</p> <p>Αλεβιζόπουλος (2019) · Μητρούση (2021) · Κουκιάσα (2020) · Τόπη (2021) · Σακκά (2020)</p>
--	---	---

Πίνακας 4: Θεματικές ενότητες

<p>1η Ενότητα: Δημογραφικά στοιχεία-επαγγελματικό προφίλ εκπαιδευτών ενηλίκων.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Φύλο. • Ηλικία. • Επίπεδο σπουδών. • Ειδικότητα. • Επιμόρφωση ως εκπαιδευτής ενηλίκων • Προϋπηρεσία. • Δομή εργασίας.
<p>2η Ενότητα: Απόψεις των εκπαιδευτών όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ως προς την σχέση τους με την τέχνη. • Ως προς την γνώμη τους για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. • Εάν μπορεί να ενεργήσει θετικά και σε ποιους τομείς.
<p>3η Ενότητα: Έχουν εντάξει την τέχνη στην διδασκαλία τους; Πιθανά ωφέλει που προκύπτουν.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Διευκρινίζοντας για το εάν έχουν εντάξει την τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία. • Απαριθμώντας τα πιθανά οφέλη που έχουν παρατηρήσει, από την εισαγωγή της τέχνης. • Εξακριβώνοντας με ποιους τρόπους έχουν εντάξει την τέχνη στη διδασκαλία τους. • Ποιες μορφές τέχνης χρησιμοποιούν και με τι συχνότητα.
<p>4η Ενότητα: Έχουν επιμόρφωση όσον αφορά την τέχνη; Ποιες είναι οι εκπαιδευτικές ανάγκες που προκύπτουν ως προς την επιμόρφωση των εκπαιδευτών.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Εξακρίβωση για το εάν έχουν κάποιες επιμέρους σπουδές στην αξιοποίηση της τέχνης διδασκαλία και τι είδους. • Εάν οι γνώσεις που έχουν λάβει είναι επαρκείς. • Με ποιους τρόπους προτιμούν να επιμορφώνονται οι εκπαιδευτές ενηλίκων, όσον αφορά την τέχνη.
<p>5η Ενότητα: Εξακρίβωση προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Από την πλευρά των εκπαιδευτών. • Από την πλευρά των εκπαιδευομένων.

	<ul style="list-style-type: none"> • Όσον αφορά την εύρεση, του κατάλληλου υλικού. • Από την πλευρά της εκπαιδευτικής δομής στην οποία εργάζονται.
--	--

6.6. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Για την διαδικασία συλλογής δεδομένων ακολουθήθηκαν τα εξής βήματα: αρχικά δημιουργήθηκε ένας πιλοτικός οδηγός συνέντευξης και στην συνέχεια πραγματοποιήθηκε μία πιλοτική συνέντευξη. Η συνέντευξη αυτή βοήθησε την ερευνήτρια να εντοπίσει πιθανόν προβληματικές ερωτήσεις και να χρονομετρήσει την πιθανή διάρκεια της συνέντευξης. Στη συνέχεια προέβει στις απαραίτητες αλλαγές, όπου ήταν αναγκαίο. Όπως, στην αφαίρεση κάποιων ερωτήσεων ή τροποποίηση της διατύπωσης των δυσνόητων ερωτήσεων. Τέλος, δημιουργήθηκε ο τελικός οδηγός της συνέντευξης, (βλ. παράρτημα), ο οποίος χρησιμοποιήθηκε, για τη διεξαγωγή της έρευνας.

Η διαδικασία των συνεντεύξεων κράτησε περίπου ένα μήνα από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Μάρτιο 2023. Πριν την έναρξη κάθε συνέντευξης, η ερευνήτρια διασφάλιζε την προφορική συναίνεση των συμμετεχόντων για την καταγραφή της συνομιλίας τους και της συμμετοχής τους στην έρευνα. Έπειτα η ερευνήτρια προχώρησε στην διεξαγωγή της κάθε συνέντευξης, η οποία μαγνητοφωνούνταν και μετά το τέλος της γινόταν κάθε φορά η απομαγνητοφώνηση. Σε ορισμένες περιπτώσεις χρειάστηκε, η αποστολή του οδηγού της συνέντευξης, προκαταβολικά, στον εν δυνάμει συνεντευξιαζόμενο. Στις περιπτώσεις που αποφασίστηκε να αποσταλεί το ερωτηματολόγιο προκαταβολικά έγινε, για να νιώσει ο ερωτώμενος πιο άνετα, για να αρθούν, τυχόν αμφιβολίες συμμετοχής του στην ερευνητική διαδικασία και πιθανώς να προετοιμαστεί για τη συνέντευξη.

Όλες οι συνεντεύξεις ήταν ατομικές και πραγματοποιήθηκαν εξ' αποστάσεως, μέσω της χρήσης διαφόρων ιντερνετικών πλατφορμών, όπως Viber, Google meet και Skype. Ο κύριος λόγος για τη διεξαγωγή όλων των συνεντεύξεων διαδικτυακά ήταν η εξοικονόμηση χρόνου. Επίσης, προσέφεραν μεγαλύτερη ευελιξία τόσο στην ερευνήτρια όσο και στους συνεντευξιαζόμενους, όσον αφορά την εύρεση ελεύθερου χρόνου, για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων. Επιπλέον, λειτούργησε θετικά, όσον αφορά την συμμετοχή των ερωτώμενων στην έρευνα, οι οποίοι, ίσως υπό άλλες συνθήκες να είχαν αρνηθεί να συμμετάσχουν. Τέλος, δεν υπάρχουν στοιχεία τα

οποία να αποδεικνύουν, ότι οι διαδικτυακές συνεντεύξεις δεν είναι εξίσου αποτελεσματικές με τις δια ζώσης (Bryman, 2016).

Ο τρόπος δειγματοληψίας, που προτιμήθηκε στη συγκεκριμένη έρευνα, ήταν η τεχνική της χιονοστιβάδας, ή αλυσιδωτή δειγματοληψία. Αρχικά, η ερευνήτρια προσέγγισε άτομα τα οποία ήξερε ότι καλύπτουν τις προδιαγραφές του δείγματος της έρευνας και στη συνέχεια τα άτομα αυτά, θα μπορούσαν να της προτείνουν νέα άτομα, τα οποία θα εντάσσονταν στην ομάδα στόχου που ενδιαφέρει την ερευνήτρια. (Cohen et. al., 2008· Bryman, 2016).

6.7. Ανάλυση δεδομένων

Στην παρούσα έρευνα η μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε, είναι η Θεματική Ανάλυση. Πρόκειται για ένα εργαλείο ανάλυσης, το οποίο χρησιμοποιείται στην ποιοτική μέθοδο. Στη μέθοδο αυτή, ο ερευνητής προσπαθεί να εντοπίσει και να χωρίσει σε επιμέρους κατηγορίες- θέματα, διάφορα επαναλαμβανόμενα νοηματικά μοτίβα, μέσα από το σύνολο των δεδομένων των οποίων έχει συλλέξει (Braun & Clarke, 2012). Τα θέματα τα οποία προκύπτουν προέρχονται από την προσεκτική ανάγνωση των σημειώσεων ή απομαγνητοφωνήσεων που έχει στη διάθεσή του ο ερευνητής. Από τα αρχικά αυτά θέματα μπορεί να προκύψουν επιμέρους υποθέματα, σε κάθε περίπτωση (Bryman, 2016). Παρ' όλη την ευελιξία που προσφέρει η θεματική ανάλυση, ο εκάστοτε ερευνητής πρέπει να εντοπίσει και να επιλέξει ποια από τα θέματα, τα οποία θα προκύψουν, είναι σχετικά με το θέμα της έρευνας και απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα (Braun & Clarke, 2012).

Με βάση τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι ερευνητής έχει ενεργητικό ρόλο στη διαδικασία ανάλυσης των αποτελεσμάτων, σε αντίθεση με άλλες μεθόδους ανάλυσης, καθώς ο ερευνητής καλείται να ανακαλύψει τα θέματα τα οποία θα αξιοποιήσει (Τσιώλης, 2017). Το μεγαλύτερο πλεονέκτημα που προσφέρει η θεματική ανάλυση είναι η ελευθερία και ευελιξία καθώς η μέθοδος αυτή δεν δεσμεύει τον ερευνητή συγκεκριμένες επιστημονικές θέσεις, όπως συμβαίνει σε άλλους τρόπους ανάλυσης. Η μέθοδος αυτή, ενδείκνυται για ερευνητές οι οποίοι είναι καινούργιοι στην ποιοτική έρευνα, καθώς τους προσφέρει έναν τρόπο έρευνας που σε άλλη περίπτωση θα μπορούσε να φανεί υπερβολικά περίπλοκος (Braun & Clarke, 2012). Η διαδικασία η οποία ακολουθήθηκε είναι βασισμένη στα 6 βήματα που

αναφέρουν Οι Braun και Clarke (2012). α) Εξοικείωση με τα δεδομένα, β) κωδικοποίηση, γ) Αναζήτηση των θεμάτων, δ) επανεξέταση των θεμάτων, ε) ορισμός και ονομασία των θεμάτων και στ) τέλος, συγγραφή των ευρημάτων.

Πιο συγκεκριμένα, μετά το πέρας των συνεντεύξεων, η ερευνήτρια προχώρησε στην απομαγνητοφώνηση όλων των συνεντεύξεων και καταγραφή τους σε αρχείο Word. Στην συνέχεια, ύστερα από προσεκτική ανάγνωση των συνεντεύξεων προέκυψαν διάφορα νοηματικά θέματα τα οποία εξυπηρετούσαν τους ερευνητικούς στόχους της έρευνας. Στα εκάστοτε θέματα τα οποία προέκυψαν, αφού πρώτα πέρασαν από την διαδικασία επανεξέτασης, τους δόθηκε μια ονομασία-κωδικός.

6.8. Εγκυρότητα και Αξιοπιστία

Όπως σε κάθε έρευνα έτσι και σε αυτή αναδεικνύονται ζητήματα που έχουν να κάνουν με την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της. Μεγάλο μέρος ποιοτικών ερευνητών υποστηρίζουν ότι τα κριτήρια που έχουν να κάνουν με την εγκυρότητα και την αξιοπιστία είναι πολύ διαφορετικά στην ποιοτική έρευνα με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του δείγματος. Καθώς στην ποιοτική έρευνα το μεγάλο δείγμα δεν είναι χαρακτηριστικό αυτού του τρόπου διερεύνησης (Bryman, 2016). Στην ποιοτική έρευνα αυτό που παίζει σημαντικό ρόλο, είναι η διερεύνηση των απόψεων και των πεποιθήσεων μιας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων. Ενώ κύριος στόχος τους, είναι να προκαλέσουν προβληματισμούς, πάνω σε διάφορα ζητήματα της ανθρώπινης κοινωνίας (Ίσαρη & Πούρκος, 2015).

Στις ποιοτικές έρευνες, η εγκυρότητα και η αξιοπιστία έχει να κάνει βασιμότητα και την επιβεβαιωσιμότητά της. Όσον αφορά τη βασιμότητα της έρευνας αυτή επιτυγχάνεται με την αναλυτική και ειλικρινή περιγραφή που κάνει ο ερευνητής στη διαδικασία της έρευνας. Ενώ, η επιβεβαιωσιμότητα με την παρουσίαση αποδείξεων ώστε να αποδεικνύεται ότι οι συμμετέχοντες ήταν υπαρκτά πρόσωπα (Mulholland & Wallace, 2003 οπ. αναφ. στο Ίσαρη & Πούρκος, 2015).

Αξίζει να αναφέρουμε, ότι πολύ σημαντικό ρόλο, στην ποιοτική έρευνα, παίζει ο ερευνητής ο οποίος κατά την διάρκεια της ερμηνείας των αποτελεσμάτων προβάλλονται όχι μόνο οι αντιλήψεις των ερωτώμενων, αλλά και του ίδιου. Οπότε η στάση του ερευνητή, μπορεί να επηρεάσει την αξιοπιστία της έρευνας, γι' αυτό το

λόγο είναι πολύ σημαντικό ο ερευνητής να κρατήσει μία ουδέτερη και αντικειμενική στάση καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας (Μαντζούκας, 2007).

Όσον αφορά την εγκυρότητα της συνέντευξης, αυτή επιτυγχάνεται με την δημιουργία κατάλληλων ερωτήσεων των οποίων οι απαντήσεις θα μπορέσουν να καλύψουν τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν (Cohen et al., 2008). Πολύ σημαντικό για να διατηρηθεί η εγκυρότητα και αξιοπιστία στην έρευνα είναι η λήψη της συγκατάθεσης των συμμετεχόντων στην έρευνα, καθώς και η διαβεβαίωση τους για την τήρηση της ανωνυμίας τους (Creswell, 2011· Bryman, 2016). Τέλος, πολύ σημαντικό είναι η δημιουργία ενός κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ του ερευνητή και των συμμετεχόντων έτσι ώστε να επιτευχθεί, όσο το δυνατόν περισσότερο, η καταγραφή των ειλικρινών απόψεών τους (Robson, 2007· Κερδάκα 2008).

Στην παρούσα έρευνα, έγιναν τα εξής βήματα, για την τήρηση της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας της έρευνας. πριν από κάθε συνέντευξη η ερευνήτρια ερχόταν σε επαφή με τον κάθετοι συνεντευξιαζόμενο, μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας για να το εξηγήσει το σκοπό και την διαδικασία της έρευνας, Καθώς και για να τους ενημερώσει για την τήρηση της ανωνυμίας τους, καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας. Στην συνέχεια έπαιρνε τη γραπτή συγκατάθεση των συμμετεχόντων μέσω της αποστολής, ενός εγγράφου συγκατάθεσης (βλέπε παράρτημα), το οποίο το έστειλε μέσω e-mail και οι συμμετέχοντες το υπέγραφαν. Έπειτα, αφού οριζόταν η ημερομηνία και η ώρα της συνέντευξης πριν την έναρξη της ηχογράφησης, η ερευνήτρια έπαιρνε για ακόμη μία φορά την άδειά τους, για να ηχογραφήσει την όλη διαδικασία της συνέντευξης. Μέσω της διαδικασίας της ηχογράφησης όλων των συνεντεύξεων ενισχύεται ότι όλα όσα παρουσιάστηκαν στην έρευνα είναι αληθή και πραγματικά. Τέλος, για να ενισχυθεί το κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ της ερευνήτριας και τον εκάστοτε συνεντευξιαζόμενων, η ερευνήτρια προέβει συχνά, στην αποστολή των ερωτήσεων της συνέντευξης, όσες φορές οι συνεντευξιαζόμενοι το ζήτησαν. Με αυτό τον τρόπο, πολλές φορές, επιτεύχθηκε η άρση των αναστολών των εν δυνάμει συμμετεχόντων για το αν τελικά θα συμμετάσχουν στην έρευνα.

7. Κεφάλαιο 7: Παρουσίαση αποτελεσμάτων έρευνας

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματά της έρευνας βασισμένα στη θεματική ανάλυση. Τα αποτελέσματα είναι δομημένα με βάση τους άξονες και τις κατηγορίες που προέκυψαν ύστερα από την ανάλυση των δεδομένων των συνεντεύξεων.

7.1. Πρώτος Θεματικός άξονας- ερευνητικό ερώτημα: Αντιλήψεις των εκπαιδευτών ενηλίκων για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση.

Ο πρώτος θεματικός άξονας έτσι όπως προέκυψε από την ανάλυση των δεδομένων έχει να κάνει με τις απόψεις του συμμετεχόντων όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Με τον όρο τέχνη στην εκπαίδευση, εννοούμε οποιαδήποτε μορφή τέχνης από ζωγραφική μέχρι μουσική και κινηματογράφο. Στη συνέχεια ο άξονας αυτός χωρίζεται σε τρεις επιμέρους κατηγορίες: Η πρώτη κατηγορία έχει να κάνει με τη σχέση των εκπαιδευτών με την τέχνη γενικότερα. Η δεύτερη κατηγορία αναφέρει τη γνώμη τους για την χρήση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων. Ενώ η τρίτη κατηγορία αφορά τις απόψεις τους σε σχέση με το εάν η ενσωμάτωση της τέχνης στην εκπαιδευτική διδασκαλία μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα.

1^η κατηγορία: Προσωπική ενασχόληση- επαφή με την τέχνη.

Όσον αφορά στην προσωπική επαφή των ερωτηθέντων με την τέχνη, κάποιιοι από αυτούς είχαν ασχοληθεί με κάποιο είδος τέχνης όπως ζωγραφική θέατρο και χορό. Συγκεκριμένα ανέφεραν: “Ζωγραφίζω”. (Σ1), “Εεε, αυτή τη στιγμή όχι πιο μικρή ναι. Ζωγραφική ήταν ...Α έχω κάνει και θέατρο. Πριν λίγα χρόνια”.(Σ2), “Με χορό, κυρίως παραδοσιακό χορό. Όχι χορό όπως ας πούμε μπαλέτο”.(Σ10), “Ε, ναι, για πολύ μικρό διάστημα με την ζωγραφική”.(Σ11), “Συμμετείχα εθελοντικά σε θεατρική ομάδα εκπαιδευτικών στην Ανατολική Θεσσαλονίκη”.(Σ14). “Εεεε... ναι. Εάν σκεφτείς, ότι είμαι ψυχοδραματίστρια. Ότι είμαι εκπαιδευόμενη τα τελευταία πέντε χρόνια στο ψυχόδραμα. που το θεωρώ ένα είδος τέχνης, γιατί έχει σχέση με το θέατρο”. (Σ13). Οι περισσότεροι όμως δεν είχαν ασχοληθεί με κάποιο είδος τέχνης όμως είχαν επαφή με κάποιο είδος τέχνης σαν θεατές. Για παράδειγμα είπαν: “Σαν

θεατής, παρακολουθώ κινηματογράφο ή σαν ακροατής ακούω μουσική, αλλά να δημιουργώ εγώ τέχνη, όχι”.(Σ6), “Ναι, ναι εγώ μόνο, σαν θεατής. Δεν δημιουργώ εγώ ο ίδιος τέχνη”.(Σ8).

2^η κατηγορία: Απόψεις για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων.

Σε αυτή τη κατηγορία οι απόψεις των εκπαιδευτών συμφωνούν πλήρως. Όλοι οι ερωτηθέντες απάντησαν ότι θεωρούν την τέχνη, ένα πολύτιμο εργαλείο στην διδασκαλία τους. Η επίδραση που μπορεί να έχει η αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία, έχει να κάνει με το γεγονός ότι η ενεργοποιεί όλες τις αισθήσεις, ότι μπορεί να βοηθήσει στο να αναδειχτούν θέματα για κριτική επεξεργασία, ότι δίνει ζωντάνια στο μάθημα και προσφέρει ευκαιρίες στους εκπαιδευόμενους να εμπλακούν ενεργά στην διαδικασία της μάθησης. Επιπλέον, την θεωρούν μία εναλλακτική μορφή διδασκαλίας, η οποία μπορεί ξυπνήσει διάφορες βιωματικές εμπειρίες, να κρατήσει το ενδιαφέρον της ομάδας και τέλος, να προσελκύσει τους ενήλικες στην διαδικασία της εκπαίδευσης.

Αναλυτικότερα ανέφεραν: “Εεε, την θεωρώ πολύτιμο εργαλείο, γιατί μπορεί να ερεθίζει όλες τις αισθήσεις”. “(Σ1). “Θεωρώ ότι είναι πάρα πολύ σημαντική και προσωπικά την έχω χρησιμοποιήσει. “ (Σ3). “Αποτελεί μια εναλλακτική μορφή εκπαίδευσης, εεε... Και συνήθως από το θεωρητικό, λεκτικό κείμενο, εεε, πολλές φορές, το να δείξεις μία αναπαράσταση και αυτό, να αποτελέσει μία αφορμή για συζήτηση, εεε... είναι πολύ χρηστικό”. (Σ5). “Μπορεί να είναι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο”. (Σ6). “Νομίζω ότι είναι πολύ χρήσιμη. Εεε... γιατί, ειδικά για τους ανθρώπους οι οποίοι βρίσκονται κοντά στην τέχνη, μπορεί να χρησιμοποιηθεί, σαν εφόρμηση, για την προετοιμασία της διδασκαλίας. Μπορούν να αντληθούν παραδείγματα και να γίνουν προσομοιώσεις μέσω της τέχνης. Και να την προσαρμόσεις στο γνωστικό αντικείμενο που έχεις αναλάβει”.(Σ7). “Νομίζω χωρίς να είμαι πολύ σχετικός. Από αυτά τα λίγα που ακούω, περιστασιακά σε όλη μου τη ζωή. Νομίζω είναι κάτι χρήσιμο. Για παράδειγμα, το θεατρικό παιχνίδι, που το ακούω πάρα πολλές φορές, αλλά ελάχιστα, το βλέπω. Νομίζω είναι πολύ καλό εργαλείο που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί. Το ίδιο και τα εικαστικά”. (Σ8). “Καλό είναι, όταν δίνονται ευκαιρίες και μπορεί να αξιοποιηθεί κατάλληλα, να τη χρησιμοποιούμε την τέχνη. Για παράδειγμα μπορούμε να κάνουμε μία ανάλυση ενός έργου τέχνης, να γίνει μία κριτική επεξεργασία... μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την τέχνη, εάν υπάρξουν οι απαραίτητες συνθήκες”.(Σ9). “Πάρα

πολύ ενδιαφέρουσα πάρα πολύ χρήσιμη μπορεί να βοηθήσεις στο να αναδειχτούν πολύ σημαντικά θέματα αλλά μπορεί να βοηθήσει και σε άλλους τομείς όπως το δέσιμο της ομάδας”. (Σ10). “Ναι το πιστεύω καθώς θεωρώ πως είναι κάτι το διαφορετικό και το πρωτότυπο το οποίο μπορεί να βοηθήσει στην εκπαιδευτική διαδικασία”.(Σ12). “Ότι, ίσως είναι και απαραίτητη, (γελάει). Αφενός ότι πρέπει να υπάρχει, ίσως να εεε, και εεε, να είναι ένας μοναδικός τρόπος για να διεγείρεις βιωματικές εμπειρίες” (Σ13). “Δεν θέλουμε να είμαστε απλά απέναντι από έναν τοίχο, ή να διαβάζουμε απλά κάτι που μας είπε κάποιος. Αλλά θέλουμε να εμπλεκόμαστε ενεργά με αυτό και βιωματικά. Και η τέχνη βοηθάει σε αυτό το πράγμα. Ό,τι τέχνη και αν είναι”.(Σ15).

Κάποιοι όμως από αυτούς, ανέφεραν ότι παρόλο που είναι ένα χρήσιμο εργαλείο, θεωρούν ότι είναι πολύ δύσκολο να αξιοποιηθεί σε όλες τις ειδικότητες. Για παράδειγμα απάντησαν: “Είναι πολύ σημαντική, αλλά σίγουρα παίζει ρόλο και ο κλάδος”. (Σ2), “Θεωρώ ότι στις ειδικότητες που μπορούν να το αξιοποιήσουν, προσφέρει πραγματικά εμπειρίες και μία διαφορετική οπτική των πραγμάτων στους εκπαιδευόμενους. Αλλά δεν μπορείς ίσως να χρησιμοποιηθεί σε όλες τις ειδικότητες”. (Σ4), “Σίγουρα, σίγουρα. Ειδικά σε ειδικότητες- επιστήμες οι οποίες συμβαδίζουν, ή τέλος πάντων αξιοποιούν εργαλεία και μεθοδολογίες, που αξιοποιούνται στο 100% με μορφές τέχνης” (Σ11).

3^η κατηγορία: Απόψεις για την αποτελεσματικότητα της τέχνης στην εκπαίδευση.

Όσον αφορά την συγκεκριμένη κατηγορία όλοι οι εκπαιδευτές ενηλίκων συμφώνησαν ότι η αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων μπορεί να έχει πολλαπλά θετικά αποτελέσματα. Το σημαντικότερο είναι ότι κατά τη γνώμη τους αυξάνει το ενδιαφέρον για μάθηση, κάνει το μάθημα πιο διαδραστικό, τους βοηθά να αναπτύξουν τη δημιουργικότητα και την κριτική τους σκέψη και να κατανοήσουν καλύτερα το διδακτικό αντικείμενο. Επίσης βοηθάει τους εκπαιδευόμενους να αναπτύξουν ικανότητες, τόσο προσωπικές όσο και κοινωνικές, τους βοηθά να διευρύνουν το πνεύμα τους, να καταλάβουν καλύτερα τον κόσμο γύρω τους και να δουν τα πράγματα από μία νέα οπτική.

Επιπλέον, μπορεί να βοηθήσει στο δέσιμο μιας ομάδας και να εμπλουτίσει το μάθημα με διάφορα παραδείγματα από το χώρο της τέχνης. Ενώ τέλος, η τέχνη μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση διαφόρων κοινωνικών καταστάσεων, με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί η ενσυναίσθηση και η συναισθηματική νοημοσύνη.

Πιο συγκεκριμένα οι εκπαιδευτές ανέφεραν: “Στην εξέλιξη των ικανοτήτων τους γενικότερα και στην κατανόηση αλλά και στην εξέλιξη των ικανοτήτων τους. δεν το βάζω σ’ ένα στενό καλούπι, σ’ έναν τομέα”. (Σ1), “Κοίταξε η τέχνη γενικότερα, επειδή πηγάζει και από το παρελθόν, σίγουρα θα μπορούσαμε να βρούμε παραδείγματα και τα λοιπά, τα οποία θα μπορούσαμε να τα εντάξουμε στην ιστορία του αντικειμένου. Οπότε να φανούν κάποια πράγματα από το παρελθόν. Πως ας πούμε πραγματοποιούσαμε τη συγκεκριμένη εκπαίδευση στο παρελθόν”(Σ2), “Σίγουρα βοηθάει να γίνει διαδραστικό το μάθημα. Οπότε είναι πιο συγκεντρωμένος ο εκπαιδευόμενος. Γενικά επειδή το να παρατηρείς ένα έργο τέχνης σε βάζει σε διαδικασία σκέψης, εεε αυτό που είδα εγώ εμπειρικά, είναι ότι ουσιαστικά, τους βοηθάει να (παύση). Να κοιτάζουν τη λεπτομέρεια. Να κοιτάζουν λίγο πιο βαθιά. Να καταλαβαίνουν τι βλέπουν”. (Σ3), “Νομίζω στην διεύρυνση του πνεύματος. Θα μπορούσε και να δημιουργήσει μία διαφορετική οπτική... επεξήγησης εεε... καταστάσεων. Σε αυτό το επίπεδο του να δει κάποιος κάτι διαφορετικό, πέρα από αυτό που έχει σκεφτεί, ίσως θα μπορούσε να ήταν χρήσιμο”. (Σ4), “Εεεε.... στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, σίγουρα. Στην ανάπτυξη πολιτισμικών δεξιοτήτων, εεεε... και γενικότερα εεε ... ενσυναίσθηση, συναισθηματική νοημοσύνη, εεε, ανάλογα και με την μορφή της τέχνης”. (Σ6), “Ναι πιστεύω ότι μπορεί να βοηθήσει. Αυξάνει τη φαντασία, διευρύνει το πεδίο σκέψης, εεε... νομίζω ότι καλλιιεργεί, την αφαιρετική δομή της σκέψης και μ’ αυτό τον τρόπο, μπορεί να δώσει το κίνητρο στους εκπαιδευόμενους, να πάρουν το γνωστικό αντικείμενο και να το πάνε λίγο παραπέρα”. (Σ7), “Πρώτα από όλα μου έρχεται στο μυαλό η ελευθερία της έκφρασης. Νομίζω ότι μέσα από την τέχνη μπορούν πιο εύκολα και οι εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενοι να εκφραστούν, δηλαδή δεν ακολουθούν κάποια, εεε... πως να το πω στερεότυπα”. (Σ8), “Σε δημιουργικότητα, σε διαφυγή γενικότερα από την πραγματικότητα, σε κριτική και δημιουργική σκέψη, ολοκληρωμένη σκέψη, βιωματική εκπαίδευση. Να κατανοήσεις βαθύτερα το ζητούμενο, που θες να τα μεταδώσεις, ενεργή συμμετοχή των μαθητών...”(Σ9), “Στο δέσιμό της ομάδας, στο να σπάσει έτσι ο πάγος με κάτι πολύ δημιουργικό). (Σ10), “Ναι σίγουρα μπορεί να βοηθήσει, ε, στην αναπληροφόρηση. Όταν λέω να βοηθήσει στην αναπληροφόρηση, όχι μόνο στην κατανόηση αλλά στην κατανόηση μετέπειτα της παράδοσης. Δηλαδή σαν παραπομπές”. (Σ11), “Εεεε... πιστεύω στην ανάπτυξη ιδεών, στην δημιουργία ομαδικού πνεύματος, μέσα από διάφορες δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με την τέχνη”. (Σ12), “Ωραία, μμμ, καταρχήν το πιο σημαντικό όφελος είναι ότι, μπορεί να ανασύρει βιωματικές εμπειρίες”. (Σ13), “Ωραία πρώτα από όλα

μαθαίνει να δουλεύει σε ομάδες, για παράδειγμα το θέατρο είναι μια ομαδική τέχνη. Αναπτύσσονται έτσι διάφορες κοινωνικές δεξιότητες γιατί προβάλλουν τον εαυτό τους σε άλλα πράγματα σε άλλα πρόσωπα. και μπορούν να κάνουν συνδέσεις με την πραγματικότητα.” (Σ15).

7.2. Δεύτερος Θεματικός άξονας- ερευνητικό ερώτημα: Αξιοποίηση της τέχνης από τους εκπαιδευτές ενηλίκων.

Το θέμα αυτού του άξονα, αφορά στο εάν οι εκπαιδευτές ενηλίκων αξιοποιούν τις διάφορες μορφές τέχνης στη διδασκαλία τους. Ο άξονας αυτός χωρίζεται σε τέσσερις επιμέρους κατηγορίες: εξακρίβωση για το αν έχουν εντάξει την τέχνη στην διδασκαλία τους, στη συνέχεια εάν υπάρχουν οφέλη από την ένταξη της τέχνης, έπειτα με ποιους τρόπους έχουν εντάξει την τέχνη στην εκπαιδευτική τους διδασκαλία, ενώ η τέταρτη κατηγορία έχει να κάνει με το ποια είδη τέχνης χρησιμοποιούν και πόσο συχνά.

1^η κατηγορία: Διερεύνηση, για το εάν έχουν εντάξει την τέχνη.

Σύμφωνα με τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τους εκπαιδευτές ενηλίκων, οι περισσότεροι από αυτούς έχουν εντάξει την τέχνη στη διδασκαλία τους αλλά όχι εξ’ ολοκλήρου. Οι απαντήσεις που έδωσαν ενδεικτικά ήταν οι εξής: “Υπήρξαν περιπτώσεις που τη χρησιμοποίησα και ήταν πολύ όμορφο”.(Σ1), “Εεε... όχι άμεσα. Όμως, εεε... Αυτό που θυμάμαι τώρα είναι, ότι κατά καιρούς, παίρνω τις ομάδες των εκπαιδευομένων, σε επισκέψεις, σε χώρους που έχουν να κάνουν με την τέχνη. Σαν εκπαιδευτικές επισκέψεις. Αλλά έχουμε και μία μορφή εκπαιδευτικών επισκέψεων η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με το επάγγελμα, στη φυσικοθεραπεία. Παρόλα αυτά, εγώ, προτιμώ και κάνω πάντα και μία πολιτιστική επίσκεψη, στα προγράμματα μου. Προσπαθώντας ακριβώς αυτό, να αφήσω το μυαλό τους λίγο ελεύθερο. Τώρα άμεσα σύνδεση μπορεί να μην υπάρχει, αλλά από τέτοιες επισκέψεις, νομίζω ότι όλοι βγαίνουν κερδισμένοι”. (Σ7), “Εεε... Όχι πολλές φορές αλλά το έχω κάνει. Είχα κάνει μία ανάλυση μέσα από ένα έργο τέχνης με ένα πίνακα τις “Σταχομαζώχτρες” του Φρανσουά Μιλλέ, στους φοιτητές των νηπιαγωγών. Σε αυτό το πλαίσιο, είχα φέρει ένα έργο τέχνης, το συγκεκριμένο και είχαμε κάνει μία ανάλυση και μέσα από αυτό ουσιαστικά θέλαμε να κάνουμε ένα σενάριο διδασκαλίας προς τα νήπια. Κάναμε ερωτήσεις πάνω στον πίνακα και στην ουσία προσπαθήσαμε, μέσω των ερωτήσεων,

να δημιουργήσουμε ένα σενάριο διδασκαλίας προς τα νήπια”. (Σ9), “Πολύ λίγο, πολύ λίγο τον χορό. είτε στην αρχή ως μία δραστηριότητα γι να σπάσουμε τον πάγο με παραδοσιακούς χορούς, σε αυτό το πλαίσιο”. (Σ10).

Πιο συγκεκριμένα μόνο τρεις από τους ερωτηθέντες αξιοποιούν πλήρως κάποιες μορφές τέχνης στις διδασκαλίες τους. Για παράδειγμα ανέφεραν: “Ναι, την έχω εντάξει αλλά δεν είναι τόσο εύκολο, δηλαδή δεν είναι για κάθε μέρα. Μέσα ας πούμε στο χρόνο, θα κάνεις τρεις τέσσερις φορές κάτι. Είτε θα είναι σε μορφή παιχνιδιού είτε θα είναι σε μορφή κουίζ, ή ένα εκπαιδευτικό δράμα, ένα μικρό εργαστήριο”. (Σ15), “Ναι την έχω εντάξει. Εκεί έτσι κι αλλιώς ο εκπαιδευόμενος, έρχεται γι’ αυτό το λόγο, δηλαδή. Γιατί θα κάνω ψυχόδραμα”. (Σ13).

Ενώ τρεις από τους ερωτηθέντες αποκρίθηκαν ότι δεν έχουν χρησιμοποιήσει καθόλου την τέχνη στην μαθησιακή τους διαδικασία, αλλά θα τους ενδιέφερε στο μέλλον να το προσπαθήσουν εάν εκπαιδευτούν κατάλληλα. Σύμφωνα με τα λεγόμενά τους: “ Εεε.. προς το παρόν όχι. Τώρα ας πούμε στο ΙΕΚ. Δεν ξέρω κατά πόσο θα μπορούσε να ενταχθεί και ειδικά με τα υλικά που έχουμε. ”. (Σ2), “ Εεεε, η αλήθεια είναι πως μάλλον όχι, έτσι όπως το αντιλαμβάνομαι”. (Σ6).

2^η κατηγορία: Ωφέλει από την ένταξη της τέχνης.

Στη συνέχεια σε αυτή την κατηγορία παρουσιάζονται τα θετικά αποτελέσματα που έχουν προκύψει από την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων. Ακόμα και οι εκπαιδευτές οι οποίοι δεν έχουν χρησιμοποιήσει καθόλου κάποια μορφή τέχνης, στο μάθημά τους, συμφώνησαν πως θα μπορούσε να ενεργήσει θετικά στην όλη διαδικασία.

Σε αυτό που συμφωνούν οι περισσότεροι είναι ότι αυξάνει την προσοχή των μαθητών και ότι οι εκπαιδευόμενοι μαθαίνουν πολύ πιο εύκολα οτιδήποτε θέλουν να τους περάσουν. Επιτυγχάνονται ευκολότερα όλοι μαθησιακοί στόχοι, ενώ το μάθημα γίνεται πιο ζωντανό και βιωματικό. Όπως οι ίδιοι αναφέρουν: “ Περισσότερη προσοχή των μαθητών (παύση) αύξηση της παρατηρητικότητας” (Σ1), “Ναι, σίγουρα το όφελος είναι η ενεργοποίηση, με ένα διαφορετικό τρόπο, με έναν εναλλακτικό τρόπο, του ακροατηρίου, των σπουδαστών”. (Σ5), “Τα οφέλη ουσιαστικά αυτά που έχω αναφέρει και παραπάνω, όπως η βιωματική μάθηση. Έρχονται, οι εκπαιδευόμενοι, σε επαφή ουσιαστικά με το ζητούμενο κάθε φορά και το πλησιάζουμε περισσότερο”. (Σ9), “Τα οφέλη (...). Ναι έχω παρατηρήσει πως σε λιγότερο χρόνο αφομοιώνουν, εεε, αυτά που

διδάσκω. Έχω παρατηρήσει αύξηση της προσοχής, στο μάθημα, εεε, όταν τη χρησιμοποιώ”. (Σ12).

Επιπλέον έχουν παρατηρήσει ότι η χρήση της τέχνης αναπτύσσει τη δημιουργικότητα και τη φαντασία των μαθητών με αποτέλεσμα την διεύρυνση του πνεύματος τους. Ακόμα τους δίνει κίνητρα για μάθηση, καθώς μέσω των διαφόρων εργασιών οι εκπαιδευόμενοι ερευνούν και ανακαλύπτουν πράγματα τόσο για τους ίδιους όσο και για την κοινωνία στην οποία ζουν. Για παράδειγμα ανέφεραν: “Καταρχήν το μάθημα γίνεται πιο δημιουργικό, είναι πιο ενδιαφέρον, εεε, όλοι οι εκπαιδευτικοί στόχοι γίνονται ευκολότερα οι μαθητές ανοίγονται έρχονται πιο κοντά στο αντικείμενο και στον καθηγητή και μαθαίνουν ευκολότερα. Εάν έχουμε βάλει αυτό σαν μαθησιακό στόχο, όλα γίνονται πιο εύκολα και πιο ζωντανά”. ((Σ14), “Αναπτύσσουν τη φαντασία τους τη δημιουργικότητά τους ανακαλύπτουν δεξιότητες που δεν ήξεραν ότι έχουν. Αναπτύσσουν την αυτογνωσία πάρα πολύ, μαθαίνουν να διαβάζουν κάτω από τις γραμμές που λέμε”. (Σ15) “Νομίζω στην διεύρυνση του πνεύματος. Θα μπορούσε και να δημιουργήσει μία διαφορετική οπτική... επεξήγησης εεε... καταστάσεων εε”. (Σ4) “Ναι πιστεύω ότι μπορεί να βοηθήσει. Αυξάνει τη φαντασία, διευρύνει το πεδίο σκέψης, εεε... νομίζω ότι καλλιεργεί, την αφαιρετική δομή της σκέψης και μ’ αυτό τον τρόπο, μπορεί να δώσει το κίνητρο στους εκπαιδευόμενους, να πάρουν το γνωστικό αντικείμενο και να το πάνε λίγο παραπέρα”. (Σ7).

Τέλος, ένα πολύ σημαντικό θετικό είναι η ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων των εκπαιδευομένων και της ενσυναίσθησης. Απάντησαν ενδεικτικά: “Εεεε.... στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, σίγουρα. Στην ανάπτυξη πολιτισμικών δεξιοτήτων, εεεε... και γενικότερα εεε ... ενσυναίσθηση, συναισθηματική νοημοσύνη, εεε, ανάλογα και με την μορφή της τέχνης”. (Σ6), “Αναπτύσσονται έτσι διάφορες κοινωνικές δεξιότητες γιατί προβάλλουν τον εαυτό τους σε άλλα πράγματα σε άλλα πρόσωπα. και μπορούν να κάνουν συνδέσεις με την πραγματικότητα. Χρησιμοποιείται δηλαδή η τέχνη σαν προβολή, σαν εργαλείο να βγάλουν τον εαυτό τους προς τα έξω, με τρόπο που να μην νιώθουν οι ίδιοι στο επίκεντρο. Αποκτούν δηλαδή κοινωνικές δεξιότητες, συνεργάζονται, επικοινωνούν, μαθαίνουν πράγματα” (Σ15).

3^η κατηγορία: Τρόποι ένταξης της τέχνης στην εκπαίδευση.

Όσον αφορά τους τρόπους με τους οποίους επιλέγουν οι εκπαιδευτές ενηλίκων να χρησιμοποιήσουν την τέχνη στο μάθημά τους σχεδόν όλοι οι

εκπαιδευτές αποκρίθηκαν ότι δεν χρησιμοποιούν κάποια βιβλιογραφική μέθοδο αλλά το κάνουν με βάση την εμπειρία τους ή την προσωπική τους έρευνα. Συγκεκριμένα ελάχιστοι από αυτούς γνωρίζουν τουλάχιστον κάποια από τα μοντέλα αξιοποίησης της τέχνης, όπως του Κόκκου. Χαρακτηριστικά αναφέρουν: *“Όχι δεν ακολουθώ κάποια μέθοδο που έχω διαβάσει κάπου. Είναι λίγο ουσιαστικά πιο ελεύθερο, Ότι δηλαδή μου κεντρίσει το ενδιαφέρον”*. (Σ3), *“Όχι, συγκεκριμένο μοντέλο, εεε... τώρα ακριβώς δεν τα γνωρίζω και τα μοντέλα. δεν έχω ασχοληθεί τόσο πολύ. Δεν το έχω εμβαθύνει και τόσο πολύ, οπότε δεν γνωρίζω κάποιο συγκεκριμένο που να αφορά την εφαρμογή της τέχνης”*. (Σ9), *“Όχι, τον διαβάσαμε με τον Κόκκο, αλλά δεν το εφαρμόζουμε, όχι για κανέναν άλλο λόγο, αλλά σίγουρα γιατί απαιτείται και περισσότερη εκπαίδευση. Και εγώ όπως σας είπα την χρησιμοποιώ λίγο. Μία συγκεκριμένη μορφή τέχνης και λίγο. Οπότε είναι κατά κύριο λόγο αυτοσχεδιασμοί”*.(Σ10), *“Ε, Όχι, δεν θα το ‘λεγα. Ότι κάνω, το κάνω μόνο εμπειρικά, δεν χρησιμοποιώ κάποιο βιβλιογραφικό μοντέλο”*. (Σ12), *“Το ψυχόγραμμα που ανέφερα, είναι η δική μου μέθοδος. Βιβλιογραφική, δεν ξέρω τώρα ποιες είναι ακριβώς για να πω ότι χρησιμοποιώ”*. (Σ13), *“Όχι, πιο πολύ βλέποντας και κάνοντας, εμπειρικά. Προσαρμόζω το μάθημα ανάλογα με τις απαιτήσεις των μαθητών”*. (Σ14),

Μόνο τρεις εκπαιδευτές αποκρίθηκαν ότι χρησιμοποιούν κάποιο βιογραφικό μοντέλο η μία από αυτές είπε ότι χρησιμοποιεί το μοντέλο του Perkins αλλά όχι κατά γράμμα. Ενώ οι άλλοι δύο χρησιμοποιούν, μία συγκεκριμένη βιβλιογραφική μέθοδο που έχει να κάνει με την δραματοποίηση. Τα δεδομένα αυτά προκύπτουν από τα εξής: *“Εεε... χρησιμοποιώ εμπειρικά αυτή τη στιγμή τα βήματα του Perkins, εάν θυμάμαι καλά τον συγγραφέα, εεε... μου φάνηκαν πιο αποτελεσματικά αλλά δεν τα τηρώ πιστά”*.(Σ1), *“Εάν μιλήσουμε για το κομμάτι της τέχνης που αφορά το δράμα στην εκπαίδευση, ακολουθώ τη μεθοδολογία εεε είχαμε κάνει ένα μάθημα επιλογής στη θεατρικών σπουδών “το δράμα στην εκπαίδευση”. Οπότε ακολουθώ εκείνο που είχαμε διδαχθεί ως φοιτητές”*.(Σ5), *“Σε αυτό που κάνω υπάρχει μέθοδος συγκεκριμένη, εκπαιδευτικού δράματος λέγεται *drama in education*”*. (Σ15).

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των περισσότερων εκπαιδευτών δηλώνουν, ότι δεν γνωρίζουν καν κάποια μοντέλα αξιοποίησης της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Πιστεύουν ότι θα έπρεπε να είναι ένα κομμάτι κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσής τους ως εκπαιδευτές ενηλίκων. Μάλιστα κάποιοι από αυτούς ανέφεραν ότι ίσως υπάρχει ένα εκπαιδευτικό κενό κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης των εκπαιδευτών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα παρακάτω: *“Ναι, ναι θα ήταν*

πολύ ενδιαφέρον! Αλλά δεν εκπαιδευόμαστε πάνω σε αυτό. Υπάρχει ίσως ένα κενό, μπορούμε να πούμε στην εκπαίδευση”. (Σ4), “Και με χαρά να ακολουθήσω μία τέτοια νέα μέθοδο, κάποια νέα τέτοια μέθοδο. Τώρα όσον αφορά τις δύο μεθόδους που μου θέσατε ως παράδειγμα, του κυρίου Perkins και του κυρίου Κόκκου, ε, δεν τις γνωρίζω, δεν έχω οικειότητα με αυτές”. (Σ11).

Τέλος, όλοι τους δήλωσαν ότι είναι ανοιχτοί στο να επιμορφωθούν επιπλέον ώστε να γνωρίσουν συγκεκριμένα βιβλιογραφικά μοντέλα αξιοποίησης της τέχνης έτσι ώστε να εμπλουτίσουν την διδασκαλία τους. “Ναι, ναι, θα το ήθελα. Να με βοηθήσει κάποιος, έτσι ώστε να οργανωθώ, για να μπορέσω να συνδυάσω την τέχνη με το αντικείμενο. Θέλει καταλαβαίνω και λίγο εμπάθυση περισσότερο θα πρέπει δηλαδή να στραφώ και εγώ προς την τέχνη”. (Σ7), “Όχι. Δεν γνωρίζω κανένα και θα με ενδιέφερε ακόμα και μετά από την συνέντευξη, αν έχεις να μου στείλεις κάτι να κάνω μία αρχή κάτι σαν οδηγό αρχαρίων θα το ήθελα.”. (Σ8), “Ναι, θα με ενδιέφερε, γιατί μπορούμε να το χρησιμοποιήσουμε μέσα στη δουλειά μας”. (Σ9), “Όχι, δεν γνωρίζω κάποιον, θα ήθελα όμως να γνωρίσω, με ευχαρίστηση”. (Σ12).

4^η κατηγορία: Είδος και συχνότητα της τέχνης που χρησιμοποιούν.

Τέλος, σε αυτήν την κατηγορία τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση δεδομένων, είναι ότι οι περισσότεροι εκπαιδευτές ενηλίκων χρησιμοποιούν την τέχνη, όχι με κάποιο συγκεκριμένο μοτίβο. Περίπου δυο-τρεις φορές τον χρόνο οπότε θεωρούν ότι μπορούν και έχουν χρόνο να την αξιοποιήσουν. Ελάχιστοι από αυτούς την χρησιμοποιούν συστηματικά, δηλαδή σχεδόν σε κάθε διδασκαλία τους. Ενώ όπως αναφέραμε παραπάνω τρεις από τους ερωτηθέντες δεν χρησιμοποιούν καθόλου κάποιο είδος τέχνης.

Όπως φαίνεται στα παρακάτω αποσπάσματα: “Σε μία ομάδα για παράδειγμα περίπου 10 συναντήσεων, γιατί κάνω ομάδες εεε ενηλίκων, δουλεύω δηλαδή με ομάδες, εεε μπορεί από τις 10 συναντήσεις να το χρησιμοποιήσω δύο φορές, ίσως και τρεις”.(Σ1), “Η συχνότητα τώρα (παύση). Δεν είναι κάτι στάνταρ, σίγουρα σε ένα μάθημα μέσα στο εξάμηνο θα ασχοληθούμε με το κομμάτι της τέχνης. Εμάς συνήθως μας ενδιαφέρει τεχνική, τις περισσότερες φορές”.(Σ3), “Τώρα το πόσο συχνά (μικρή παύση). Στο εξάμηνο να πούμε ότι 2 με 3 διδασκαλίες, εάν πούμε ότι είναι 15 το εξάμηνο, περιλαμβάνουν και τα στοιχεία της τέχνης”.(Σ5), “(...) Περίπου μία με δύο φορές ανά εξάμηνο, περίπου. Όσο μας το επιτρέπει ο χρόνος και οι συνθήκες”.(Σ12),

“Εεεε..., Το ψυχόδραμα το χρησιμοποιώ πολύ συχνά (γελάει). Θα έλεγα ότι έχει, κάθε εκπαιδευτή μου, μία ψυχοδραματική τεχνική. Χρησιμοποιώ και τη μουσική, εεε (...). Τι άλλο να σου πω που έχει σχέση, με τέχνη... μουσική, ε και εικόνες”.(Σ13) “Αυτό εξαρτάται και από το μαθητικό δυναμικό που έχεις. Εεε, αν με ρωτάτε για την φετινή χρονιά έχει χρησιμοποιηθεί πολύ η δραματοποίηση και λίγο η μουσική. Αλλά σε ακαθόριστα διαστήματα. Δηλαδή δεν μπορείς να βγάλεις ένα μέσο όρο. Πάντως κάθε χρονιά κάτι εμπλέκεται”.(Σ14), “Κάθε φορά! Πλέον κάθε φορά. εφόσον απέκτησα ειδικότητα σε αυτό και το κυνήγησα, διάβασα, έμαθα. Έχω αποκτήσει μία οικειότητα την οποία προσπαθώ να την περάσω και στους συναδέλφους, εκπαιδευτές ενηλίκων”.(Σ15).

Επίσης από την ανάλυση των απαντήσεων των εκπαιδευτών προέκυψε ότι χρησιμοποιούν ποικίλες μορφές τέχνης, στην εκπαιδευτική διαδικασία. Όπως ζωγραφική γλυπτική τον κινηματογράφο το θέατρο τη φωτογραφία τη μουσική το χορό τη δραματοποίηση κ.α. Παρακάτω παραθέτουμε τα δικά τους λόγια: “Πίνακες ζωγραφικής έχω χρησιμοποιήσει και γλυπτά (παύση) και μουσική”. (Σ1), “Εεε... όπως είπα και πριν έχω χρησιμοποιήσει ζωγραφικούς πίνακες στα ακροατήρια μου, έχω χρησιμοποιήσει γελοιογραφίες, που αναπαριστούν πάλι κοινωνικές συνθήκες και σε άλλα ακροατήρια σε άλλο μάθημα, προκειμένου να αναπτύξουμε έτσι τεχνικές προσέγγισης –διδασκαλίας” (Σ5), “Η αλήθεια είναι τώρα που το σκέφτομαι, ότι έχω χρησιμοποιήσει το θέατρο στη διδασκαλία μου. Έχω οργάνωση μέσα στην τάξη σκετσάκια. Παρουσιάζοντας, ό,τι κάναμε μέσα στη χρονιά”.(Σ7), “Λίγο τον χορό. Είτε στην αρχή ως μία δραστηριότητα γι να σπάσουμε τον πάγο με παραδοσιακούς χορούς. Μπορεί να χρησιμοποιήσω, σε κάποιες ομάδες, έχω χρησιμοποιήσει και την φωτογραφία. Και μια τεχνική που λέγεται, photo voice”. (Σ10), “Κυρίως από την τέχνη του κινηματογράφου, θα έλεγα, σε ένα ποσοστό 90%”. (Σ11), “Όπως σας είπα και παραπάνω, συνήθως χρησιμοποιώ τον κινηματογράφο, αποσπάσματα από ταινίες και ντοκιμαντέρ”. (Σ12), “Έχω χρησιμοποιήσει σίγουρα την δραματοποίηση, εεε, έχουμε και ένα θεατρικό και θέατρο Σκιών χρησιμοποιούμε πάρα πολύ λόγω της ειδικότητας, της ηλεκτρολογίας και φωτογράφιση, πολύ φωτογραφία”. (Σ14).

7.3. Τρίτος Θεματικός άξονας- ερευνητικό ερώτημα: Επιμόρφωση των εκπαιδευτών πάνω στην αξιοποίηση της τέχνης.

Ο τρίτος θεματικός άξονας αφορά την επιμόρφωση των εκπαιδευτών ενηλίκων πάνω στην ενσωμάτωση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Διαμορφώνεται με βάση τρεις κατηγορίες που προέκυψαν από την ανάλυση δεδομένων. Η πρώτη κατηγορία έχει να κάνει με την διερεύνηση για το εάν οι εκπαιδευτές ενηλίκων έχουν επιμορφωθεί πάνω στην αξιοποίηση της τέχνης. Η δεύτερη με τον τρόπο που έχουν επιλέξει ή θα ήθελαν να επιλέξουν για επιμορφωθούν. Τέλος, η τρίτη κατηγορία έχει να κάνει με το αν οι γνώσεις που έχουν λάβει, είναι επαρκείς για την χρήση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο.

1^η κατηγορία: Τι είδους επιμόρφωση έχουν λάβει.

Ύστερα από προσεκτική ανάγνωση όλων των συνεντεύξεων προκύπτει ότι οι περισσότεροι από τους εκπαιδευτές ενηλίκων, δεν έχουν λάβει κάποια επιπλέον επιμόρφωση, που να αφορά αποκλειστικά την αξιοποίηση της τέχνης, ως εκπαιδευτικό εργαλείο, στην εκπαίδευση ενηλίκων. Το δεδομένο αυτό το επιβεβαιώνουν τα εξής αποσπάσματα: *“Έεε ... όχι έχω κάνει μουσικοθεραπεία, αλλά όχι ως εκπαιδύτρια”*.(Σ1), *“Έεε, είναι πολύ εξειδικευμένο, έτσι όπως το εκφράζεται, όχι”*.(Σ6), *“Όχι, όχι, δεν έχω κάνει. Έχω κάνει κάποια σεμινάρια. Ουσιαστικά, ήταν μία παρουσίαση αυτό που έχω κάνει δεν ήταν κάποιο εργαστήριο. Οπότε θεωρώ πως όχι”*.(Σ8), *“-Κάτι παραπάνω δεν έχω, όχι. Ότι γνωρίζω από τις προπτυχιακές μου σπουδές”*.(Σ9), *“ Όχι, πέρα από κάποιες αναφορές, σε κάποια μαθήματα θα έλεγα πως όχι”*.(Σ10),

Πιο συγκεκριμένα μόνο τρεις από τους ερωτηθέντες έχουν συμμετάσχει σε κάποιο πρόγραμμα επιμόρφωσης για την αξιοποίηση της τέχνης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι εκπαιδευτές ενηλίκων: *“Ναι, όχι πολύωρα σεμινάρια. Είχα κάνει μία εκπαίδευση για εναλλακτικές στρατηγικές στην εκπαίδευση ενηλίκων. Γύρω στις 50 ώρες από την ΓΣΕΕ. Και είχα κάνει και κάποια σεμινάρια για το δράμα στην εκπαίδευση γενικότερα”*. (Σ5), *“Ναι, κάνω σχολή εκπαιδευτική έξι χρόνια τώρα και πρόκειται να πάρω την πιστοποίηση, στο ψυχόδραμα όμως”*.(Σ13), *“Υπήρχαν επιμορφώσεις και από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση Θεσσαλονίκης για ‘κείνα τα πέντε χρόνια που έμαθα εγώ το εκπαιδευτικό Δράμα. Επίσης το Πανελλήνιο δίκτυο για το θέατρο στην εκπαίδευση κάνει σεμινάρια και στην Αθήνα και στην Θεσσαλονίκη. κάναμε το τρεις- τέσσερις φορές το χρόνο τριήμερα σεμινάρια”* (Σ15).

Παρόλα αυτά όλοι οι εκπαιδευτές συμφωνούν ότι θα τους ενδιέφερε να συμμετάσχουν σε κάποιο τέτοιου είδους επιμόρφωση εάν οι συνθήκες είναι ευνοϊκές. Παραθέτοντας τα δικά τους λόγια: “Ναι, μου ακούγεται πολύ ενδιαφέρον”.(Σ2), “Ναι, με πολύ ενδιαφέρον. Και νομίζω, στο κομμάτι το θεατρικό, εκεί θα ήθελα να εστιάσω. Εάν γενικά, υπάρξει σε και κάτι άλλο, γιατί όχι”. (Σ7), “-Ναι, θα μ’ ενδιέφερε. Σε κάποιο εργαστήριο για αρχάριους δηλαδή. Ακόμα και από ιδιωτικό τομέα στο μέλλον”.(Σ8), “Ε, ναι. Εννοείται, εννοείται! Καλό είναι να μαθαίνεις καινούργια πράγματα, να εμπλουτίζει τις γνώσεις σου”.(Σ9), “Ναι, βεβαίως, με μεγάλη μου χαρά, εεε, καθώς πιστεύω, πως θα έχει θετικά αποτελέσματα”. (Σ12).

2^η κατηγορία: Τρόποι επιμόρφωσης που επιλέγουν οι εκπαιδευτές.

Όσον αφορά τους τρόπους με τους οποίους θα προτιμούσα να επιμορφώνονται οι εκπαιδευτές ενηλίκων το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτευμένων θα προτιμούσε κάποιο μικτό μοντέλο επιμόρφωσης. Οι περισσότεροι θεωρούν ως τον καλύτερο τρόπο επιμόρφωσης, ένα συνδυασμό δια ζώσης και εξ’ αποστάσεως εκπαίδευσης. Μόνο ένας εκπαιδευτής απάντησε, ότι ο καλύτερος τρόπος είναι ο εξ’ αποστάσεως, με μικτό τρόπο σύγχρονης- ασύγχρονης εκπαίδευσης. Τα αποτελέσματα φαίνονται ξεκάθαρα και από τα παρακάτω αποσπάσματα: “Κοίταξε για μένα ο μικτός είναι ο καλύτερος θεωρώ. Παρόλο που είμαι όλη μέρα μέσα σε έναν υπολογιστή, μου αρέσει δηλαδή η προσωπική επαφή”.(Σ2), “Καλύτερα με μικτό μοντέλο. Επειδή, εντάξει έχουμε όλοι κάποιες υποχρεώσεις, καλό είναι, κάποιες φορές να είναι από κοντά, αλλά κάποιες φορές είναι καλύτερα από το σπίτι μας”.(Σ3), “Μικτό μοντέλο. Δεν το θέλω το εξ’ αποστάσεως, γιατί θεωρώ πίσω από την οθόνη χάνονται πολλά πράγματα, και ιδίως όταν μιλάμε για αξιοποίηση εναλλακτικών στρατηγικών, που ενδεχομένως θέλουνε και μία άλλη ενεργοποίηση του κοινού. Συναισθηματική εμπλοκή και λοιπά...” (Σ5), “Μικτό νομίζω, βολεύει καλύτερα πλέον. Δηλαδή και από κοντά να δεις κάποια πράγματα και να παρακολουθήσεις και να διαβάσεις μόνος σου. Ναι, το μικτό μοντέλο νομίζω είναι το ιδανικό”.(Σ9) “Ναι, με το μικτό μοντέλο, ως νέα τεχνική που έχει δημιουργηθεί. Θα βοηθούσε ακόμα περισσότερο. Καθώς λόγω της ευελιξίας που δίνει, πλέον αυτή η νέα μορφή εκπαίδευσης και επικοινωνίας”. (Σ11), “ Ε, θα προτιμούσα δια ζώσης γιατί πιστεύω, ότι επειδή έχει να κάνει με την τέχνη, ένα δια ζώσης σεμινάριο, θα είχε τα βέλτιστα αποτελέσματα”. (Σ12), “Η αλήθεια είναι ότι το πιο εύκολο είναι το εξ’ αποστάσεως και ασύγχρονα. Αλλά συνήθως αυτά δεν

εκτιμούνται τόσο. Οπότε, ίσως εξ' αποστάσεως ένα μικτό μοντέλο, σύγχρονης-ασύγχρονης εκπαίδευσης".(Σ6).

Λιγότεροι, θα επιθυμούσαν επιμόρφωση μόνο δια ζώσης καθώς θεωρούν πως ότι έχει να κάνει με την τέχνη, είναι κάτι καθαρά βιωματικό, οπότε θα ήταν δύσκολα εξ' αποστάσεως. Παρακάτω παρατίθενται ορισμένα αποσπάσματα: "Νομίζω ότι είναι τόσο ιδιαίτερο το αντικείμενο που θα προτιμούσα βιωματικές ασκήσεις, δια ζώσης". (Σ1), "Ναι, ένα μικτό μοντέλο θα ήταν πολύ βολικό νομίζω, αλλά σίγουρα το δια ζώσης, όσον αφορά την τέχνη, μπορεί να είναι πιο αποτελεσματικό".(Σ4), "Δια ζώσης, δια ζώσης. Την τέχνη, αν θέλεις να την εντάξεις μόνο δια ζώσης. Επειδή εγώ είμαι του πιο του ενεργητικού και του δραστήριου, εάν θα επέλεγα κάποια μορφή τέχνης που θα είχε να κάνει με το χορό με την υποκριτική... όπου εκεί σίγουρα βοηθάει το δια ζώσης, το βιωματικό". (Σ10).

3^η κατηγορία: Επάρκεια γνώσεων για την αξιοποίηση της τέχνης.

Σε αυτή την κατηγορία παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των δεδομένων που προέκυψαν από την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων και έχουν να κάνουν με το αν οι γνώσεις που έχουν οι τελευταίες ενηλίκων έως τώρα είναι αρκετές έτσι ώστε να εφαρμόσουν πλήρως την τέχνη στην εκπαίδευση, ενώ επιπλέον διερευνάται εάν οι γνώσεις αυτές κατά τη γνώμη τους έχουν κάνει καλύτερους ως εκπαιδευτές ενηλίκων. Ή αν στην περίπτωση που δεν έχουν λάβει κάποιες γνώσεις για την αξιοποίηση της τέχνης, αν με το να επιμορφωθούν παραπάνω πιστεύουν ότι θα γίνουν καλύτεροι ως εκπαιδευτές.

Όλοι οι ερωτηθέντες πέρα από τρεις, (όπως αναφέραμε και παραπάνω), δεν έχουν λάβει επιπλέον επιμόρφωση για την ενσωμάτωση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Παρόλα αυτά αρκετοί εκπαιδευτές, πιστεύουν πως οι γνώσεις που έχουν αποκτήσει μέχρι σήμερα είναι επαρκείς εάν θελήσουν να εντάξουν πλήρως την τέχνη. Τα δεδομένα αυτά επαληθεύονται από τα εξής αποσπάσματα: "Στην ειδικότητά μου και στο βαθμό που την χρησιμοποιούμε, ναι. Γιατί δεν κάνουμε ανάλυση, το ποια τεχνική χρησιμοποίησε ο γλύπτης ή ο ζωγράφος και ποια περίοδο αντιπροσωπεύει". (Σ3), "Ναι, το πιστεύω". (Σ4), "Ναι σίγουρα"(Σ6), "Νομίζω πως ναι". (Σ7), "Ναι, πλέον τώρα, ναι! Μετά από 15 χρόνια ενασχόλησης.... Ναι, μπορώ να πω ναι! Στην αρχή ήταν δύσκολα. Δηλαδή τα πρώτα χρόνια έγγραφα έβλεπα σημείωνα..."(Σ15).

Το μεγαλύτερο μέρος όμως των ερωτηθέντων, αποκρίθηκε ότι δεν θεωρούν τις γνώσεις τους επαρκείς για να ενσωματώσουν πλήρως, διάφορες μορφές τέχνης στα μαθήματά τους. παρακάτω παραθέτουμε ορισμένα αποσπάσματα: “*Νομίζω ότι πάντα χρειάζεται επιπλέον επιμόρφωση, σε όλους τους τομείς, οπότε και στην τέχνη*”.(Σ1), “*Όχι, όχι, μου έχουν δώσει κάποια βασικά στοιχεία, αλλά όχι. Φυσικά και δεν είναι επαρκείς. Και επίσης θεωρώ ότι οι γνώσεις πρέπει να ανανεώνονται. Δηλαδή δεν μπορούμε κάτι το οποίο το διδαχθήκαμε έως φοιτητές το 10 ή το 11 ας πούμε, δέκα χρόνια μετά να είναι η ίδια μεθοδολογία. Η μεθοδολογία εμπλουτίζεται, εκσυγχρονίζεται, με την εξέλιξη των μέσων*” (Σ5), “*Όχι, δεν το θεωρώ ότι είμαι ικανός ακόμα*”. (Σ8), “*Ποτέ δεν είναι επαρκείς οι γνώσεις. Πάντα πρέπει να μαθαίνουμε καινούργια πράγματα. Ζούμε σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία, απαιτείται η διά βίου μάθησης γενικότερα. Ειδικά σε μας τους εκπαιδευτικούς, στην εκπαίδευση, έρχονται καινούργιες ιδέες, πρέπει να τις ενσωματώνουμε, οπότε δεν έχεις ποτέ επαρκείς γνώσεις πάντα μπορείς να τις εμπλουτίσεις περισσότερο*”. (Σ9), “*Όχι, προσωπικά, όχι. Πέρα από αποσπασματική χρήση, έτσι πολύ μεμονωμένων συγκεκριμένων τεχνικών, όπως το χρησιμοποιώ, στα πλαίσια συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, όχι*”. (Σ10), “*Χμ, επειδή χρησιμοποιώ σε μικρό βαθμό, θεωρώ πως αν ήθελα να την αναπτύξω πλήρως θα χρειαζόμουν πλέον επιμόρφωση*”. (Σ12. Ακόμη και μια από τους εκπαιδευτές η οποία είναι επιμορφωμένη και αξιοποιεί πλήρως την τέχνη στην διδασκαλία της χαρακτηριστικά αναφέρει: “*Πιστεύω ότι καμία γνώση ποτέ δεν είναι επαρκής. Συνέχεια πρέπει να επιμορφωνόμαστε, να μαθαίνουμε κι άλλα πράγματα καινούργια. Γιατί και οι καιροί αλλάζουν και οι απαιτήσεις μας αλλάζουν, αλλά σίγουρα θα με ενδιέφερε να μάθω παραπάνω*”. (Σ14).

Κλείνοντας αυτή την ενότητα, τα αποτελέσματα τα οποία προέκυψαν από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, όσον αφορά το εάν θα γίνουν καλύτεροι εκπαιδευτές ενηλίκων, εάν λάβουν περισσότερες γνώσεις που έχουν να κάνουν με την τέχνη, όλοι τους απάντησαν πως μόνο θετικά αποτελέσματα, θα τους προσέφερε η επιπλέον γνώση. Πιο συγκεκριμένα αυτό διαφαίνεται παρακάτω: “*Ε φυσικά, η γνώση πάντα βοηθάει*”.(Σ1), “*Ναι, γιατί θεωρώ ότι η τέχνη συνδέεται με το συναίσθημα, οπότε θα τους κέρδιζε περισσότερο το ενδιαφέρον*”. (Σ2), “*Ναι, θεωρώ ότι και το δικό μου το πεδίο θα διευρυνθεί και θα εμπλουτίσω και τις γνώσεις μου. Ναι, το πιστεύω, ότι θα γίνω καλύτερος εκπαιδευτής*”.(Σ4), “*Ως γνώσεις, πάνω στο κομμάτι της τέχνης, ναι. Θεωρώ πως σίγουρα τα διδακτικά αποτελέσματα ή μάλλον τα ακαδημαϊκά αποτελέσματα, που μπορώ να λάβω... από την τέχνη γενικότερα... σίγουρα μπορούν να*

μου δώσουν δεδομένα, που θα μπορώ, να προσεγγίσω, τα μαθησιακά αποτελέσματα σε καλύτερο βαθμό”. (Σ11), “Ναι, το πιστεύω. (...) Το πιστεύω, καθώς κάθε νέα γνώση, μπορεί να σε κάνει καλύτερο και να σε βελτιώσει”.(Σ12), “ Καταρχήν θα γίνω καλύτερος άνθρωπος. Ξεκινάμε από ‘κει. Το οποίο θα έχει αποτέλεσμα υποθέτω να γίνω και καλύτερος εκπαιδευτής. Όχι μόνο εκπαιδευτής ενηλίκων, εκπαιδευτής σε οποιαδήποτε βαθμίδα! Δεν μπορώ να το περιορίσω”.(Σ14), “Εντελώς! Καλά δεν το συζητώ! Και σαν εκπαιδύτρια και σαν εκπαιδευτικό και σαν άνθρωπο και εκτός από αυτό άνοιξαν και οι ορίζοντές μου”. (Σ15).

7.4. Τέταρτος Θεματικός άξονας- ερευνητικό ερώτημα: Προβλήματα από την αξιοποίηση της τέχνης.

Στον άξονα αυτό ύστερα από την ανάλυση των δεδομένων αναφέρονται τα προβλήματα τα οποία προκύπτουν από την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Τα προβλήματα αυτά χωρίζονται πιο συγκεκριμένα σε τέσσερις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία έχει να κάνει με τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι ίδιοι οι εκπαιδευτές ενηλίκων, η δεύτερη κατηγορία με τα προβλήματα που προέκυψαν από την πλευρά των εκπαιδευομένων. Η τρίτη κατηγορία έχει να κάνει με την εύρεση του κατάλληλου υλικού το οποίο θα χρησιμοποιήσουν στην εκπαιδευτική τους διδασκαλία και η τέταρτη κατηγορία έχει να κάνει με τα προβλήματα που προέκυψαν από την εκπαιδευτική δομή στην οποία εργάζονται οι εκπαιδευτές ενηλίκων.

1η κατηγορία: Από την πλευρά των εκπαιδευτών.

Όσον αφορά την κατηγορία αυτήν Τα προβλήματα τα οποία προέκυψαν αφορούσαν κυρίως την έλλειψη χρόνου. Χρειάζεται δηλαδή πολύς χρόνος, για να ενσωματωθεί η τέχνη και είναι περιορισμένος λόγω του ότι πρωταρχικός στόχος είναι η κάλυψη της ύλης. Χαρακτηριστικά ανέφεραν: “Για παράδειγμα εάν μιλάμε για την εισαγωγή του δράματος στην εκπαίδευση υπάρχει πάντα το ζήτημα του χρόνου, είναι δηλαδή ένα ζήτημα, γιατί είναι συνήθως δραστηριότητες που απλώνονται στο χρόνο, οπότε είναι δύσκολο. Είναι και ανάλογα πόσες ώρες έχω μάθημα” (Σ5). “Πιστεύω ότι χρειάζεται χρόνος. για να την εντάξεις. Εάν δηλαδή αν θεωρήσουμε εμπόδιο το χρόνο. Ναι χρειάζεται απαιτείται χρόνος. Για να ασχοληθείς με αυτό το κομμάτι, να γίνει βιωματικό να είναι βιωματική η μάθηση, να υπάρχει ελευθερία έκφρασης χρειάζεται

χρόνος για όλα αυτά” (Σ9). “Θεωρώ ότι είναι, αυτό που είπα και πριν, δηλαδή, ότι είναι περιορισμένος ο χρόνος, λόγω και της ύλης” (Σ12).

Επίσης πολλοί εκπαιδευτές ανέφεραν προβλήματα που έχουν να κάνουν με την δική τους απειρία ή έλλειψη γνώσεων στην εφαρμογή της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Για παράδειγμα ανέφεραν: “Εεε... νομίζω θα οφείλονταν στην άγνοια μου και στην έλλειψη προηγούμενης εμπειρίας.” (Σ8). “Και δικά μου, μη έχοντας τόσο καλή επαφή, με την τέχνη, ή με κάποια μορφή τέχνης... ότι σίγουρα η προετοιμασία μου για να εφαρμόσω, είτε από μία συγκεκριμένη τέχνη, κάποια στοιχεία, για την ακαδημαϊκή διαδικασία”. (Σ11). “Εεεε... (παύση). Δεν το ξέρω αυτό εάν ξεκινήσω χωρίς επιμόρφωση να κάνω κάτι τέτοιο. Και δεν το έχω κάνει. Ό,τι έχω κάνει μέχρι τώρα, το έκανα καθαρά αυτοσχεδιάζοντας.” (Σ7).

Αναφέρθηκαν και κάποια επιπλέον προβλήματα όπως ότι πολύ συχνά ο εκπαιδευτής καλείται να δημιουργήσει ένα εκπαιδευτικό σενάριο χωρίς να γνωρίζει προσωπικά τους εκπαιδευόμενους, έτσι λοιπόν δυσκολεύεται να προσαρμόσει κατάλληλα το μάθημά του. “Όταν ας πούμε ετοιμάζω κάποιο εργαστήριο για κάποια ομάδα που θα συμμετάσχει αυτό που με εμποδίζει ε, είναι όταν δεν ξέρω τους ανθρώπους. Δηλαδή επειδή το θέμα είναι κάτι που σχεδιάζεται ειδικά για την ομάδα των συμμετεχόντων, πρέπει να ξέρω πράγματα. Ας πούμε, με τι ασχολούνται, τι ειδικότητα είναι, με ποιους αυτοί θα δουλέψουν, ή αν θα δουλέψουν με τον εαυτό τους. Ή εάν αυτοί θα χρησιμοποιήσουν τη μέθοδο για κάπου αλλού, Εξαρτάται του στόχους”.(Σ15). Ενώ τέλος ένας μόνο εκπαιδευτής ανέφερε ότι πολλές φορές αμφιβάλει εάν έχει κάνει τη σωστή επιλογή έργου τέχνης που θα χρησιμοποιήσει στην εκάστοτε περίπτωση. “Τα εμπόδια που μπορεί να προκύψουν έχουν να κάνουν με εεε... το σωστό αντικείμενο τέχνης, που θα προβάλεις, εεε... να ταιριάζει με το θέμα, οπότε εκεί πρέπει να γίνει μία καλή επιλογή του εκπαιδευτή, εεε, νομίζω ότι αυτό έχω βρει σαν εμπόδιο. Η δυσκολία της επιλογής του κατάλληλου θέματος, ώστε να κεντρίσει το ενδιαφέρον των φοιτητών (παύση) ε για να μπορέσει να εξελιχθεί όμορφα η συζήτηση”. (Σ1).

2η κατηγορία: Από την πλευρά των εκπαιδευομένων.

Όσον αφορά τη δεύτερη κατηγορία, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων ανέδειξαν έως το σημαντικότερο πρόβλημα που προκύπτει από την πλευρά των εκπαιδευομένων την αναστολή. Δηλαδή τις διάφορες αντιστάσεις που

μπορεί να εμφανίσουν οι εκπαιδευόμενοι, ως προς το να δοκιμάσουν κάτι καινούργιο ή κάτι διαφορετικό. Πιο συγκεκριμένα οι εκπαιδευτές αναφέρουν: “Εεε... η αντίσταση κάποιων εκπαιδευομένων στο να δοκιμάσουν. Αυτό έχω καταλάβει. Οι ενήλικες πάντα διστάζουν. Μερικές φορές δεν έχουν τόση αυτοπεποίθηση και είναι δύσκολο να τους αλλάξεις τη γνώμη. Θέλει καιρό. Αυτό, η αντίστασή τους να δοκιμάσουν.” (Σ4). “Νομίζω ότι τα εμπόδια αυτά θα είχαν να κάνουν με το να πείσουμε τους εκπαιδευόμενους, ότι θα ωφεληθούν, μέσα από αυτό”. (Σ7). “Ναι, και κάθε τεχνική μπορεί να συναντήσει την αντίσταση των εκπαιδευομένων. Γι’ αυτό και μίλησα λίγο για ηλικίες και λίγο για εκπαιδευόμενους, που είναι πιο εξοικειωμένοι, με την εκπαίδευση ενηλίκων και με τις τεχνικές. Δηλαδή σε μία ομάδα ατόμων άνω των 40, 45, 50, που ίσως είναι η πρώτη τους εκπαίδευση και έχουν στο νου τους, ότι η εκπαίδευση είναι, να δούνε έναν μαυροπίνακα και έναν εκπαιδευτή, ως καθηγητή που κάθεται στην έδρα. Ξαφνικά να τους πει χωριστείτε, κάντε αυτό, κάντε εκείνο, τους φαίνεται περίεργο. Πολλοί αντιστέκονται ακόμα και σε πιο απλά πράγματα, όπως το να χωριστούν σε ομάδες, όπως το να σηκωθούν από την καρέκλα τους και να κάνουν μία ομάδα. Πόσο μάλλον κάτι που απαιτεί περισσότερη ενεργοποίηση. Σίγουρα θα έχεις να αντιμετωπίσεις την αντίσταση των εκπαιδευομένων.” (Σ10). “Διστακτικοί οι μαθητές, γιατί είναι κάτι καινούργιο”. (Σ12). “Συνήθως είναι μία (...). Όχι ακριβώς εμπόδια... είναι συνήθως οι αναστολές και οι αντιδράσεις... στο να είναι οι άνθρωποι, δημιουργικοί, μέσα από διαφορετικού είδους εμπειρίες. Αντί να κάθονται, απλά να παρακολουθούν”. (Σ13).

Ένα άλλο πρόβλημα το οποίο προέκυψε είναι η μη εξοικείωση των εκπαιδευομένων πολλές φορές με την τέχνη και τα είδη τέχνης που υπάρχουν. Για παράδειγμα στους νεότερους ηλικιακά ενήλικες οι οποίοι έχω μεγάλη εξοικείωση με την τεχνολογία και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Πάνω σε αυτό οι ερωτηθέντες απάντησαν: “Γιατί σε μία εποχή πού λίγο το κομμάτι της τεχνολογίας και της κινούμενης εικόνας, των βίντεο και των γρήγορων βίντεο, όπως tik-tok, Instagram κτλ. Λίγο κυρίως σε πιο νεαρές ηλικίες, δηλαδή από 18 μέχρι 25, δεν έχουν τόσο επαφή με την τέχνη. Δηλαδή μπορεί να τους μιλάς και να μην καταλαβαίνουν, να μην ξέρουν ούτε τη Μόνα Λίζα. Εκεί υπάρχει μία διαφορά σε αυτό. Στη νοοτροπία και στην κουλτούρα που αναπτύσσεται”.(Σ3). “Εεε... μπορώ να πω ότι και δεν θα υπήρχε αλλαγή στους εκπαιδευόμενους. Μπορεί και να τους περνούσε απαρατήρητο”.(Σ6). “Από την πλευρά, ε, βασικά των σπουδαστών, ίσως τα εμπόδια να είχαν να κάνουν με την έλλειψη

κατανόησης ή την έλλειψη γνώσης για κάποια στοιχεία μιας τέχνης και την εφαρμογή της, στην εκπαιδευτική διαδικασία.” (Σ11).

Τέλος, ανέφεραν κάποια επιπλέον προβλήματα όπως την έλλειψη πειθαρχίας από την πλευρά των ενηλίκων ή την άγνοιά τους όσον αφορά την χρήση συγκεκριμένων εργαλείων τα οποία είχε στην διάθεσή του ο εκπαιδευτής. Συγκεκριμένα είπαν: “Τώρα οι δυσκολίες από την πλευρά των ενηλίκων εκπαιδευομένων είναι ότι δεν ακούνε, δεύτερον νομίζουν ότι είναι παιχνίδι και μπορούμε να κάνουμε ότι θέλουμε. Εεεε, ότι έχουμε το δικαίωμα να μιλάμε όποτε μας αρέσει, να διακόπτουμε, να κάνουμε σαν τα παιδάκια «μμμ τώρα εγώ δεν θέλω», γίνονται παιδιά. Και όλο αυτό είναι και για μένα μία πρόκληση, για να μπορέσω αυτός τους ανθρώπους, τους αγνώστους, γιατί πολλές φορές τους βλέπω μόνο μία φορά, να τους προσελκύσω, σε αυτή την τέχνη που κάνω και να περάσουν καλά και να μάθουν και να ανοίξουν λίγο τις κεραίες τους”. (Σ15).

3η κατηγορία: Στην δομή στην οποία εργάζονται.

Το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων απάντησαν ότι οι δομές οι οποίες εργάζονται ενδείκνυνται για να αξιοποιήσουν την τέχνη στην εκπαιδευτική τους διδασκαλία. Πολλοί από αυτούς είπαν: “Υπάρχει ελευθερία επιλογής στους διδάσκοντες, οπότε δεν υπάρχει πρόβλημα εκεί.”(Σ1). “Νομίζω ότι είμαι στο κατάλληλο μέρος για να ξεκινήσω την ενασχόλησή μου. Έχω ελευθερία κινήσεων ούτως ή άλλως. Ίσως θα μπορούσα να το είχα κάνει ήδη. Οπότε ναι, πιστεύω ότι είμαι στο κατάλληλο μέρος, για να πειραματιστώ με τέτοιου είδους διδασκαλίες”. (Σ8). “Συγκεκριμένα, θεωρώ το αντίθετο. Ίσα-ίσα δηλαδή πολύ εύκολα θα μπορούσαμε να συσχετίσουμε και να προβάλλουμε στην ακαδημαϊκή διαδικασία κάποια μορφή τέχνης. Καθώς η συγκεκριμένη δομή που εργάζομαι, εμπεριέχει ειδικότητες 100% καλλιτεχνικές. Όπως η μουσική τεχνολογία, όπως ο κινηματογράφος, ο βοηθός κινηματογράφου... οπότε και η δομή υπάρχει και η υποδομή υπάρχει. Και η τεχνική αλλά και η ακαδημαϊκή υποδομή. Οπότε θεωρώ ότι ειδικά, οι συγκεκριμένοι φορείς εκπαίδευσης, ιδιωτικά και δημόσια ΙΕΚ, έχουν αυτές τις δυνατότητες. Καθώς υπάρχουν επιπλέον ειδικότητες που αφορούν την τέχνη μπορούν σίγουρα στο 100% να βοηθήσουν την εφαρμογή των τεχνών στην ακαδημαϊκή διαδικασία, ασχέτως ειδικότητας.” (Σ11). “Ε, ο χώρος, που εργάζομαι ενδείκνυται για να χρησιμοποιώ κάποιες καινοτόμες τεχνικές, όπως είναι η τέχνη, οπότε ίσα-ίσα μας ωθούν σε αυτή την κατεύθυνση.”(Σ12).

Παρόλα αυτά κάποιιοι από αυτούς ανέδειξαν ορισμένα προβλήματα όσον αφορά την εκάστοτε δομή στην οποία εργάζονται. Το σημαντικότερο πρόβλημα που προέκυψε, ήταν η έλλειψη κατάλληλων υλικοτεχνικών εφοδίων. Χαρακτηριστικά οι συνεντευξιαζόμενοι ανέφεραν: *“Όσον αφορά την πρακτική, ίσως είναι λίγο πιο δύσκολο γιατί δεν υπάρχουν τόσα πολλά εφόδια”*.(Σ2). *“ Εεε... οι δομές δυστυχώς, (παύση). Δεν παρέχουν ούτε τα απαραίτητα, για να μπορέσουμε να εντάξουμε την τέχνη. Εδώ και πιο απλά πράγματα δεν μπορούμε να τα εντάξουμε”*.(Σ3).

Ένα άλλο πρόβλημα που προέκυψε έχει να κάνει με τον τρόπο τον οποίο οργανώνονται τα μαθήματα στη συγκεκριμένη δομή. Είτε ο τρόπος διεξαγωγής των μαθημάτων είναι αρκετά αυστηρός είτε η δομή η ίδια δεν είναι ανοιχτή, σε εισαγωγή καινοτόμων πρακτικών. Πιο συγκεκριμένα είπαν: *“Η αλήθεια είναι ότι δεν ενδείκνυται και τόσο. Γιατί τα μαθήματα είναι αρκετά θεωρητικά, ειδικά αυτά που έχω και διδάσκω εγώ. Είναι εισαγωγή στην παιδαγωγική είναι γλωσσολογία... Η γλωσσολογία από μόνη της, είναι ένα δύσκολο μάθημα, ειδικά για τους μαθητές, με αρκετή θεωρία, που δεν δίνονται ευκαιρίες για να εντάξουμε την τέχνη. Είναι μέσω διαλέξεων όλα τα μαθήματα. Φτιάχνουμε διαλέξεις, που έχουν καθορισμένη μορφή, έχουν μία οργάνωση συγκεκριμένη. Δεν δίνονται και τόσες ευκαιρίες θα έλεγα, εεε... μετά την παράδοση βέβαια του μαθήματος... εκεί, ίσως δίνονται περισσότερες ευκαιρίες”*.(Σ9). *“Στον ΟΑΕΔ, πρώην ΟΑΕΔ, νυν ΔΥΠΑ όχι. Η δομή στην οποία βρίσκομαι, αυτή τη στιγμή το μόνο πράγμα, που κάνει και μάλιστα τώρα πρόσφατα, το ξεκίνησε και δια ζώσης, είναι κάποια εργαστήρια συμβουλευτικής σταδιοδρομίας. Θα έπρεπε να περάσουν πάνω από 50 χρόνια για να εντάξει τέτοιες καινοτόμες τεχνικές”*.(Σ10). *“Εεε, Το πλαίσιο της εθνικής δημόσιας διοίκησης, είναι λίγο πιο στρατιωτικό να το πω, για να χρησιμοποιώ κάποιες μορφές τέχνης, αλλά νομίζω ότι το έχω καταφέρει καλά”*. (Σ13).

Τέλος, ανέφεραν ότι πρέπει να υπάρχει πολύ καλή συνεργασία με τους υπεύθυνους της εκάστοτε δομής για να μην προκύπτουν προβλήματα. Για παράδειγμα: *“Ωραία, πολύ βασικό είναι να έχεις ανθρώπους που να συνεργάζεσαι. Δηλαδή ας πούμε αυτοί που παίρνουν τις αποφάσεις. Στη δομή ή στον οργανισμό που συνεργάζεσαι, γιατί εγώ δεν ανήκω ακριβώς στον οργανισμό, συνεργάζομαι με τον οργανισμό. Αλλά πρέπει αυτοί που διοικούν τον οργανισμό να είναι λίγο ανοιχτόμυαλοι και πρέπει να δέχονται τέτοια πράγματα. Εάν λοιπόν έχεις καλή συνεργασία με αυτούς και βλέπουνε βέβαια το αποτέλεσμα της δουλειάς σου, γιατί στην αρχή είναι πάντα λίγο δύσκολα τα πράγματα.”*(Σ15).

4η κατηγορία: Δυνατότητα εύρεσης κατάλληλου υλικού.

Όσον αφορά την τέταρτη κατηγορία, πολλοί από τους ερωτηθέντες αποκρίθηκαν πως δεν δυσκολεύονται να βρουν κατάλληλο υλικό είτε λόγω της μεγάλης εμπειρίας τους στην εφαρμογή της τέχνης στην εκπαίδευση, είτε επειδή πιστεύουν, ότι υπάρχει πληθώρα υλικού τόσο στο διαδίκτυο όσο και στη βιβλιογραφία για να χρησιμοποιήσουν. Για παράδειγμα ανέφεραν: *“Νομίζω πως όχι. Ακόμα δηλαδή και για τον χορό υπάρχουν άτομα και δικά μας άτομα Έλληνες και από το μεταπτυχιακό σας στο ΠΑΜΑΚ που έχουν κάνει πάρα πολύ καλή δουλειά πως να εντάξεις, τον χορό, μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία πολύ πρακτικά, πολύ βιωματικά. Οπότε πιστεύω, ότι δεν θα είχα κάποια δυσκολία”.*(Σ10). *“Στην δική μου περίπτωση, όχι τόσο. Εεε... καθώς η οικονομική επιστήμη είναι ένας τομέας, ένας κλάδος όπου το μεγαλύτερο φάσμα και το μεγαλύτερο εύρος των γνώσεων, των οποίων διαθέτω, έχουν να κάνουν με ορισμούς, με δεδομένα τα οποία είναι ήδη, να το πω, σε εισαγωγικά φιζαρισμένα και στάνταρ. Οπότε είναι τόσο σε κουτάκια και σε, σε μία συγκεκριμένη μορφή, η διδακτέα ύλη. Οπότε... αυτά τα στοιχεία, από την συγκεκριμένη μορφή τέχνης, που χρησιμοποιώ, για την διαδικασία, είναι τόσο όσο. Είναι δηλαδή τόσο όσο να κουμπώνουν και να έχουν συνάφεια και νόημα με την διδακτέα ύλη.”* (Σ11). *“Εεε, πλέον με το διαδίκτυο, όχι δεν νομίζω. Υπάρχουν αρκετές πηγές, πού μπορώ να χρησιμοποιήσω”.*(Σ12). *“Όχι, καθόλου. Βοηθάει και εμπειρία, μου συνήθως”.*(Σ13). *“Ε, όχι, τώρα πια όχι! Στην αρχή διαβάζεις πολύ. Γιατί είναι σαν μία καινούργια επιστήμη. μετά από ένα σημείο και πέρα δεν χρειάζεται”.* (Σ15).

Από την άλλη πλευρά τα προβλήματα τα οποία προέκυψαν σε αυτή την κατηγορία είχαν να κάνουν είτε με την απειρία των εκπαιδευτών στο να ψάξουν και να βρουν το κατάλληλο υλικό κάθε φορά, είτε επειδή δεν είχαν την κατάλληλη επιμόρφωση πάνω στην αξιοποίηση της τέχνης. Μερικά παραδείγματα είναι τα εξής: *“Εεεε... (...). Δεν το ξέρω αυτό εάν ξεκινήσω χωρίς επιμόρφωση να κάνω κάτι τέτοιο. Και δεν το έχω κάνει.”* (Σ7). *“Ναι, δεν γνωρίζω πώς να ξεκινήσω.”* (Σ8).

Ακόμη κάποιοι ανέφεραν ότι δυσκολεύονται να βρουν το κατάλληλο υλικό ώστε να το αντιστοιχίσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, ώστε να εξυπηρετεί τους διδακτικούς στόχους. Όπως οι ίδιοι αναφέρουν: *“Δυσκολεύομαι... εεε, εγώ δεν είμαι σίγουρη κάθε φορά έχω κάνει την σωστή επιλογή, να το θέσω έτσι.”* (Σ1). *“Κάποιες φορές δυσκολεύομαι, κάποιες φορές είναι πιο σχετικό με το ζητούμενο. Μπορώ δηλαδή*

να το συσχετίσω περισσότερο με την τέχνη... με ένα πίνακα, με οτιδήποτε, όποτε βρίσκω ευκαιρία. Κάποιες φορές ναι, κάποιες φορές όχι.” (Σ9).

Τέλος, δύο από τους ερωτηθέντες οι οποίοι δουλεύουν και στην ειδική αγωγή ανέφεραν προβλήματα στο να βρουν κατάλληλο υλικό το οποίο να μπορούν να χρησιμοποιήσουν σε συγκεκριμένη κατηγορία εκπαιδευομένων. Πιο συγκεκριμένα είπαν: “Επίσης ένα άλλο ζήτημα που έχω αντιμετωπίσει με άλλη ομάδα φοιτητών, εγώ διδάσκω και στο ΔΙΕΚ ειδικής αγωγής σε τυφλούς και αμβλύωπες, ότι δεν υπάρχει πρόσφορο υλικό το οποίο να μπορείς εύκολα να αναζητήσεις, λόγω και της εξειδικευμένης κατάστασης... ναι, στην συγκεκριμένη ομάδα αναπηρίας, ναι. Αντίστοιχα πιστεύω και στους κωφούς εάν δίδασκα. Σε άλλες περιπτώσεις δεν είναι τόσο δύσκολο.” (Σ5). “Εάν αναφερόμαστε σε, εεε, από πλευράς στο τι υπάρχει στο διαδίκτυο για να το προσαρμόσω, εκεί δυσκολεύομαι. Γιατί δεν υπάρχει τόσο μεγάλη πληθώρα λύσεων και επιλογών στον τομέα της ειδικής αγωγής”.(Σ14).

8. Κεφάλαιο 8: Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται μία σύντομη αποτίμηση των αποτελεσμάτων τα οποία παρατέθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Μερικά από τα αποτελέσματα τα οποία αναλύθηκαν, συμφωνούν με προηγούμενες έρευνες καθώς και με την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Ενώ κάποια από αυτά αποτελούν νέα στοιχεία τα οποία δεν βρέθηκαν κατά την βιβλιογραφική ανασκόπηση. Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε ήταν καθαρά ποιοτική οπότε τα αποτελέσματα βασίστηκαν πάνω στις προσωπικές εμπειρίες και βιώματα των ερωτηθέντων.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, το σύνολο των εκπαιδευτών ενηλίκων αναγνωρίζουν την σημασία της αξιοποίησης της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων, αφού η ένταξή της μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα στην εκπαιδευτική διαδικασία. Προκύπτει ότι η χρησιμοποίηση διαφόρων μορφών τέχνης (ζωγραφική, μουσική, θέατρο, χορός κτλ), στην εκπαίδευση ενηλίκων μπορεί να αποτελέσει ένα πολύτιμο εργαλείο από την πλευρά των εκπαιδευτών. Παρόλα αυτά, ένα πολύ μικρό μέρος των ερωτηθέντων εκπαιδευτών την χρησιμοποιεί σε καθημερινή βάση, λόγω διαφόρων προβλημάτων που προκύπτουν, με κυριότερο την έλλειψη χρόνου και εμπειρίας από την πλευρά τους. Επιπλέον, έγινε φανερό, ότι το εάν θα αξιοποιήσουν διάφορες μορφές τέχνης στην διδασκαλία τους ή όχι έγκειται στην δική τους προσωπική ανάγκη να κάνουν το μάθημά τους πιο ενδιαφέρον και δημιουργικό. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι τα δεδομένα αυτά, δεν έχουν αλλάξει και πολύ σε σχέση με έρευνες των προηγούμενων ετών.

Ο τρόπος ένταξης της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία, γίνεται κατά κύριο λόγο με βάση, τις προσωπικές εμπειρίες και έρευνα των ερωτηθέντων και δεν βασίζεται σε κάποιο βιογραφικό μοντέλο. Επιπλέον τα ευρήματα της έρευνας ανέδειξαν ένα εκπαιδευτικό κενό. Συγκεκριμένα όπως ανέφεραν οι ίδιοι οι εκπαιδευτές κατά την διάρκεια της εκπαίδευσής τους τόσο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση όσο και μετέπειτα στην εκπαίδευσή τους ως εκπαιδευτές ενηλίκων, δεν υπήρχε κάποια επιμόρφωση όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην διδασκαλία τους, στην εκπαίδευση γενικότερά αλλά και στην εκπαίδευση ενηλίκων ειδικότερα. Παρόλα αυτά όλοι οι εκπαιδευτές, έχουν θετική στάση απέναντι στο να επιμορφωθούν πάνω σε αυτά τα μοντέλα και κατά πάσα πιθανότητα να τα αξιοποιήσουν στο μέλλον. Παρά το γεγονός ότι όλοι οι ερωτηθέντες ζουν και

εργάζονται σε ένα μεγάλο αστικό κέντρο όπως είναι η Θεσσαλονίκη το οποίο προσφέρει πολλές επιλογές, όσον αφορά στην απόκτηση επιπλέον γνώσεων.

Ελάχιστο μέρος, των εκπαιδευτών ενηλίκων, έχει επιμέρους σπουδές όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων, παρόλα αυτά αρκετοί πιστεύουν ότι θα τους ήταν εύκολο εάν ήθελα να την εντάξουν, με τις γνώσεις τις οποίες κατέχουν. Το μεγαλύτερο μέρος, όμως, αποκρίθηκε πως δεν νιώθει έτοιμο να αξιοποιήσει πλήρως την τέχνη στην διδασκαλία τους καθώς θεωρεί ότι για να γίνει αυτό, χρειάζεται επιπλέον επιμόρφωση. Η επιμόρφωση αυτή, θα τους βοηθήσει τόσο στο να λάβουν επιπλέον γνώσεις, όσο και να γίνουν καλύτεροι εκπαιδευτές ενηλίκων. Θα μπορούσαμε σ' αυτό το σημείο να τονίσουμε την ανάγκη για αλλαγή στον τρόπο εκπαίδευσης των εκπαιδευτών με την εισαγωγή επιπλέον μαθημάτων που θα προσφέρουν γνώσεις για την ενσωμάτωση των διαφόρων μορφών τέχνης στην διδακτική πρακτική. Σε αυτό το σημείο μπορούμε να αναφέρουμε ότι οι εκπαιδευτές ενηλίκων μπορεί να λειτουργήσουν ως ένα θετικό παράδειγμα για την αναγκαιότητα της δια βίου μάθησης και εκπαίδευσης. Καθώς οι περισσότεροι από αυτούς επιλέγουν συνεχώς να επιμορφώνονται και να εξελίσσονται τόσο σαν εκπαιδευτές όσο και ως άνθρωποι. Παρατηρούμε ακόμα ότι το μεγαλύτερο μέρος των εκπαιδευτών, θα επιλέξει να επιμορφωθεί με ένα μεικτό μοντέλο εκπαίδευσης δια ζώσης και εξ αποστάσεως, το οποίο θα μπορούσε ενδεχομένως να είναι αποτέλεσμα της πανδημίας του κορονοϊού. Καθώς πριν την έναρξη της πανδημίας, υπήρχαν λιγότερα προγράμματα τα οποία προσέφεραν είτε μικτό τρόπο παρακολούθησης είτε και εξολοκλήρου εξ' αποστάσεως.

Τέλος, από την προσπάθειά τους να εντάξουν την τέχνη στη διδασκαλία τους, προκύπτουν διάφορα προβλήματα, τα οποία έχουν να κάνουν με τους εκπαιδευόμενους, με τους ίδιους τους εκπαιδευτές, με την εύρεση κατάλληλου υλικού, καθώς και με την εκπαιδευτική δομή στην οποία εργάζονται. Τα προβλήματα αυτά πολλές φορές λειτουργούν ως ανασταλτικοί παράγοντες, στην πλήρη ένταξη διαφόρων μορφών τέχνης στην εκπαίδευση. Παρ' όλες τις δυσκολίες τις οποίες προκύπτουν, οι περισσότεροι απ' αυτούς, δεν εγκαταλείπουν την προσπάθεια να εντάξουν έστω και σε μικρό μέρος την τέχνη στη διδασκαλία τους, καθώς παρατηρούν ότι τα θετικά αποτελέσματα υπερισχύουν των αρνητικών.

9. Κεφάλαιο 9: Συζήτηση

1^ο ερευνητικό ερώτημα: Εντοπισμός αντιλήψεων των εκπαιδευτών, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων.

Στο κεφάλαιο αυτό αναπτύσσονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τα ευρήματα της έρευνας σε συνδυασμό με τα δεδομένα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Τα ευρήματα αυτά, αφορούν τις απόψεις των εκπαιδευτών ενηλίκων για το εάν η αξιοποίηση διαφόρων μορφών τέχνης, ως εκπαιδευτικό εργαλείο, μπορεί να ενεργήσει θετικά στην εκπαίδευση ενηλίκων. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι στην εκάστοτε συνέντευξη διευκρινιζόταν ότι με τον όρο τέχνη εννοούμε οποιαδήποτε μορφή τέχνης και όχι μόνο τους πίνακες ζωγραφικής. Τέχνη, θα μπορούσε να είναι η λογοτεχνία, το θέατρο, η μουσική, ο κινηματογράφος, η δραματοποίηση, ο χορός, η φωτογραφία και πολλά ακόμη.

Σύμφωνα με τα δεδομένα που προέκυψαν από την ανάλυση των συνεντεύξεων, οι περισσότεροι από τους εκπαιδευτές έχουν ασχοληθεί και οι ίδιοι με κάποια μορφή τέχνης, είτε τώρα είτε στο παρελθόν. Ενώ όσοι δεν έχουν ασχοληθεί προσωπικά με κάποιο είδος τέχνης παρόλα αυτά δηλώνουν ότι έχουν επαφή με την τέχνη ως θεατές. Γι' αυτό και ίσως το λόγο όλοι οι ερωτηθέντες θεωρούν πως η αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να φέρει μόνο θετικά αποτελέσματα τόσο στην εκπαίδευση γενικότερα όσο και στην εκπαίδευση ενηλίκων.

Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων η αξιοποίηση της τέχνης μπορεί να αποτελέσει έναν πολύ χρήσιμο εργαλείο το οποίο κάνει τη μάθηση πιο βιωματική, ενεργοποιεί τις αισθήσεις και μπορεί να λειτουργήσει ως έναυσμα για να αναδειχθούν σημαντικά θέματα τα οποία οι εκπαιδευόμενοι θα επεξεργαστούν κριτικά. Μπορεί να είναι ένας εναλλακτικός τρόπος εκπαίδευσης, που θα λειτουργήσει θετικά στο να κεντρίσει το ενδιαφέρον των ενηλίκων και να τους δώσει κίνητρο για μάθηση. Πράγμα που συμβαδίζει με τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την βιβλιογραφική ανασκόπηση. Καθώς ο Eisner, (2002), χαρακτηριστικά αναφέρει πως η επαφή με τις τέχνες μπορεί να δημιουργήσει εμπειρίες που να παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του ανθρώπου. Ενώ σύμφωνα με τον Cucus, (2014), η ενασχόληση του ενήλικου εκπαιδευόμενου με τις

τέχνες μπορεί να του δώσει κίνητρα για περαιτέρω μάθηση και να βρει ένα καινούργιο νόημα στην ζωή.

Όσον αφορά τις απόψεις τους για την επίδραση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων όλοι οι εκπαιδευτές αναγνώρισαν το καθοριστικό ρόλο, που μπορεί να παίξει η ένταξη της τέχνης στην εκπαιδευτική πρακτική και πώς η χρήση της, μπορεί να προσφέρει μόνο θετικά αποτελέσματα. Στο να γίνει το μάθημα πιο διαδραστικό και οι μαθησιακοί στόχοι να επιτυγχάνονται πιο γρήγορα και με λιγότερο κόπο. Επιπλέον, μπορούν να αναπτύξουν τη δημιουργικότητα και τη φαντασία των εκπαιδευομένων, να διευρύνει τη σκέψη τους και να συμβάλει θετικά στη δημιουργία ομαδικού πνεύματος. Ακόμα, να αναπτύξει διάφορες ικανότητες, όπως, η ενσυναίσθηση, η διαπολιτισμικότητα και να παίξει καθοριστικό ρόλο στην εξάλειψη μετασχηματισμό στερεότυπων. Στα παραπάνω συμφωνεί και η έρευνα της Mega (2016). Για ακόμη μια φορά οι απόψεις αυτές συμβαδίζουν με την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Ο Perkins (1994), αναφέρει ότι η ενασχόληση με την τέχνη οδηγεί στην δημιουργία ενός σκεπτόμενου ανθρώπου. Ο Κόκκος, (2011) · Perkins (1994), τονίζει την σημασία των τεχνών στην ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού, ενώ στους Μαλαφάντης& Καρέλα (2012), αναφέρεται ο καθοριστικός ρόλος που παίζει τέχνη στην εξάλειψη της αποστήθισης και στην επιβράβευση της πολυφωνίας. Τέλος, σύμφωνα και με την Μέγα (2011), η τέχνη μπορεί να συμβάλει αποτελεσματικά στην ανάπτυξη της πολιτισμικής συνείδησης. Τέλος επιβεβαιώνονται και οι απόψεις του Mezirow για την χρήση της τέχνης ως προς το μετασχηματισμό των απόψεων των εκπαιδευομένων αλλά και των μελετητών του Paolo Alto για την ανάπτυξη της δημιουργικότητας της φαντασίας και της κριτικής σκέψης μέσα από την ενασχόληση με τις τέχνες.

2^ο ερευνητικό ερώτημα: Αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων και η αποτελεσματικότητά της.

Στην παρακάτω ενότητα παρουσιάζονται τα συμπεράσματα από την ανάλυση των δεδομένων που αφορούν το κατά πόσο εκπαιδευτές ενηλίκων αξιοποιούν την τέχνη στην εκπαιδευτική τους διαδικασία και ποια είναι τα αποτελέσματα τα οποία προκύπτουν από την εισαγωγή της.

Αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των συνεντεύξεων το μεγαλύτερο μέρος των εκπαιδευτών ενηλίκων χρησιμοποιούν έστω και σε μικρό και περιορισμένο βαθμό, κάποια μορφή τέχνης στην διδασκαλία τους. Παρόλο που

αναγνωρίζουν τον σημαντικό ρόλο που μπορεί να παίξει στην εκπαίδευση. Μόνο τρεις, από τους ερωτηθέντες, δεν έχουν αξιοποιήσει καμία μορφή τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά είναι ανοιχτοί, στο να το προσπαθήσουν στο μέλλον, εάν λάβουν κατάλληλη επιμόρφωση. Τα αποτελέσματα αυτά συγκλίνουν με τα αποτελέσματα παραπλήσιων ερευνών των Oreck (2004), Αλεβιζόπουλος (2019), Κουκιάσα (2020), Μητρούση (2021). Διαφαίνεται έτσι η ανάγκη τους, να ξεφύγουν από τις παραδοσιακές μεθόδους διδασκαλίας με σκοπό να πετύχουν τα βέλτιστα αποτελέσματα.

Αναλυτικότερα όλοι οι εκπαιδευτές ανέφεραν ποικίλα θετικά αποτελέσματα από την αξιοποίηση της τέχνης, ως εκπαιδευτικό εργαλείο στα μαθήματά τους. Παρόλο που η πλειοψηφία των εκπαιδευτών τη χρησιμοποιεί σε πολύ μικρό βαθμό. Ακόμα και εκπαιδευτές οι οποίοι, δεν την χρησιμοποιούν καθόλου πιστεύουν ότι, αν το προσπαθήσουν, θα υπάρξει μεγάλη βελτίωση, όσον αφορά την διδασκαλία τους. Τα οφέλη, τα οποία έχουν παρατηρήσει οι εκπαιδευτές ενηλίκων έχουν να κάνουν με την ανάπτυξη της παρατηρητικότητας της δημιουργικότητας, της φαντασίας, της αποκρυστάλλωσης της ρουτίνας και της διεύρυνσης του πνεύματος. Όπως διαφαίνεται και στο Καραλής (2012) ·Μαλαφάντης& Καρέλα, (2012). Επιπλέον έχουν παρατηρήσει, ότι η αξιοποίηση της τέχνης μπορεί να ενεργήσει θετικά στο να δημιουργήσει μία διαφορετική οπτική στον τρόπο με τον οποίο οι εκπαιδευόμενοι αντιλαμβάνονται τον κόσμο και τους ανθρώπους γύρω τους. Δεδομένο που ενισχύει και η έρευνα των Gaby (et al., 2014) ·Gardner (1973,1990). Ενώ, καλλιεργεί την αφαιρετική δομή της σκέψης και αυτά έχουν ως αποτέλεσμα, την ενεργοποίηση του κριτικού στοχασμού των εκπαιδευομένων. Κάτι που πραγματεύεται και ο Κόκκος (2011,) αλλά και επιβεβαιώνεται στις έρευνες των Ράικου (2013) · Κόκκος & Ράικου (2014) ·Σακκά, (2020). Επίσης αυξάνει το ενδιαφέρον των εκπαιδευομένων, τους δίνει ένα επιπλέον κίνητρο για μάθηση, κάνει το μάθημα πιο ενδιαφέρον και βιωματικό το οποίο κατά συνέπεια οδηγεί στην επίτευξη των μαθησιακών στόχων χωρίς ιδιαίτερο κόπο. Πράγμα που συμβαδίζει και με την έρευνα της Κουκιάσα, (2020)· Τόπη (2021). Ακόμα, τους βάζει σε διαδικασία να αναλύσουν εις βάθος διάφορα ζητήματα, αναπτύσσουν πιο στενές σχέσεις με τους καθηγητές και με τους συνεκπαιδευμένους τους κάτι που καλλιεργεί το ομαδικό πνεύμα και τη συνεργασία. Τα δεδομένα αυτά συγκλίνουν και με τις έρευνες της Κυριλάκη (2021) · Μητρούση (2021). Τέλος, μπορεί να παίξει πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη διαφόρων κοινωνικών και πολιτιστικών δεξιοτήτων, όπως η ανάπτυξη της συναισθηματικής

νοημοσύνης και της ενσυναίσθησης. Αποτέλεσμα που επιβεβαιώνεται και στην έρευνα του Clover (2006).

Περνώντας, λοιπόν, στο δεύτερο κομμάτι του δεύτερου ερευνητικού ερωτήματος που έχει να κάνει με τους τρόπους που οι εκπαιδευτές ενηλίκων επιλέγουν να εντάξουν έστω και εν μέρει την τέχνη στη διδασκαλία τους. Το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων αποκρίθηκε ότι δεν χρησιμοποιεί ή δεν γνωρίζει κανένα βιβλιογραφικό μοντέλο το οποίο έχει να κάνει με την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων. Σε αυτό το σημείο θεωρείται σκόπιμο να τονιστεί ότι όλοι οι ερωτηθέντες στην διάρκεια των σπουδών τους δεν είχαν κάποιου είδους εκπαίδευση όσον αφορά την ενσωμάτωση των τεχνών στην διδασκαλία τους. Ως επί το πλείστον οι εκπαιδευτές επιλέγουν να ενσωματώσουν την τέχνη οπότε τους είναι εύκολο βασισμένη στην εμπειρία τους και στην προσωπική τους έρευνα. Κινούμενοι από την προσωπική τους θέληση να διαφοροποιηθούν, σε σχέση με τις κλασικές μεθόδους διδασκαλίας. Τα αποτελέσματα αυτά, συμφωνούν με τα αποτελέσματα της έρευνας της Τόπη (2021) ·Σακκά (2020) ·Μητρούση (2021) ·Αλεβιζόπουλος (2019). Όμως, δηλώνουν ότι είναι ανοιχτοί σε επιπλέον επιμόρφωση όσον αφορά τη γνωριμία με διαφορά με βιβλιογραφικά μοντέλα που έχουν να κάνουν με την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων. Οπότε συμπεράνουμε πως εάν θα θέλαμε να ενσωματώσουμε πλήρως τις διάφορες μορφές τέχνης, τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην εκπαίδευση ενηλίκων θα πρέπει να διαφοροποιηθεί ο τρόπος εκπαίδευσης των εκπαιδευτών, τόσο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση όσο και στην εκπαίδευση των εκπαιδευτών ενηλίκων. Με την επιμόρφωση πάνω στην αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση, με την παροχή κατάλληλων γνώσεων, τους οποίους θα μπορούσαν οι εκπαιδευτές να χρησιμοποιήσουν στην εκπαιδευτική τους διαδικασία.

Τέλος, όσον αφορά τα είδη τέχνης τα οποία χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτές ενηλίκων οι περισσότεροι από αυτούς χρησιμοποιούν πίνακες ζωγραφικής, ενώ στη δεύτερη θέση έρχεται το θέατρο και ο κινηματογράφος. Στη συνέχεια η δραματοποίηση και το ψυχόδραμα, που θεωρείται κομμάτι της δραματοποίησης. Τέλος, κάποιοι από τους εκπαιδευτές ανέφεραν την αξιοποίηση του χορού, της φωτογραφίας, της μουσικής, των γελοιογραφιών, της λογοτεχνίας και του θεάτρου σκιών. Τα ευρήματα αυτά συγκλίνουν, με τα αποτελέσματα παλαιότερων ερευνών των Μητρούση (2021) ·Τόπη (2021) ·Αλεβιζόπουλος (2019). Όσον αφορά τους εκπαιδευτές οι οποίοι δεν αξιοποιούν καθόλου τέχνη στη διδασκαλία τους ανέφεραν

ότι αν το έκαναν πιθανώς θα χρησιμοποιούσαν πίνακες ζωγραφικής, γλυπτική και οτιδήποτε έχει να κάνει με βίντεο.

3^ο ερευνητικό ερώτημα: Διερεύνηση για το εάν οι εκπαιδευτές ενηλίκων έχουν επιμορφωθεί πάνω στην αξιοποίηση της τέχνης και με ποιους τρόπους επιλέγουν να το κάνουν.

Από τα συμπεράσματα που έχουν προκύψει ύστερα από την ανάλυση των απαντήσεων των εκπαιδευτών ενηλίκων, προκύπτει ότι όλοι οι ερωτηθέντες (εκτός από τρεις), δεν έχουν συμμετάσχει σε κάποιο πρόγραμμα επιμόρφωσης για την ενσωμάτωση της τέχνης στην εκπαίδευση. Όμως, δηλώνουν ότι αν οι συνθήκες είναι κατάλληλες θα ήθελαν να συμμετάσχουν σε κάποιου τέτοιου είδους πρόγραμμα, καθώς αυτό θα ενισχύσει τις γνώσεις τους και θα συμβάλλει θετικά στην ανάπτυξή τους, τόσο ως εκπαιδευτές όσο και ως άτομα. Παρόμοια αποτελέσματα ανέδειξαν και οι έρευνες των Μητρούση (2021)· Τόπη (2021). Θεωρούμε σκόπιμο σε αυτό το σημείο, εφόσον υπάρχει θέληση από την πλευρά των ίδιων των εκπαιδευτών, να προτείνουμε την ενσωμάτωση μαθημάτων που αφορούν την αξιοποίηση εναλλακτικών μεθόδων διδασκαλίας, όπως είναι η αξιοποίηση της τέχνης τόσο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση όσο και στην διαδικασία εκπαίδευσης των εκπαιδευτών ενηλίκων. Καθώς, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας ανέδειξαν ένα εκπαιδευτικό κενό στην όλη διαδικασία της εκπαίδευσης. Έτσι ώστε η αξιοποίηση της τέχνης να αποτελέσει έναν επιπλέον εργαλείο, το οποίο θα μπορεί να αξιοποιηθεί με ευκολία ο εκάστοτε εκπαιδευτής στην διδασκαλία του.

Ο τρόπος που επέλεξαν να επιμορφωθούν οι εκπαιδευτές οι οποίοι έχουν λάβει κάποια επιμόρφωση πάνω στην ενσωμάτωση της τέχνης, ήταν μέσω δια ζώσης σεμιναρίων. Το μεγαλύτερο μέρος των υπολοίπων εκπαιδευτών, συμφώνησαν ότι θα προτιμούσαν, περαιτέρω εκπαίδευση μέσω της χρήσης ενός μικτού μοντέλου εκπαίδευση δια ζώσης και εξ' αποστάσεως καθώς το θεωρούν πιο βολικό. Ενώ λιγότεροι από τους ερωτηθέντες αποκρίθηκαν ότι θα προτιμούσαν λόγω της φύσης του αντικειμένου, να επιμορφωθούν μέσω δια ζώσης βιωματικών προγραμμάτων. Μόνο ένας από τους ερωτηθέντες θεώρησε ως καταλληλότερο τρόπο επιμόρφωσης τη χρήση ενός μικτού μοντέλου σύγχρονης- ασύγχρονης εξ' ολοκλήρου εξ'

αποστάσεως εκπαίδευση. Παρόμοια αποτελέσματα εξάγονται και από την έρευνα της Κουκιάσα (2020).

Όσον αφορά το αν οι εκπαιδευτές ενηλίκων θεωρούν ότι η γνώση τους είναι επαρκής, ώστε να ενσωματώσουν πλήρως την τέχνη στη διδασκαλία τους, το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων αποκρίθηκε πώς χρειάζονται επιπλέον επιμόρφωση έτσι ώστε να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητες της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων. Ακόμη και μία από της εκπαιδευτριες, η οποία χρησιμοποιεί πλήρως την τέχνη στη διδασκαλία της, πιστεύει ότι οι γνώσεις ποτέ δεν είναι αρκετές και πρέπει συνεχώς να ανανεώνονται. Παρόμοια ευρήματα έδειξαν και οι έρευνες των Ευθυμιάκου (2020)· Σακκά (2020)· Μητρούση (2021)· Τόπη (2021). Ενώ μικρότερο κομμάτι των εκπαιδευτών, παρόλο που δεν έχει εκπαιδευτεί κατάλληλα, ως προς την αξιοποίηση της τέχνης, θεωρεί ότι με τις γνώσεις που έχει ως τώρα, εάν θέλει μπορεί να την εφαρμόσει πλήρως στο εκπαιδευτικό του πρόγραμμα με μεγάλη ευκολία. Για τους παραπάνω λόγους θα ήταν χρήσιμο να δημιουργηθούν κατάλληλα προγράμματα επιμόρφωσης των εκπαιδευτών τα οποία να καλύψουν τις ανάγκες τους για επιπλέον επιμόρφωση.

Τέλος, όσον αφορά το εάν η επιπλέον επιμόρφωση θα έχει βέλτιστα αποτελέσματα τόσο στους εκπαιδευτές ενηλίκων όσο και την εκπαιδευτική διαδικασία, όλοι τους συμφώνησαν ότι είναι αναγκαία η απόκτηση περισσότερων γνώσεων και ότι μόνο θετικά αποτελέσματα μπορεί αυτή να έχει. Καθώς και θα τους βελτιώσει τους ίδιους σαν ανθρώπους, αλλά και σαν εκπαιδευτές. Με αυτό τον τρόπο θα νιώσουν πιο άνετα, έτσι ώστε να προσπαθήσουν να ενσωματώσουν την τέχνη διδασκαλία τους. Με τα παραπάνω συμφωνούν και οι έρευνες των Καράλη (2012)· Τόπη (2021)· Μητρούση (2021).

4^ο ερευνητικό ερώτημα: Εντοπισμός προβλημάτων από την εισαγωγή της τέχνης στην εκπαιδευτική διεργασία.

Ύστερα από την διεξοδική ανάλυση των αποτελεσμάτων, ως προς το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα, το οποίο έχει να κάνει, με το αν οι εκπαιδευτές ενηλίκων αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα όταν προσπαθούν να εντάξουν την τέχνη στην διδασκαλία του τα συμπεράσματα που προκύπτουν δείχνουν την ύπαρξη

προβλημάτων. Τα προβλήματα αυτά χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες: προβλήματα που προκύπτουν από τους ίδιους τους εκπαιδευτές, δυσκολίες που προκύπτουν από την πλευρά των εκπαιδευομένων, δυσκολίες ως προς την εύρεση κατάλληλου υλικού και τέλος, προβλήματα που έχουν να κάνουν με την δομή στην οποία εργάζονται οι εκπαιδευτές.

Ειδικότερα οι σημαντικότερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτές έχουν να κάνουν με την επάρκεια έλλειψη επιμόρφωση πάνω στην αξιοποίηση της τέχνης έτσι ώστε να βρίσκουν τους κατάλληλους τρόπους για να μπορέσουν να την εντάξουν. Πράγμα το οποίο έρχεται σε συμφωνία, με τα αποτελέσματα των Αλεβιζοπουλος (2019)· Σακκά (2020) ·Μητρούση (2021)· (Τόπη (2021). Επίσης, η αμφιβολία των εκπαιδευτών για το εάν έχουν επιλέξει τα κατάλληλα έργα τέχνης που θα χρησιμοποιήσουν κάθε φορά. Για ακόμη μια φορά, προβάλλεται η έλλειψη επιμόρφωσης, κατά την διάρκεια της εκπαίδευσης των εκπαιδευτών, ως προς την αξιοποίηση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο. Αυτό αποδεικνύεται και από την βιβλιογραφία και αναφέρεται στο Μέγα (2011). Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα το οποίο ανέφεραν αρκετοί εκπαιδευτές είναι η έλλειψη χρόνου, καθώς ο πρωταρχικός στόχος όλων τους είναι η κάλυψη της διδακτέας ύλης. Σε αυτό συμφωνούν και οι έρευνες των Αλεβιζόπουλος (2019)· Σακκά (2020) ·Μητρούση (2021)· Τόπη (2021) και σε αντίθεση με την έρευνα της Κουκιάσα (2020) η οποία αναφέρει ότι δεν εντοπίστηκαν ιδιαίτερα προβλήματα από την πλευρά των εκπαιδευτών. Τέλος, κάποιοι από τους εκπαιδευτές ενηλίκων ανέφεραν ότι αντιμετωπίζουν κάποιες δυσκολίες στη δημιουργία του κατάλληλου διδακτικού σεναρίου το οποίο θα εμπεριέχει και την τέχνη είτε λόγω έλλειψης εμπειρίας τους, είτε επειδή κάθε φορά έχουν να κάνουν με διαφορετικό κοινό, το οποίο δεν γνωρίζουν και μπορεί να έχει διαφορετικές εκπαιδευτικές ανάγκες- ιδιαιτερότητες.

Σε σχέση με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν εκπαιδευτές από την πλευρά των εκπαιδευομένων αναδείχθηκαν επίσης, ορισμένα προβλήματα. Σε αυτό που συμφώνησαν οι περισσότεροι εκπαιδευτές, είναι ότι πολύ συχνά έχουν να αντιμετωπίσουν την αντίσταση των εκπαιδευομένων στο να συμμετάσχουν σε σε μία καινούρια διδακτική προσέγγιση όπως είναι η ενσωμάτωση της τέχνης στην κλασική διδασκαλία. Με τα αποτελέσματα της έρευνας μας συμφωνούν και οι έρευνες των Τόπη (2021)· Σακκά(2020) ·Αλεβιζόπουλος (2019). Ένα δεύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν αρκετοί εκπαιδευτές, είναι η μη εξοικείωση των εκπαιδευομένων σε θέματα τέχνης, λόγω κύριος της προσκόλλησης με την τεχνολογία. Επίσης τα

συμπεράσματα αυτά αναφέρονται και στους Τόπη (2021) ·Σακκά (2020) ·Αλεβιζόπουλος (2019). Τέλος, ένας εκπαιδευτής αντιμετώπισε προβλήματα που είχαν να κάνουν με την μη εξοικείωση των εκπαιδευομένων με τα υλικά τα οποία κλήθηκαν να χρησιμοποιήσουν. Για παράδειγμα, δεν ήξεραν πώς να χρησιμοποιήσουν μια φωτογραφική μηχανή. Παρόλα αυτά υπήρχαν και αρκετοί εκπαιδευτές οι οποίοι είπαν ότι δεν αντιμετώπισαν κάποιο πρόβλημα σε σχέση με τους εκπαιδευόμενους. Για ακόμη μια φορά έρχονται σε αντίθεση με την έρευνα της Κουκιάσα (2020), καθώς δεν αναφέρει προβλήματα από την πλευρά των εκπαιδευμένων.

Στη συνέχεια, τα προβλήματα τα οποία αναφέρουν έχουν να κάνουν με την εύρεση του κατάλληλου υλικού το οποίο θα αξιοποιήσουν κάθε φορά. Οι περισσότεροι εκπαιδευτές δηλώνουν ότι δεν αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα στην προσπάθειά τους βρουν το κατάλληλο υλικό το οποίο θα χρησιμοποιήσουν κάθε φορά. Καθώς θεωρούν ότι σ' αυτό τους βοηθάει η εμπειρία τους και το πλήθος των πληροφοριών, που υπάρχουν τόσο στο διαδίκτυο όσο και στην βιβλιογραφία. Οι εκπαιδευτές οι οποίοι ανέφεραν ότι αντιμετωπίζουν κάποια προβλήματα, αυτά είχαν να κάνουν με την δική τους προσωπική αμφιβολία για το αν έχουν κάνει κάθε φορά την κατάλληλη επιλογή έργου τέχνης, ενώ δύο από τους εκπαιδευτές οι οποίοι διδάσκουν και στην ειδική αγωγή ανέφεραν ότι δυσκολεύονται στην περίπτωση της αυτή, να βρουν κατάλληλο υλικό το οποίο να μπορούν να ενσωματώσουν εύκολα στη διδασκαλία τους. Τέλος, όσον αφορά τους εκπαιδευτές, οι οποίοι δεν χρησιμοποιούν καθόλου την τέχνη στη διδασκαλία τους, αυτοί αναφέρουν ότι αν το προσπαθούσαν θα τους ήταν πάρα πολύ δύσκολο να επιλέξουν το κατάλληλο υλικό καθώς δεν έχουν λάβει κατάλληλη επιμόρφωση όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης. Οι ανασταλτικοί παράγοντες που αναφέρθηκαν εδώ εμφανίζονται και στις έρευνες των Καράλη (2012) · Αλεβιζόπουλος(2019) · Σακκά(2020)· Μητρούση (2021).

Οι περισσότεροι ερωτηθέντες, απάντησαν ότι δεν δημιουργούνται ιδιαίτερα προβλήματα από την πλευρά της δομής, όσον αφορά τη χρήση καινοτόμων διδακτικών πρακτικών, όπως είναι η αξιοποίηση της τέχνης, ίσα-ίσα πιστεύουν πώς βρίσκονται στο κατάλληλο μέρος για να την αξιοποιήσουν και ότι έχουν την πλήρη στήριξη της δομής. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουν και οι έρευνες των Σακκά (2020) ·Κουκιάσα (2020). Από την άλλη πλευρά, ένα μικρότερο μέρος των ερωτηθέντων αποκρίθηκαν ότι δημιουργούνται διάφορα προβλήματα από πλευράς δομής με κυριότερο την έλλειψη του κατάλληλου υλικοτεχνικού υλικού το οποίο θα

υποστηρίζει την ενσωμάτωση της τέχνης στη διδασκαλία. Επίσης αναφέρουν ότι, η δομή στην οποία εργάζονται δείχνει παθητική στάση ως και αδιαφορεί, για το αν οι εκπαιδευτές τους εντάσσουν την τέχνη στη διδασκαλία τους, ή όχι. Αφήνοντας την επιλογή αυτή στη δική τους προσωπική κρίση. Με τα δεδομένα αυτά, συμφωνούν οι έρευνες των Αλεβιζόπουλος (2019)· Τόπη (2021). Ακόμα, ορισμένοι εκπαιδευτές ανέφεραν, σε σχέση με την δομή στην οποία εργάζονται αυτή τη στιγμή, ότι έχει συγκεκριμένο τρόπο διεξαγωγής των μαθημάτων, γεγονός που δυσχεραίνει την ένταξη καινοτόμων πρακτικών, όπως είναι η χρήση διαφόρων μορφών τέχνης. Τέλος, μια από τους εκπαιδευτές αναφέρει χαρακτηριστικά ότι για την αποφυγή προβλημάτων με την εκάστοτε δομή, είναι η ύπαρξη καλής συνεργασίας με τους διοικητικά υπεύθυνους, για την ομαλή διεξαγωγή του εκάστοτε διδακτικού προγράμματος.

9.1. Περιορισμοί

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οι περιορισμοί, που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της έρευνας. Αρχικά ο πρώτος περιορισμός που παρατηρήθηκε αφορούσε το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε. Στην παρούσα έρευνα έγινε προσπάθεια να συμπεριληφθούν όσο το δυνατόν περισσότερες ειδικότητες εκπαιδευτών ενηλίκων, πού να εργάζονται σε όσο το δυνατόν περισσότερες εκπαιδευτικές δομές. Παρόλα αυτά το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων της έρευνας αποτελούσαν εκπαιδευτές ενηλίκων που εργάζονται σε ιδιωτικά και δημόσια ΙΕΚ. Ενώ σε πολύ μικρό ποσοστό εκπροσωπήθηκαν εκπαιδευτές οι οποίοι εργάζονται σε ΣΔΕ, σε ΚΔΒΜ και σε ΚΕΚ. Επίσης, οι εκπαιδευτές που συμμετείχαν στην έρευνα αποτελούσαν εκπαιδευτές, από μια γεωγραφική περιφέρεια της Ελλάδας, δηλαδή, του νομού Θεσσαλονίκης. Ένας επιπλέον περιορισμός αφορά στην ποσότητα του δείγματος, το οποίο θεωρείται κατάλληλο για μία ποιοτική έρευνα, αλλά είναι πολύ μικρό έτσι ώστε να γενικευτούν τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής σε ολόκληρο τον υπό διερεύνηση πληθυσμό.

Ακόμα, παρατηρήθηκε έλλειψη σε έρευνες στον ελλαδικό χώρο οι οποίες σχετίζονται άμεσα με το θέμα της έρευνας μας, γι' αυτό το λόγο χρησιμοποιήθηκαν αποτελέσματα ερευνών διπλωματικών εργασιών πράγμα το οποίο μπορεί να επηρεάσει τα αποτελέσματά της.

Επιπλέον λόγο του εργασιακού φόρτου τόσο της ερευνήτριας όσο και των εκπαιδευτών ενηλίκων επιλέχθηκε η πραγματοποίηση όλων των συνεντεύξεων εξ' αποστάσεως, καθώς οι δια ζώσης συναντήσεις θα είχαν ως αποτέλεσμα η όλη διαδικασία να είναι αρκετά χρονοβόρα και πολυέξοδη. Παρόλα αυτά η ερευνήτρια για να ξεπεραστούν τυχόν προβλήματα εμπιστοσύνης και οικειότητας μεταξύ συνεντευξιαστή και συνεντευξιαζόμενου πριν την έναρξη της κάθε συνέντευξης, προηγούνταν μία μικρή εισαγωγή -διάλογος με τον εκάστοτε ερωτηθέντα, έτσι ώστε αυτός να χαλαρώσει και να νιώσει πιο άνετα με την όλη διαδικασία.

Παρά τους παραπάνω περιορισμούς, τους οποίους εντόπισε η ερευνήτρια, έγινε μεγάλη προσπάθεια από αυτήν, να διεξαχθεί μια έγκυρη και αξιόπιστη έρευνα.

9.2. Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Πρωταρχικός στόχος στην εξέλιξη της γνώσης αποτελεί η συνέχεια. Κάθε αποτέλεσμα έρευνας συμβάλλει, έτσι ώστε να αποκτηθούν νέες γνώσεις και νέα συμπεράσματα καθώς και να δώσουν ένα κίνητρο για την διεξαγωγή καινούργιων ερευνών στο μέλλον. Με βάση λοιπόν, τα αποτελέσματα και τους περιορισμούς της παρούσας έρευνας μπορούν να προκύψουν ιδέες για την διεξαγωγή μελλοντικών ερευνών.

Όπως προέκυψε, ύστερα και από την βιβλιογραφική ανασκόπηση υπάρχουν περιορισμένες έρευνες, οι οποίες αφορούν τις απόψεις του συνόλου των εκπαιδευτών ενηλίκων. Γι' αυτό ένα έναυσμα για μία καινούργια έρευνα θα μπορούσε να είναι να διερευνηθεί η αξιοποίηση της τέχνης από τους εκπαιδευτές ενηλίκων και σε άλλες γεωγραφικές περιοχές της χώρας μας. Με αυτό τον τρόπο θα συγκεντρωθούν επιπλέον αποτελέσματα τα οποία θα μπορούν να συγκριθούν σε σχέση με τα αποτελέσματα ήδη υπάρχων ερευνών και να δώσουν περαιτέρω υλικό για την εξαγωγή πιο γενικευμένων αποτελεσμάτων.

Επίσης, καθώς η παρούσα έρευνα είναι καθαρά ποιοτική με το δείγμα σχετικά μικρό κάτι το οποίο είναι αποδεκτό για μία ποιοτική έρευνα. Παρόλα αυτά, τα αποτελέσματα της, αφορούν μία μικρή ομάδα εκπαιδευτών ενηλίκων οπότε δεν μπορεί να γίνει γενίκευση των αποτελεσμάτων σε όλους τους εκπαιδευτές ενηλίκων του νομού Θεσσαλονίκης. Για τον λόγο αυτό, θα μπορούσε να διεξαχθεί μια μικτή έρευνα με συνδυασμό ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας, με την χρήση ενός αρκετά

μεγαλύτερου δείγματος. Έτσι ώστε τα ποιοτικά αποτελέσματα να επιβεβαιωθούν ή να απορριφθούν από τα ποσοτικά.

Ακόμα, μία επιπλέον πρόταση για καινούργια έρευνα, θα ήταν να γίνει μία ποιοτική έρευνα με δείγμα έναν συνδυασμό των εκπαιδευτών ενηλίκων και των εκπαιδευομένων του νομού Θεσσαλονίκης. Με αυτό τον τρόπο θα μελετηθούν, οι απόψεις για την αξιοποίηση της τέχνης και από τις δύο πλευρές. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα, να εξαχθούν πιο συγκεκριμένα συμπεράσματα, για τα ακριβή αποτελέσματα που μπορεί να έχει η αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Πράγμα που θα δώσει μεγαλύτερη αξιοπιστία και εγκυρότητα στην όλη ερευνητική διαδικασία.

Επίσης, ένα ακόμα ζήτημα το οποίο προκύπτει από την παρούσα έρευνα είναι το εάν θα μπορούσε να αξιοποιηθεί η τέχνη σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα της εκπαίδευσης ενηλίκων, τόσο θεωρητικά όσο και πιο θετικά. Για τον λόγο αυτό, θα μπορούσε να διεξαχθεί μία έρευνα η οποία να ερευνά το κατά πόσο αυτό μπορεί να είναι εφικτό.

Τέλος, ελπίζουμε τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας να αποτελέσουν αφορμή για την αύξηση του ερευνητικού ενδιαφέροντος για όλες τις εκπαιδευτικές δομές που έχουν να κάνουν με την εκπαίδευση ενηλίκων, τόσο τυπικής όσο και μη τυπικής εκπαίδευσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adajian, T. (2018). *The Definition of Art*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward N. Zalta (ed.), Metaphysics Research Lab: Stanford University.
- Αλεβιζόπουλος, Π. (2019). *Εκπαίδευση με Αξιοποίηση της Τέχνης στα Κέντρα Διά Βίου Μάθησης επιπέδου 2. Διερεύνηση αντιλήψεων Εκπαιδευτών στα Κέντρα Διά Βίου Μάθησης επιπέδου 2 της Βορειοανατολικής Αττικής*, Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Anderson, T. (1993). Defining and structuring art criticism for education. *Studies in Art Education, A Journal of Issues and Research*, 34, 199-208
- ARTiT (2012). *Η μεθοδολογία του ARTiT*.
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic Analysis. (H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher, Eds.), *APA Handbook of Research Methods in Psychology*, 2, 57-71
- Broudy, S. (1972). *The Enlightened Cherishing: An Essay on Aesthetic Education*.
- Bryman, A., (2016). *Μέθοδοι κοινωνικής έρευνας*. (Α. Αϊδίνης, Επιμ., Π. Σακελλαρίου Μτφρ). Gutenberg.
- Γέμτου Ε. (2008). Ο κοινωνικός ρόλος της τέχνης. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 20, 199–218. <https://doi.org/10.12681/sas.525>
- Clover, D. E. (2006). Culture and antiracisms in Adult Education: An exploration of the contributions of arts-based learning. *Adult Education Quarterly*, 57 (1), 45-61.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας* (Σ. Κυρανάκης, Μ. Μαυράκη, Χ. Μητσοπούλου, Π. Μπιθαρά, & Μ. Φιλοπούλου, Μετ.). Μεταίχμιο
- Creswell, J. W. (2011). *Η Έρευνα Στην Εκπαίδευση: Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής έρευνας*. (Ν. Κουβαράκος, Μετ.). Ίων
- Cucos, C. (2014). The role of arts in adult education. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 142, 300-305.

Davis, M.A. (2009) Understanding the Relationship between Mood and Creativity: A Meta-Analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 108, 25-38.

Dewey, J. (1934) *Art as experience*. New York: Minton Balch.

Dewey, J. (1980). *Art as Experience*. USA: The Penguin Group.

Eisner, E.W. (2002). *The Arts and the Creation of Mind*. New Heaven and London: Yale University Press.

Ευθυμιάκου, Ε. (2020). *Η αξιοποίηση της μελέτης των λογοτεχνικών έργων στην εκπαίδευση ενηλίκων: Το παράδειγμα του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας Αγίας Παρασκευής*, Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Feldman, E. (1967). *Arts as Image and Idea*. New Jersey: Prentice Hall.

Gaby, R., Kwong, W., Rosini, E. & Segree, R. (2014). Arts as a Catalyst for Adult Learning. *Adult Education Research Conference*.

<https://newprairiepress.org/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=3307&context=aerc>

Gardner, H. (1973). *The arts and human development*, New York, Wiley.

Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic books

Gardner, H. (1990). *Art Education and Human Development*. Los Angeles: The Getty Education Institute for the Arts.

Georgopoulou & Armaos (2016, June). Implementing Poetry, Music & ICT in unearthing Critical Thinking in KETHEA EXODOS Alternative Adult School. *Second International Conference, under the auspices of ESREA*, titled “Interrogating Transformative processes in learning and education: an international dialogue”-which functions under the umbrella of the European Society for Research on the Education of Adults (ESREA) - titled «What’s the point of transformative learning?», Athens.

Greene, M. (2007). *Imagination and the healing arts*.
<http://www.maximgreene.org/articles.php>

Ίσαρη, Φ. & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. Εφαρμογές στην ψυχολογία και στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων*. Αθήνα: Κριτική.

Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.

Καραλής, Θ., Hansen, E., Kampp, K., Warner, P. & Ezechil, L., (2013). Τελική Συνδιάσκεψη του προγράμματος ARTiT- Ανάπτυξη Καινοτόμων Μεθόδων Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών. *Εκπαίδευση Ενηλίκων* (28), 29- 33.

Καψάλης, Α. & Παπασταμάτης, Α. (2002). *Εκπαίδευση ενηλίκων Α' γενικά εισαγωγικά θέματα*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Κόκκος, Α. (2011). *Μετασχηματίζουσα μάθηση μέσα από την αισθητική εμπειρία: Η διαμόρφωση μιας μεθόδου*. Στο Α. Κόκκος και Συνεργάτες (Επιμ.), *Εκπαίδευση μέσα από τις τέχνες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Κερδάκα, Κ. (2008). *Μεθοδολογία λήψης συνέντευξης*. DOI: [10.13140/RG.2.1.5050.9846](https://doi.org/10.13140/RG.2.1.5050.9846)

Κόκκος, Α. (2006). Η Ιδιαιτερότητα και ο σκοπός της Εκπαίδευσης Ενηλίκων. *Εκπαίδευση ενηλίκων*, 9, 4-18

Κόκκος, Α. (2007). Η Εκπαίδευση Ενηλίκων ως διακριτό θεσμικό και επιστημονικό πεδίο. *Δια Βίου*, 1, 45-48.

Κόκκος, Α. (2011). *Μετασχηματίζουσα μάθηση μέσα από την αισθητική εμπειρία: Η διαμόρφωση μιας μεθόδου*. Στο Α. Κόκκος και Συνεργάτες (Επιμ.), *Εκπαίδευση μέσα από τις τέχνες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Kokkos, A. (2010). Transformative Learning Through Aesthetic Experience: Towards a Comprehensive Method, *Journal of Transformative Education*, 8(3),154-177

https://www.researchgate.net/publication/258160035_Transformative_Learning_Through_Aesthetic_Experience_Towards_a_Comprehensive_Method

Kokkos, A. (2011) Creativity in adult education, *2nd international workshop on curriculum innovation and reform 20-21/1/2011*, European center for the development of vocational training, Θεσσαλονίκη, <https://www.cedefop.europa.eu/events/curriculum-innovation->

Κόκκος, Α. & Ράικου, Ν. (2014). Αξιοποίηση της Τέχνης στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Εκπαίδευση Ενηλίκων»: μια καινοτομική πρακτική, *Εκπαιδευτικός κύκλος*, 2 (2), 9-24.

Κουκιάσα, Π. (2020). *Η αξιοποίηση έργων τέχνης στην Εκπαίδευση Ενηλίκων: Απόψεις εκπαιδευτών ενηλίκων των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας Στερεάς Ελλάδας*, Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα

Κούμαλα, Γ. (2018). *Αξιοποίηση της τέχνης στην Εκπαίδευση Ενηλίκων σε μεταπτυχιακά προγράμματα ανθρωπιστικών σπουδών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Διερεύνηση αντιλήψεων Καθηγητών/-τριών-Συμβούλων του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου*. Διπλωματική Εργασία, Πάτρα.

Κυριλάκη, Π. (2021), *Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Τέχνη. Η δυναμική της Ομάδας στη Δημόσια Διοίκηση*. Διπλωματική Εργασία, Αθήνα.

Κυριτσοπούλου, Ε. Α. (2019), *Πολιτισμική- Αισθητική αγωγή: Εικαστικές τέχνες στην εκπαίδευση Ενηλίκων σε Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.

Μαλαφάντης, Κ & Καρέλα, Γ. (2012). *Για μια ποιοτική Εκπαίδευση: Οι Τέχνες στην Εκπαίδευση και η έννοια της διαφορετικότητας μέσα από την Τέχνη*. Πρακτικά συνεδρίου, Η ποιότητα στην εκπαίδευση.

Μαντζούκας, Σ. (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση. *Νοσηλευτική*. 46(1), 239-245. [313 \(hjn.gr\)](http://313.hjn.gr)

Μέγα, Γ. (2002). *Οι τέχνες ως μέσο αποτελεσματικής μάθησης: Το παράδειγμα του γλωσσικού μαθήματος*. Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Επιστημών της Αγωγής, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Μέγα, Γ. (2011). *Η τέχνη στο σχολικό σύστημα ως στοχαστική διεργασία*. Στο Κόκκος, Α. και Συνεργάτες (Επιμ), *Εκπαίδευση μέσα από τις τέχνες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Mega, G. (2016). Dialogue with the artworks: a transformative learning process. *2nd Conference Athens, Greece.*
https://www.researchgate.net/publication/305639200_Dialogue_with_the_artworks_A_transformative_learning_process

Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.

Μητρούση, Θ. (2021). *Η αξιοποίηση της Τέχνης στις Σχολές Γονέων. Διερεύνηση των απόψεων Εκπαιδευτών Ενηλίκων σε Σχολές Γονέων του Νομού Θεσσαλονίκης*. Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αλεξάνδρεια.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Sage Publications, Inc.

Perkins, D. (1994). *The intelligent eye: Learning to think by looking at art*. Los Angeles, the Getty education institute for the arts.

Ράικου, Α. (2013). *Εκπαίδευση ενηλίκων και τριτοβάθμια εκπαίδευση: διερεύνηση δυνατότητας για ανάπτυξη κριτικού στοχασμού μέσα από την αισθητική εμπειρία σε εκπαιδευόμενους εκπαιδευτικούς*. Διδακτορική διατριβή, πανεπιστήμιο Πατρών.

Read, H. (1943/1958). *Education through Art*. London: Faber & Faber

Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσο για κοινωνικούς επιστήμονες και ερευνητές* (Β. Νταλάκου & Κ. Βασιλικού, Μετ.). Gutemberg

Robson, C. and McCartsn, K. (2011). *Real World Research*. John Wiley & Sons Ltd., West Sussex.

Rogers, A. (1999). *Η εκπαίδευση ενηλίκων*. Μτφρ. Κ. Μ. Παπαδοπούλου & Μ. Τόμπρου.

Σακκά, Ε. (2020). *Εκπαίδευση Ενηλίκων μέσα από την τέχνη: Διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων των Σχολών Δεύτερης Ευκαιρίας της Περιφέρειας Ηπείρου σχετικά με σύγχρονες εκπαιδευτικές μορφές της τέχνης*. Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.

Τόπη, Ε. (2021). *Αξιοποίηση των Τεχνών στην Εκπαίδευση Ενηλίκων: Διερεύνηση απόψεων Εκπαιδευτών/τριών Ενηλίκων στα Δημόσια Ινστιτούτα Επαγγελματικής*

Κατάρτισης (ΔΙΕΚ) Θεσσαλίας, Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.

Τριβυζαδάκης, Ν. (2013). *Ιστορία της Τέχνης*. Εκπαιδευτικό υλικό για τα κέντρα Δια βίου μάθησης. Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. ΕΣΠΑ (2007-2013). Γενική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης.

Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Κριτική.

Τσιώλης, Γ. (2017). *Θεματική Ανάλυση Ποιοτικών Δεδομένων*. Συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό στη Θ.Ε. ΕΚΠ51 - ΠΜΣ: Επιστήμες της Αγωγής. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ).

Olson, I. (2000). *The Arts and Critical Thinking in American Education*. Connecticut, London: Bergin and Garvey Westport.

Oreck, B. (2004). The artistic and professional development of teachers: a study of teachers' attitudes toward and use of the arts in teaching. *Journal of Teacher Education*, 55, (1), 55-69. DOI:10.1177/0022487103260072

Pugh, K. J. & Girod, M. (2007). Science, art and experience: Constructing a science pedagogy from Dewey's aesthetics. *Journal of Science Teacher Education*, 18: 9-27.

http://www.wou.edu/~girodm/670/Pugh_and_Girod.pdf

Sarte, J.P. (1971). *Τι είναι η λογοτεχνία*; Εκδόσεις 70.

Shor, I. (1992). *Empowering Education*. Chicago: The University of Chicago Press.

Unesco, (1976), Recommendation on the development of adult education adopted by the General Conference at its nineteenth session Nairobi ,

Ζαρίφης, Γ. (2019). *Ο Κριτικός Στοχασμός στη Μάθηση και Εκπαίδευση Ενηλίκων. Θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές*. Πολιτεία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερευνητικό εργαλείο

1. Έντυπο συγκατάθεσης

Αγαπητοί συνάδερφοι,

Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω, για την συμμετοχή σας στην ερευνά της διπλωματικής μου εργασίας, στα πλαίσια συμμετοχής μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του πανεπιστημίου Μακεδονίας με κατεύθυνση την «Εκπαίδευση Ενηλίκων». Σκοπός της ερευνάς μου είναι η διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτών ενηλίκων όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διεργασία.

Τα στοιχεία που θα προκύψουν από την έρευνα αυτή θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για ερευνητικούς σκοπούς. Ο εκτιμώμενος χρόνος διεξαγωγής της συνέντευξης υπολογίζεται στα 15 λεπτά. Κατά την διάρκεια της συνέντευξης θα τηρηθεί η ανωνυμία, καθώς στον κάθε συνεντευξιαζόμενο θα δοθεί ένας κωδικός, ενώ δεν θα καταγραφεί κανένα στοιχείο το οποίο θα μπορέσει να οδηγήσει στην ταυτοποίησή σας. Οι απόψεις σας είναι πολύ σημαντικές για την εκπόνηση της έρευνας γι' αυτό θα σας παρακαλούσα να απαντήσετε με ειλικρίνεια.

Η διαδικασία της συνεντεύξεις θα ηχογραφηθεί με ηλεκτρονικό τρόπο, το ηχογραφημένο υλικό θα χρησιμοποιηθεί μόνο για τους ερευνητικούς σκοπού της ερευνήτριας. Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να έχω την συγκατάθεση σας στην ηχογράφιση της παρούσας συνέντευξης και στην αξιοποίηση των δεδομένων που θα προκύψουν από αυτή.

Σας ευχαριστώ θερμά, για την συνεργασία σας,

Με εκτίμηση,

Μπαργιαμάκη Αναστασία

2. Οδηγός συνέντευξης

A. Δημογραφικά Στοιχεία- Επαγγελματικό προφίλ

1. Ποιο είναι το φύλο σας;
2. Ποια είναι η ηλικία σας;
3. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας; (Πτυχίο Βασικών Σπουδών, Μεταπτυχιακό, Διδακτορικό).
4. Ποια είναι η ειδικότητα σας;
5. Έχετε κάποια επιπλέον επιμόρφωση στην εκπαίδευση ενηλίκων;
6. Πόσα έτη διδακτικής εμπειρίας έχετε στην εκπαίδευση ενηλίκων;
7. Σε ποια εκπαιδευτική δομή; Σε ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα;

B. Ερωτήσεις της Συνέντευξης βάσει αξόνων

1^ο ερευνητικό ερώτημα: Απόψεις εκπαιδευτών ενηλίκων για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Κατά πόσο συμβάλει θετικά.

1. Όταν ακούτε τον όρο τέχνη ή αισθητική εμπειρία τι σας έρχεται στο μυαλό;
2. Έχετε ασχοληθεί ή ασχολείστε με κάποιο είδος τέχνης;
3. Ποια είναι η γνώμη σας για την αξιοποίηση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;
4. Εσείς ως εκπαιδευτής ενηλίκων πιστεύετε πως μπορεί να ενεργήσει θετικά στην εκπαιδευτική διαδικασία;
5. Σε ποιους τομείς πιστεύετε ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα; (στην δημιουργία ομαδικού πνεύματος, ανάπτυξη κριτικής σκέψης, αύξηση του ενδιαφέροντος για μάθηση, αλλαγή- μετασχηματισμό δυσλειτουργικών αντιλήψεων των εκπαιδευομένων)

2^ο ερευνητικό ερώτημα: Κατά πόσο οι εκπαιδευτές ενηλίκων έχουν εντάξει την τέχνη στην διδασκαλία τους.

6. Εσείς έχετε εντάξει την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα; Εάν όχι θα σας ενδιέφερε να το δοκιμάσετε στο μέλλον;

7. Εάν ναι ποια πιστεύετε ότι είναι τα οφέλη που έχετε παρατηρήσει; Εάν όχι πιστεύετε ότι θα μπορούσε να συμβάλει θετικά στην διδασκαλία σας;
8. Χρησιμοποιείτε κάποιο συγκεκριμένο βιβλιογραφικό μοντέλο όσον αφορά την αξιολόγηση της τέχνης ή κάποια δική σας μέθοδο; Εάν δεν την χρησιμοποιείτε γνωρίζετε κάποια μοντέλα αξιολόγησης της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;
9. Θα σας ενδιέφερε να χρησιμοποιήσετε κάποιο από αυτά τα μοντέλα; Εάν δεν τα γνωρίζετε θα θέλατε να μάθετε περισσότερες πληροφορίες για αυτά;
10. Ποιες μορφές τέχνης χρησιμοποιείτε και πόσο συχνά; Εάν δεν χρησιμοποιείτε θα σας ενδιέφερε να αξιολογήσετε κάποια μορφή τέχνης; Εάν ναι ποιά;

3^ο ερευνητικό ερώτημα: Να εντοπιστούν, οι γνώσεις τους, ως προς τη αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων, εάν έχουν συμμετάσχει σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα αξιολόγησης της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία.

11. Έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές- επιμορφώσεις όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;
12. Εάν ναι, τι είδους; Εάν όχι θα σας ενδιέφερε να συμμετάσχετε σε κάποιο πρόγραμμα επιμόρφωσης; Με ποιο τρόπο;
13. Πιστεύετε ότι η επιμόρφωση που έχετε λάβει είναι επαρκής για την χρήση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο; Εάν δεν έχετε λάβει κάποια επιμόρφωση πιστεύετε πως θα μπορούσατε να την εντάξετε στην διδασκαλία σας χωρίς κάποιες ιδιαίτερες γνώσεις;
14. Πιστεύετε ότι εάν λάβετε επιπλέον γνώσεις για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία θα σας κάνει καλύτερο εκπαιδευτή ενηλίκων;

4^ο ερευνητικό ερώτημα: Πιθανά προβλήματα που προκύπτουν από την εισαγωγή της τέχνης στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

15. Εάν αξιοποιείτε την τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία ή εάν προσπαθούσατε να την εισάγετε πιστεύετε ότι θα προέκυπταν κάποια εμπόδια;
16. Ποια θεωρείτε ότι θα ήταν αυτά τα προβλήματα;
17. Δυσκολεύεστε να βρείτε κατάλληλο υλικό για να αξιολογήσετε την τέχνη ως εκπαιδευτικό εργαλείο; Πιστεύετε ότι θα ήταν δύσκολο για εσάς εάν το προσπαθούσατε;

18. Η δομή στην οποία βρίσκεστε, κατά την γνώμη σας ενδείκνυται για να εντάξετε την τέχνη στην διδασκαλία σας ή πιστεύετε πως θα προέκυπταν κι άλλα προβλήματα;

3. Απομαγνητοφώνηση Συνεντεύξεων

Συνέντευξη 1

- **Ποιο είναι το φύλλο σας; και πόσο ετών είστε;**
- Είμαι γυναίκα και είμαι 49 ετών.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Έχω δύο μεταπτυχιακά.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Είμαι κοινωνική λειτουργός.
- **Λοιπόν... έχετε κάποια επιμόρφωση όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Το ένα μου μεταπτυχιακό είναι η εκπαίδευση ενηλίκων.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτρια ενηλίκων;**
- Ως εκπαιδευτρια ενηλίκων αποκλειστικά, εεε έχω εμπειρία περίπου 6 έτη.
- **Και σε ποια δομή; σε ποιο εκπαιδευτικό Ίδρυμα;**
- Σε δημόσιο Πανεπιστήμιο, είμαι επιστημονική συνεργάτης δεν εργάζομαι.
- **Λοιπόν... ας προχωρήσουμε παρακάτω. Όταν ακούτε τον όρο τέχνη ή αισθητική εμπειρία τι σας έρχεται στο μυαλό;**
- Πώς μπορεί να αξιοποιηθεί η τέχνη στην εκπαίδευση.
- **Έχετε ασχοληθεί ή ασχολείστε με κάποιο είδος τέχνης στον ελεύθερό σας χρόνο είτε και παλαιότερα ως χόμπι;**
- Ζωγραφίζω.
- **Ποια είναι η γνώμη σας για την αξιοποίηση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο στη διδασκαλία;**
- Εεε, την θεωρώ πολύτιμο εργαλείο, γιατί μπορεί να ερεθίζει όλες τις αισθήσεις.
- **Εσείς ως εκπαιδευτής ενηλίκων πιστεύετε ότι θα έχει θετικά αποτελέσματα άμα τη χρησιμοποιήσετε στην διαδικασία;**
- Υπήρξαν περιπτώσεις που τη χρησιμοποίησα και ήταν πολύ όμορφο.

- **Ωραία σε ποιους τομείς πιστεύετε ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα; στην συνεργασία μεταξύ των μαθητών; στην καλύτερη κατανόηση...**
- Στην εξέλιξη των ικανοτήτων τους γενικότερα και στην κατανόηση αλλά και στην εξέλιξη των ικανοτήτων τους. δεν το βάζω σ' ένα στενό καλούπι, σ' έναν τομέα. Νομίζω ότι με την κατάλληλη τροποποίηση μπορεί να αξιοποιηθεί σε όλους τους τομείς της εκπαίδευσης.
- **Λοιπόν, εσείς όπως μου είπατε και πριν έχετε εντάξει λοιπόν την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα, τι οφέλη έχετε παρατηρήσει;**
- Περισσότερη προσοχή των μαθητών (παύση) αύξηση της παρατηρητικότητας (παύση) της φαντασίας εεε... δημιουργική αναζήτηση και εμβάθυνση στο θέμα.
- **Λοιπόν χρησιμοποιείτε κάποιο συγκεκριμένο βιογραφικό μοντέλο ή κάποια δική σας μέθοδο όταν εντάσσεται την τέχνη;**
- Εεε... χρησιμοποιώ εμπειρικά αυτή τη στιγμή τα βήματα του Perkins, εάν θυμάμαι καλά τον συγγραφέα, εεε... μου φάνηκαν πιο αποτελεσματικά αλλά δεν τα τηρώ πιστά.
- **Θα σας ενδιέφερε να χρησιμοποιήσετε ίσως κάποιο άλλο μοντέλο ή είστε εντάξει, καλυμμένη με αυτό που χρησιμοποιείται, έχετε δει τα βέλτιστα αποτελέσματα;**
- Εάν προκύψει ανάγκη στο μέλλον θα το κάνω. Προς το παρόν το συγκεκριμένο μοντέλο νομίζω είναι κατάλληλο για την εκπαίδευση.
- **Ποιες μορφές τέχνης χρησιμοποιείται συνήθως;**
- Πίνακες ζωγραφικής έχω χρησιμοποιήσει και γλυπτά (παύση) και μουσική.
- **Πόσο συχνά περίπου τα χρησιμοποιείτε;**
- Σε μία ομάδα για παράδειγμα περίπου 10 συναντήσεων, γιατί κάνω ομάδες εεε ενηλίκων, δουλεύω δηλαδή με ομάδες, εεε μπορεί από τις 10 συναντήσεις να το χρησιμοποιήσω δύο φορές, ίσως και τρεις.
- **Έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές που να είναι αποκλειστικά για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Εεε ... όχι έχω κάνει μουσικοθεραπεία, αλλά όχι ως εκπαιδευτρια.
- **Θα σας ενδιέφερε, στο μέλλον, ίσως, να παρακολουθήσετε κάποιο σεμινάριο κάποια επιμόρφωση;**

- Γιατί όχι είναι πολύ ενδιαφέρον.
- **Με ποιον τρόπο; θα θέλατε δια ζώσης, μικτή, εξ αποστάσεως;**
- Νομίζω ότι είναι τόσο ιδιαίτερο το αντικείμενο που θα προτιμούσα βιωματικές ασκήσεις, δια ζώσης.
- **Πιστεύετε ότι οι γνώσεις σας μέχρι τώρα είναι επαρκής για να χρησιμοποιήσετε αρκετά την τέχνης στην διδασκαλία σας ή χρειάζεστε επιπλέον επιμόρφωση;**
- Νομίζω ότι πάντα χρειάζεται επιπλέον επιμόρφωση, σε όλους τους τομείς, οπότε και στην τέχνη.
- **Πιστεύετε ότι άμα καταφέρετε και λάβετε επιπλέον γνώσεις, πιστεύετε ότι θα έχει θετικά αποτελέσματα και σε σας, ως εκπαιδύτρια ενηλίκων;**
- Ε φυσικά, η γνώση πάντα βοηθάει.
- **Λοιπόν... μου είπατε ότι την χρησιμοποιείτε την τέχνη... οπότε προκύπτουν ίσως κάποια εμπόδια κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας;**
- Εεε... τα εμπόδια που μπορεί να προκύψουν έχουν να κάνουν με εεε... το σωστό αντικείμενο τέχνης, που θα προβάλλεις, εεε... να ταιριάζει με το θέμα, οπότε εκεί πρέπει να γίνει μία καλή επιλογή του εκπαιδευτή, εεε, νομίζω ότι αυτό έχω βρει σαν εμπόδιο. Η δυσκολία της επιλογής του κατάλληλου θέματος, ώστε να κεντρίσει το ενδιαφέρον των φοιτητών (παύση) ε για να μπορέσει να εξελιχθεί όμορφα η συζήτηση.
- **Γενικά εσείς κατά τη διάρκεια που ψάχνετε να βρείτε υλικό, δυσκολεύεστε να βρείτε το κατάλληλο υλικό, που θα χρησιμοποιήσετε ή το βρίσκεται αρκετά εύκολα;**
- Δυσκολεύομαι... εεε, εγώ δεν είμαι σίγουρη κάθε φορά έχω κάνει την σωστή επιλογή, να το θέσω έτσι.
- **Τέλος θα ήθελα να σας πω, αν η δομή στην οποία εργάζεστε και έχει εργαστεί ως εκπαιδύτρια ενηλίκων, ή όπως μου είπατε, συμμετέχετε, αν σας βοηθάει έτσι ώστε να χρησιμοποιήσετε έτσι κάποια εναλλακτική μέθοδο διδασκαλίας, όπως είναι η τέχνη, ή πιστεύετε ότι προκύπτουν περαιτέρω προβλήματα και εμπόδια;**
- Υπάρχει ελευθερία επιλογής στους διδάσκοντες, οπότε δεν υπάρχει πρόβλημα εκεί.

- Άρα κατά κύριο λόγο είστε ικανοποιημένη; σας βοηθάνε; Σας ενισχύουν;
- Αδιαφορούν θα έλεγα, (γελάει). Βοηθάνε ωστόσο με την έννοια ότι δεν παρεμβαίνουν.
- **Θέλετε εσείς κάτι επιπλέον να προσθέσετε πάνω σε αυτή τη θεματική;**
- Όχι το βρίσκω πολύ ενδιαφέρον που ασχολείστε με την εκπαίδευση μέσω τέχνης, εύχομαι τα καλύτερα!
- **Ευχαριστώ πάρα πολύ! αυτά είχα να σας ρωτήσω, σας ευχαριστώ πάρα πολύ!**

Συνέντευξη 2

- **Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Γυναίκα.
- **Ποια είναι η ηλικία σας;**
- Εεε... 27 χρονών.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Μεταπτυχιακό.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Εεε... πληροφορική.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωση, όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Έχω παιδαγωγική επάρκεια.
- **Πόσο καιρό εργάζεστε ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Ένα χρόνο.
- **Σε ποια δομή;**
- Εεε... ΙΕΚ είναι. (παύση) δημοσίου.
- **Λοιπόν όταν ακούτε τον όρο τέχνη ή αισθητική εμπειρία, τι είναι αυτό που σας έρχεται στο μυαλό;**
- Εεε... (παύση), κάτι σε καλλιτεχνικά. Γενικότερα ότι μπορεί να συμπεριλάβει την τέχνη θέατρο, σινεμά, κουλτούρα...
- **Εσείς στον ελεύθερό σας χρόνο, έχετε ασχοληθεί ή ασχολείστε με κάποιο είδος τέχνης;**
- Εεε, αυτή τη στιγμή όχι πιο μικρή ναι.
- **Με τι είδους τέχνης, είχατε ασχοληθεί;**

- Ζωγραφική ήταν ...Α έχω κάνει και θέατρο. Πριν λίγα χρόνια. Συγγνώμη μου διέφυγε.
- **Ποια είναι η γνώμη σας για την αξιοποίηση της τέχνης σαν εκπαιδευτικό εργαλείο, στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Είναι πολύ σημαντική, αλλά σίγουρα παίζει ρόλο και ο κλάδος.
- **Εσείς ως εκπαιδευτής ενηλίκων πιστεύετε ότι μπορεί να ενεργήσει θετικά στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Σίγουρα μπορεί εάν βρούμε τρόπο να το εντάξουμε. Που σήμερα υπάρχουν πολλά εργαλεία που θα μπορούσε να γίνει αυτό. Θεωρώ εεε... και ιντερνετικά εργαλεία. Ναι, θα μπορούσε με κάποιο τρόπο να γίνει αυτό.
- **Σε ποιους τομείς πιστεύετε ότι θα μπορούσε να έχει θετικά αποτελέσματα; Για παράδειγμα στην ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για μάθηση ίσως στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης...**
- Κοίταξε η τέχνη γενικότερα, επειδή πηγάζει και από το παρελθόν, σίγουρα θα μπορούσαμε να βρούμε παραδείγματα και τα λοιπά, τα οποία θα μπορούσαμε να τα εντάξουμε στην ιστορία του αντικειμένου. Οπότε να φανούν κάποια πράγματα από το παρελθόν. Πως ας πούμε πραγματοποιούσαμε τη συγκεκριμένη εκπαίδευση στο παρελθόν. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε παραδείγματα κατά κύριο λόγο τώρα συγκεκριμένα στην πληροφορική...ε, με πιάνεις λίγο απροετοίμαστη. Γιατί ακόμα και τα και τα εργαλεία που έχουμε μάθει δεν ήταν μέσω τέχνης. Δεν υπήρχε κάτι που να έχει άμεση σχέση με την τέχνη. Τώρα σε άλλα μαθήματα, όσον αφορά ιστορία, τι άλλο να σου πω τώρα, αρχαία ελληνικά... σε τέτοια μαθήματα εννοείται δεν το συζητώ.
- **Άρα, εσείς δεν έχετε εντάξει την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**
- Εεε.. προς το παρόν όχι.
- **Θα σας ενδιέφερε, ίσως στο μέλλον, να το προσπαθήσετε;**
- Ναι, αλλά σε πιο μικρές τάξεις, τώρα ας πούμε στο ΙΕΚ. Δεν ξέρω κατά πόσο θα μπορούσε να ενταχθεί και ειδικά με τα υλικά που έχουμε.
- **Κατάλαβα, ωραία. Παρόλα αυτά πιστεύετε ότι θα μπορούσε να συμβάλει θετικά στην διδασκαλία σας; Ακόμα και σαν εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Σίγουρα, σίγουρα, δεν το συζητάμε γιατί όχι.

- Γνωρίζετε μήπως κάποιο βιβλιογραφικό μοντέλο, ή ίσως έχετε ακούσει, το οποίο να έχει σχέση με την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;
- Ε... Όχι δεν έχω ακούσει κάτι.
- **Θα σας ενδιέφερε, αφού δεν γνωρίζετε να μάθετε για κάποιο από αυτά; Ίσως στο μέλλον;**
- Ναι, ναι βέβαια, φυσικά. Μου φαίνεται πολύ ενδιαφέρον.
- **Ωραία και αν θα θελήσετε κάποια στιγμή στο μέλλον, να χρησιμοποιήσετε κάποια μορφή τέχνης. Ποια πιστεύετε ότι θα μπορούσατε πιο εύκολα να χρησιμοποιήσετε; Δηλαδή τέχνη εννοούμε και τον κινηματογράφο και κάποιο βίντεο και εικόνες, έργα τέχνης και οτιδήποτε.**
- Ναι, σίγουρα ότι αφορά την εικόνα, στο συγκεκριμένο κλάδο θα έλεγα. Δηλαδή βιντεάκια αναπαραστάσεις, προγράμματα, για να δείξουμε πως τρέχουν... αλλά βίντεο κατά κύριο λόγο. Που αυτό ήδη το κάνουμε τώρα αυτό δεν ξέρω κατά πόσο αυτό μπορεί να θεωρηθεί τέχνη. Δηλαδή δεν ξέρω πού κατατάσσεται, γιατί είναι κάτι ψηφιακό θεωρώ.
- **Κατάλαβα. Άρα δεν έχετε κάποιες επιμέρους επιμόρφώσεις- σπουδές, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης;**
- Όχι, όχι δεν έχω.
- **Θα σας ενδιέφερε ίσως στο μέλλον, να συμμετάσχετε σε κάποιο πρόγραμμα επιμόρφωσης;**
- Ναι, μου ακούγεται πολύ ενδιαφέρον.
- **Με ποιον τρόπο δια ζώσης εξ' αποστάσεως με κάποιο μικτό τρόπο;**
- Κοίταξε για μένα ο μικτός είναι ο καλύτερος θεωρώ. Παρόλο που είμαι όλη μέρα μέσα σε έναν υπολογιστή, μου αρέσει δηλαδή η προσωπική επαφή.
- **Πιστεύετε ότι οι γνώσεις που έχετε μέχρι τώρα θα ήταν επαρκείς για να εντάξετε την τέχνη στη διδασκαλία σας;**
- Ξέρεις τι, δεν μπορώ να το πω αυτό με σιγουριά. Γιατί τώρα ξεκίνησα την διδασκαλία, αλλά θεωρώ ότι θα με βοηθούσε. Μπορεί να ακούγεται περίεργο αλλά θεωρώ, ότι ίσως να μου το έκανε και πιο εύκολο.
- **Πιστεύετε ότι εάν λάβετε επιπλέον γνώσεις, για την αξιοποίηση της τέχνης, θα σας έκανε καλύτερο εκπαιδευτή ενηλίκων;**

- Ναι, γιατί θεωρώ ότι η τέχνη συνδέεται με το συναίσθημα, οπότε θα τους κέρδιζε περισσότερο το ενδιαφέρον.
- **Ωραία, άρα, πιστεύετε πως ναι θα σας βοηθούσε;**
- Ακριβώς, ακριβώς.
- **Αν χρησιμοποιούσατε την τέχνη στην διδασκαλία σας, πιστεύετε ότι θα προέκυπταν κάποια εμπόδια, από κάτι καινούργιο ουσιαστικά, που θα εντάσσεται στη διδασκαλία σας;**
- Τα εμπόδια θεωρώ ότι θα αφορούσαν κατά κύριο λόγο τον εξοπλισμό και τα εφόδια που μας δίνουν στα σχολεία, στις εγκαταστάσεις, κτλ.
- **Απαντήσατε και στην επόμενη ερώτησή μου, που θα ήταν ποια θεωρείτε ότι είναι αυτά τα προβλήματα;**
- Ακριβώς γιατί ήδη αντιμετωπίζουμε κάποια, οπότε... (παύση).
- **Πιστεύετε δηλαδή ότι θα ήταν δύσκολο, εάν το προσπαθούσατε; Θα σας δημιουργούσε επιπλέον προβλήματα;**
- Κοίταξε, είναι ανάλογα, γιατί θα προσπαθούσα να βρω τρόπους να το εντάξω, με κάποια δικά μου εργαλεία, ή προτζέκτορα δικό μου και τα λοιπά (παύση). Ή ό,τι άλλο χρειαστεί αλλά δεν θεωρώ ότι θα μπορεί να είναι πάντα εφικτό, από πλευράς μου τουλάχιστον.
- **Η δομή στην οποία βρίσκεστε αυτή τη στιγμή, κατά τη γνώμη σας, ενδείκνυται, σας βοηθάει για να εντάξει την τέχνη στην διδασκαλία σας;**
- Εάν ήταν να χρησιμοποιήσω μόνο έναν υπολογιστή που θα μπορούσε να φέρω και το δικό μου και ένα προτζέκτορα. Ή να βρω κάποια αίθουσα ελεύθερη. Τότε ναι. Από κει και πέρα, όσον αφορά την πρακτική, ίσως είναι λίγο πιο δύσκολο γιατί δεν υπάρχουν τόσα πολλά εφόδια
- **Πιστεύετε ότι υπάρχουν ήδη κάποιες ελλείψεις και ότι θα δημιουργούνταν επιπλέον προβλήματα;**
- Ακριβώς, ακριβώς.
- **Δεν σας ενθαρρύνουν δηλαδή, σας αφήνουν στη δικιά σας κρίση;**
- Αυτό ακριβώς.
- **Αυτά είχα να σας ρωτήσω. Εκτός, άμα θέλετε να προσθέσετε κάτι άλλο εγώ είμαι εντάξει, είμαι καλυμμένη.**
- Όχι, όχι, δεν έχω να προσθέσω κάτι άλλο.
- **Εντάξει, τέλεια. Σας ευχαριστώ πολύ!**

- Και εγώ σας ευχαριστώ. Καλή επιτυχία στην έρευνά σας!

Συνέντευξη 3

- **Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Γυναίκα.
- **Πόσο ετών είστε;**
- 31.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Μετά δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε ΙΕΚ.
- **Η ειδικότητά σας;**
- Ειδικός εφαρμογών αισθητικής.
- **Έχετε κάποια επιπλέον επιμόρφωση, όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Ναι, έχω κάνει σεμινάρια για την εκπαίδευση ενηλίκων.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Περίπου τρία εξάμηνα.
- **Σε ποια δομή;**
- Σε δημόσιο ΙΕΚ της Θέρμης, της Νεάπολης και για σύντομο διάστημα στην Επανομή και στο Λαγκαδά.
- **Όταν ακούτε τον όρο τέχνη ή αισθητική εμπειρία τι σας έρχεται στο μυαλό;**
- Μου έρχονται πίνακες ζωγραφικής, Γλυπτά... (παύση). Το πρώτο πράγμα δηλαδή είναι αυτό, έργα τέχνης.
- **Εσείς έχετε ασχοληθεί ή ασχολείστε τώρα με κάποιο είδος τέχνης; Ακόμα και σαν χόμπι;**
- Γενικότερα ναι μου αρέσει. Και το κομμάτι των κατασκευών με χαρτόνια, να κάνω σχέδια... Και το επάγγελμά μου θεωρείται ένα είδος τέχνης. Με την έννοια ότι το μακιγιάζ περιλαμβάνει τη δημιουργία, με την έννοια ότι δημιουργείς ένα στυλ, μία εικόνα.
- **Ποια είναι η γνώμη σας για την αξιοποίηση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Θεωρώ ότι είναι πάρα πολύ σημαντική και προσωπικά την έχω χρησιμοποιήσει. Έχω δώσει εκπαιδευόμενους να παρατηρήσουν πίνακες

ζωγραφικής. Σε σχέση με το πώς παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά τους και να μου δώσουν ένα συναίσθημα.

- **Εσείς ως εκπαιδευτής, πιστεύετε πως μπορεί να ενεργήσει θετικά στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Ναι το πιστεύω.
- **Σε ποιους τομείς πιστεύετε, ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα; Για παράδειγμα στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης, ή στην ανάπτυξη ενδιαφέροντος για μάθηση ή κάτι άλλο;**
- Σίγουρα βοηθάει να γίνει διαδραστικό το μάθημα. Οπότε είναι πιο συγκεντρωμένος ο εκπαιδευόμενος. Γενικά επειδή το να παρατηρείς ένα έργο τέχνης σε βάζει σε διαδικασία σκέψης, εεε αυτό που είδα εγώ εμπειρικά, είναι ότι ουσιαστικά, τους βοηθάει να (παύση). Να κοιτάζουν τη λεπτομέρεια. Να κοιτάζουν λίγο πιο βαθιά. Να καταλαβαίνουν τι βλέπουν.
- **Εσείς έχετε εντάξει την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**
- Ναι, την έχω εντάξει.
- **Ποια πιστεύετε ότι είναι τα οφέλη που έχετε παρατηρήσει;**
- Είναι πιο συγκεντρωμένοι και μπαίνουν στη διαδικασία να ψάξουν και πράγματα. Γιατί εγώ τους το έκανα και σε μορφή έρευνας. Να φέρουν δηλαδή μία εικόνα από ένα πορτρέτο από έναν πίνακα για να το αναλύσουμε και να δούμε τι συναίσθημα μας βγάζει και γιατί.
- **Χρησιμοποιείτε κάποιο συγκεκριμένο βιβλιογραφικό μοντέλο όταν εφαρμόζεται την τέχνη ή κάποια δική σας μέθοδο;**
- Όχι δεν ακολουθώ κάποια μέθοδο που έχω διαβάσει κάπου. Είναι λίγο ουσιαστικά πιο ελεύθερο, Ό,τι δηλαδή μου κεντρίσει το ενδιαφέρον.
- **Θα σας ενδιέφερε κάποια στιγμή στο μέλλον, ίσως να χρησιμοποιήσετε κάποιο από τα βιβλιογραφικά μοντέλα;**
- Ναι, γιατί όχι.
- **Ποιες μορφές τέχνης χρησιμοποιείτε; Και πόσο συχνά;**
- Κυρίως, χρησιμοποιώ την ζωγραφική. Η συχνότητα τώρα (παύση). Δεν είναι κάτι στάνταρ, σίγουρα σε ένα μάθημα μέσα στο εξάμηνο θα ασχοληθούμε με το κομμάτι της τέχνης. Εμάς συνήθως μας ενδιαφέρει τεχνική, τις περισσότερες φορές.
- **Έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία;**

- Όχι.
- **Θα σας ενδιέφερε κάποια στιγμή στο μέλλον να κάνετε κάποιο πρόγραμμα που να έχει σχέση με την ενσωμάτωση της τέχνης;**
- Ναι, ναι θα ήθελα.
- **Με ποιον τρόπο θα σας ενδιέφερε πιο πολύ; Εξ αποστάσεως, δια ζώσης, κάποιο μικτό μοντέλο;**
- Καλύτερα με μικτό μοντέλο. Επειδή, εντάξει έχουμε όλοι κάποιες υποχρεώσεις, καλό είναι, κάποιες φορές να είναι από κοντά, αλλά κάποιες φορές είναι καλύτερα από το σπίτι μας.
- **Πιστεύετε ότι οι γνώσεις που έχετε μέχρι στιγμής είναι επαρκείς για τη χρήση της τέχνης σαν εκπαιδευτικό εργαλείο;**
- Στην ειδικότητά μου και στο βαθμό που την χρησιμοποιούμε, ναι. Γιατί δεν κάνουμε ανάλυση, το ποια τεχνική χρησιμοποίησε ο γλύπτης ή ο ζωγράφος και ποια περίοδο αντιπροσωπεύει. Αλλά μία γενική εικόνα, τις περισσότερες φορές έχουμε.
- **Πιστεύετε ότι εάν λάβετε κάποιες επιπλέον γνώσεις για την αξιοποίηση της τέχνης θα γίνετε καλύτερος ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Ναι, ναι.
- **Χρησιμοποιείται, όπως μου είπατε, την τέχνη στην εκπαιδευτική σας διαδικασία. Πιστεύετε ότι προκύπτουν κάποια εμπόδια κατά τη διάρκεια που το κάνετε αυτό;**
- Ναι. Γιατί σε μία εποχή πού λίγο το κομμάτι της τεχνολογίας και της κινούμενης εικόνας, των βίντεο και των γρήγορων βίντεο, όπως tik-tok, Instagram κτλ. Λίγο κυρίως σε πιο νεαρές ηλικίες, δηλαδή από 18 μέχρι 25, δεν έχουν τόσο επαφή με την τέχνη. Δηλαδή μπορεί να τους μιλάς και να μην καταλαβαίνουν, να μην ξέρουν ούτε τη Μόνα Λίζα. Εκεί υπάρχει μία διαφορά σε αυτό. Στη νοοτροπία και στην κουλτούρα που αναπτύσσεται.
- **Δυσκολεύεστε να βρείτε κατάλληλο υλικό, για να αξιοποιήσετε την τέχνη σαν εκπαιδευτικό εργαλείο;**
- Ναι, η αλήθεια είναι αυτή.
- **Η δομή στην οποία βρίσκεστε, κατά τη γνώμη σας, σας βοηθάει, ενδείκνυται για να εντάξετε, τότε την τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία; Ή πιστεύετε ότι θα προέκυπταν επιπλέον προβλήματα;**

- Εεε... οι δομές δυστυχώς, (παύση). Δεν παρέχουν ούτε τα απαραίτητα, για να μπορέσουμε να εντάξουμε την τέχνη. Εδώ και πιο απλά πράγματα δεν μπορούμε να τα εντάξουμε.
- **Κατάλαβα. Ωραία αυτά είχα να ρωτήσω εγώ. Εκτός άμα έχετε κάτι άλλο να προσθέσετε. Ευχαριστώ πάρα πολύ!**
- Τίποτα, τίποτα χαρά μου.

Συνέντευξη 4

- **Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Γυναίκα.
- **Ωραία, πόσο ετών είστε;**
- 55.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Δεύτερο μεταπτυχιακό. Έχω δύο μεταπτυχιακά.
- **Ποιά είναι η ειδικότητά σας;**
- Είμαι γεωπόνος.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωση όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Έχω το πιστοποιητικό επάρκειας για την εκπαίδευση ενηλίκων από τον ΕΟΠΕΠ και έχω προϋπηρεσία από το 2005 που διδάσκω σε ΙΕΚ και σχολεία δεύτερης ευκαιρίας.
- **Μου απαντήσατε και στις δύο επόμενες ερωτήσεις μου, που ήταν: Πόσα χρόνια εργαζεστε ως εκπαιδευτής ενηλίκων; Και που;**
- Μπορούμε να προσθέσουμε και τα κέντρα δια βίου μάθησης.
- **Όταν ακούτε τον όρο τέχνη, τι είναι το πρώτο πράγμα που σας έρχεται στο μυαλό;**
- Όταν ακούω τον όρο τέχνη μου έρχεται στο μυαλό, ένα αντικείμενο το οποίο το θαυμάζω πάρα πολύ, αν και δεν το κατέχω και το οποίο θα μπορούσαμε, ίσως να το χρησιμοποιήσουμε και στην εκπαίδευση.
- **Έχετε ασχοληθεί στον ελεύθερό σας χρόνο ή ασχολείστε με κάποιο είδος τέχνης;**
- Όχι, δεν έχω ασχοληθεί.

- **Ποια είναι η γνώμη σας γιατί την αξιοποίηση της τέχνης σαν εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Θεωρώ ότι στις ειδικότητες που μπορούν να το αξιοποιήσουν, προσφέρει πραγματικά εμπειρίες και μία διαφορετική οπτική των πραγμάτων στους εκπαιδευόμενους. Αλλά δεν μπορείς ίσως να χρησιμοποιηθεί σε όλες τις ειδικότητες.
- **Εσείς ως εκπαιδευτής ενηλίκων πιστεύετε ότι μπορεί να ενεργήσει θετικά στην δική σας εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Στην εκπαιδευτική διαδικασία (παύση) εεε... στην δική μου εκπαιδευτική διαδικασία θα μπορούσε ίσως, εεε... για παράδειγμα εεε, σκέφτομαι, ότι στα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας που δίδασκα, πολλές φορές, τύχαινε να πηγαίνουμε τους μαθητές μας εεε... κάποιες εκπαιδευτικές επισκέψεις. Εγώ έκανα την περιβαλλοντική εκπαίδευση στα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας και έτυχε παραδείγματος χάρη, είχαμε πάει, στο μουσείο σύγχρονης τέχνης. Οπότε ίσως θα μπορούσαμε έτσι στο δικό μου αντικείμενο, να τη χρησιμοποιήσουμε, σε επίπεδο εκπαιδευτικών επισκέψεων.
- **Σε ποιους τομείς πιστεύετε ότι μπορεί να ενεργήσει θετικά; Για παράδειγμα στην δημιουργία ομαδικού πνεύματος, είτε στην καλύτερη κατανόηση του μαθήματος, ή οτιδήποτε άλλο σας έρχεται στο μυαλό;**
- Νομίζω στην διεύρυνση του πνεύματος. Θα μπορούσε και να δημιουργήσει μία διαφορετική οπτική... επεξήγησης εεε... καταστάσεων εεε. Δηλαδή όταν προσπαθεί κάποιος στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, τώρα που το σκέφτομαι, προσπαθήσαμε κάποιες φορές να δείχνουμε κάποια έργα τέχνης, τώρα που το σκέφτομαι, που έδειχναν για παράδειγμα μία φυσική καταστροφή και τις συνέπειες της και πηγαίναμε και κάναμε ένα brainstorming, μία ιδεοθύελλα. Σε αυτό το επίπεδο του να δει κάποιος κάτι διαφορετικό, πέρα από αυτό που έχει σκεφτεί, ίσως θα μπορούσε να ήταν χρήσιμο.
- **Εσείς έχετε εντάξει την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**
- Δεν έχω καταφέρει να την εντάξω 100%. Αλλά μερικώς σε επίπεδο επισκέψεων σε κέντρα τέχνης, σε χώρους τέχνης.
- **Άρα θα σας ενδιέφερε να την εντάξετε πιο συστηματικά, ίσως στο μέλλον;**

- Ναι πάρα πολύ! Αν θα μπορούσα να το καταφέρω.
- **Εφόσον δεν την έχετε εντάξει 100% θα θέλατε να γνωρίσετε ίσως κάποιο συγκεκριμένο βιογραφικό μοντέλο το οποίο θα σας βοηθήσει να εντάξετε τότε την τέχνη στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Ναι, ναι θα ήταν πολύ ενδιαφέρον! Αλλά δεν εκπαιδευόμαστε πάνω σε αυτό. Υπάρχει ίσως ένα κενό, μπορούμε να πούμε στην εκπαίδευση.
- **Γνωρίζετε ίσως κάποια μοντέλα από κάποια εκπαίδευση σας παλαιότερα που που αφορούν την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση, από την βιβλιογραφία; Άμα έχετε κάτι ακούσει, άμα έχετε διαβάσει κάτι εσείς;**
- Όχι, δεν μου έρχεται κάτι στο μυαλό.
- **Μου είπατε ότι δεν χρησιμοποιείται 100% την τέχνη αλλά αν τη χρησιμοποιούσατε πιο συστηματικά, ποιο είδος τέχνης, πιστεύετε ότι θα ήταν πιο κοντά στο αντικείμενό σας και θα θέλετε να χρησιμοποιήσετε;**
- Ίσως ζωγραφική, δηλαδή η απεικόνιση έτσι καταστάσεων, ή γλυπτική εεε... ή μουσική ίσως, εάν μπορούσα. Αυτά μου έρχονται στο νου.
- **Εσείς έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Όχι, καθόλου.
- **Θα σας ενδιέφερε, ίσως στο μέλλον να κάνετε μία τέτοιου είδους επιμόρφωση;**
- Ναι θα με ενδιέφερε. Ναι.
- **Θα προτιμούσατε τότε να είναι δια ζώσης εξ αποστάσεως; Τι είδους; Ίσως μικτό μοντέλο;**
- Ναι, ένα μικτό μοντέλο θα ήταν πολύ βολικό νομίζω, αλλά σίγουρα το δια ζώσης, όσον αφορά την τέχνη, μπορεί να είναι πιο αποτελεσματικό.
- **Πιστεύετε ότι οι γνώσεις που έχετε λάβει ως τώρα, θα είναι επαρκείς, άμα θελήσετε να εντάξετε την τέχνη στην διδασκαλία σας;**
- Ναι, το πιστεύω.
- **Αν λάβετε επιπλέον γνώσεις, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης, όπως μου είπατε, ότι θα θέλατε, πιστεύετε ότι θα γινόσασταν καλύτερη ως εκπαιδευτής ενηλίκων; Πιστεύετε ότι θα σας βοηθήσει στο μάθημα σας;**

- Ναι, θεωρώ ότι και το δικό μου το πεδίο θα διευρυνθεί και θα εμπλουτίσω και τις γνώσεις μου. Ναι, το πιστεύω, ότι θα γίνω καλύτερος εκπαιδευτής.
- **Αν προσπαθούσατε να εισάγετε την τέχνη πιο εντατικά, στην διδασκαλία σας πιστεύετε ότι θα προέκυπταν κάποια προβλήματα;**
- Ναι, θα προέκυπταν κάποια προβλήματα.
- **Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να ήταν τα προβλήματα αυτά;**
- Εεε... η αντίσταση κάποιων εκπαιδευομένων στο να δοκιμάσουν. Αυτό έχω καταλάβει. Οι ενήλικες πάντα διστάζουν. Μερικές φορές δεν έχουν τόση αυτοπεποίθηση και είναι δύσκολο να τους αλλάξεις τη γνώμη. Θέλει καιρό. Αυτό, η αντίστασή τους να δοκιμάσουν.
- **Πιστεύετε, ότι θα ήταν δύσκολο για εσάς, να βρείτε κατάλληλο υλικό για να αξιοποιήσετε την τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Δεν θα ήταν δύσκολο, όχι.
- **Η δομή στην οποία εργάζεστε αυτή τη στιγμή ενδείκνυται για να χρησιμοποιήσετε την τέχνη διδασκαλία σας ή κάποια άλλη διαφορετική μορφή διδασκαλίας; Σας βοηθάει ή πιστεύετε ότι θα προέκυπταν και άλλα προβλήματα;**
- Ναι, θα με βοηθούσαν πιστεύω.
- **Ωραία τέλεια! Έχετε κάτι άλλο να προσθέσετε; Εγώ έχω τελειώσει από αυτά που ήθελα να σας ρωτήσω.**
- Όχι μόνο, μακάρι να μπορούσαμε να την εντάξουμε και είναι κρίμα που δεν την έχουμε ήδη εντάξει, την τέχνη στην εκπαίδευση ενηλίκων. Μακάρι να τα καταφέρουμε στο μέλλον και να μας εκπαιδεύουν πάνω σε αυτό.
- **Σας ευχαριστώ πάρα πολύ!**
- Και εγώ ευχαριστώ.

Συνέντευξη 5

- **Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Άνδρας.
- **Πόσο χρονών είστε;**
- 41.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**

- Απόφοιτος μεταπτυχιακού.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Φιλολόγος.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωση, όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Εεε... επιμόρφωση. Είμαι πιστοποιημένος εκπαιδευτής ενηλίκων. Έχω κάνει και κάποια σεμινάρια στη μεθοδολογία της εκπαίδευσης ενηλίκων.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Από το 2009. Οπότε 13 χρόνια.
- **Σε ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα εργάζεστε;**
- Αυτή τη στιγμή είμαι σε δημόσιο ΙΕΚ. Γενικά έχω περάσει και από ΚΕΚ και από ιδιωτικό κολέγιο, αρκετά χρόνια.
- **Όταν ακούτε τον όρο τέχνη ή αισθητική εμπειρία, τι είναι το πρώτο πράγμα που σας έρχεται στο μυαλό;**
- Εεε... πίνακες ζωγραφικής, γλυπτά εεε... και κάποια πιο αφηρημένα βίντεο.
- **Έχετε ασχοληθεί, ή ασχολείστε στον ελεύθερό σας χρόνο με κάποιο είδος τέχνης;**
- Όχι. Δυστυχώς όχι, όχι.
- **Ποια είναι η γνώμη σας για την αξιοποίηση της τέχνης, ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Αποτελεί μια εναλλακτική μορφή εκπαίδευσης, εεε... Και συνήθως από το θεωρητικό, λεκτικό κείμενο, εεε, πολλές φορές, το να δείξεις μία αναπαράσταση και αυτό, να αποτελέσει μία αφορμή για συζήτηση, εεε... είναι πολύ χρηστικό.
- **Εσείς, ως εκπαιδευτής ενηλίκων πιστεύετε ότι μπορεί να ενεργήσει θετικά στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Εεε... ναι, μπορεί. Σε συγκεκριμένα πλαίσια φυσικά.
- **Σε ποιους τομείς πιστεύετε, ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα;**
- Περισσότερο όσον αφορά τις κοινωνικές ερμηνείες. Δηλαδή να δώσω παράδειγμα ή είναι κατανοητό.
- **Όπως θέλετε μπορείτε να δώσετε παράδειγμα.**
- Εεε... ένα από τα μαθήματα που έχω κάνει σε σεμινάρια, είναι το πώς προσεγγίζεται η ειδική αγωγή. Η αναπηρία βασικά, η έννοια της αναπηρίας. Και γι' αυτό υπάρχουν, ας πούμε πίνακες, που έχουν αναπαράστησει, τη θεματική της αναπηρίας. Εεε... πάντα είναι πολύ ενδιαφέρον το να

προσπαθείς, το κοινό να αντιληφθεί πως ο καλλιτέχνης αλλά και η κοινωνία αντιμετωπίζει τον ανάπηρο, στην δεδομένη εποχή. Αυτό θεωρώ είναι ένα χρηστικό παράδειγμα, αυτό εννοώ δηλαδή, κοινωνικές ερμηνείες. Από εκεί και πέρα ανάλογα το αντικείμενο που διδάσκω, κάθε φορά και τη σχέση του με την τέχνη. Ορισμένες φορές χρειάζεται η τέχνη, για να αντιληφθούμε δηλαδή την ψυχολογία των παιδιών. Μπορούμε να δούμε κάποια σημάδια μέσω της τέχνης, ή του ιχνογραφήματος δηλαδή. Για το πώς είναι το περιβάλλον στο σπίτι τους.

- **Εσείς δηλαδή, ως εκπαιδευτής ενηλίκων, έχετε εντάξει την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**
- Σε συγκεκριμένες ενότητες ναι. Όχι εξ' ολοκλήρου, αλλά... αλλά ναι, όταν μπορώ .
- **Εσείς, έχετε παρατηρήσει κάποια οφέλη, έστω και από αυτήν τη μικρή εισαγωγή της τέχνης στη διδασκαλία σας;**
- Ναι, σίγουρα το όφελος είναι η ενεργοποίηση, με ένα διαφορετικό τρόπο, με έναν εναλλακτικό τρόπο, του ακροατηρίου, των σπουδαστών. Ωραία; Εεε... ο προβληματισμός (παύση), αυτό.
- **Χρησιμοποιείτε κάποιο συγκεκριμένο βιογραφικό μοντέλο, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης ή κάποια δική σας μέθοδο;**
- Κοιτάξτε...(μικρή παύση). Α, τώρα που είπες βιβλιογραφικό μοντέλο, δεν γνωρίζω κάποιο ακριβώς, για να το εντάξω, ωστόσο, εάν μιλήσουμε για το κομμάτι της τέχνης που αφορά το δράμα στην εκπαίδευση, ακολουθώ τη μεθοδολογία εεε είχαμε κάνει ένα μάθημα επιλογής στη θεατρικών σπουδών “το δράμα στην εκπαίδευση”. Οπότε ακολουθώ εκείνο που είχαμε διδαχτεί ως φοιτητές.
- **Ωραία, θα σας ενδιέφερε, ίσως στο μέλλον να γνωρίζετε κάποια από αυτά τα βιβλιογραφικά μοντέλα και ίσως να τα εντάξετε στην διδασκαλία σας;**
- Εεε... ναι, γιατί όχι. Θα με ενδιέφερε βέβαια είναι το θέμα του χρόνου πάντα. Όσο μας το επιτρέπει.
- **Ποιες μορφές τέχνης έχετε χρησιμοποιήσει; και πόσο συχνά, περίπου;**
- Εεε... όπως είπα και πριν έχω χρησιμοποιήσει ζωγραφικούς πίνακες στα ακροατήρια μου, έχω χρησιμοποιήσει γελοιογραφίες, που αναπαριστούν πάλι κοινωνικές συνθήκες και σε άλλα ακροατήρια σε άλλο μάθημα, προκειμένου να αναπτύξουμε έτσι τεχνικές προσέγγισης –διδασκαλίας. Σε παιδιά με

αναπηρία, έχω χρησιμοποιήσει το δράμα, ή και κάποια δικά μου βίντεο, εεε... που θα μπορούσαν τώρα τα βίντεο, να είναι και από ντοκιμαντέρ, μικρού μήκους ή οτιδήποτε τέτοιο. Αυτά. Τώρα το πόσο συχνά (μικρή παύση). Στο εξάμηνο να πούμε ότι 2 με 3 διδασκαλίες, εάν πούμε ότι είναι 15 το εξάμηνο, περιλαμβάνουν και τα στοιχεία της τέχνης.

- **Εσείς έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές, επιμορφώσεις, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης, στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Ναι, όχι πολύωρα σεμινάρια. Είχα κάνει μία εκπαίδευση για εναλλακτικές στρατηγικές στην εκπαίδευση ενηλίκων. Γύρω στις 50 ώρες από την ΓΣΕΕ. Και είχα κάνει και κάποια σεμινάρια για το δράμα στην εκπαίδευση γενικότερα, όχι στην ενηλίκων συγκεκριμένα.
- **Αυτή ήταν η επόμενη ερώτηση, εάν ναι τι είδους. Θα θέλατε να κάνετε στο μέλλον κάποια έτσι πιο συγκεκριμένη εκπαίδευση που να αφορά την αξιοποίηση της τέχνης ιδιαίτερα στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Κάποτε, είχε κάνει ο κύριος Κόκκος, εάν θυμάμαι καλά, μία τέτοια επιμόρφωση, η οποία ήταν και δωρεάν για τους εκπαιδευτές ενηλίκων, το θυμάμαι γιατί είχα συμμετέχει, αλλά λόγω χρόνου, ενώ με κάλεσαν, ήταν τόσο φορτωμένο το πρόγραμμά μου, που δεν μπορούσαν να εξασφαλίσω τον απαιτούμενο χρόνο για να το παρακολουθήσω. Μου έχει μείνει ένα απωθημένο. Το ζήτημα του χρόνου και των υποχρεώσεων πάντα είναι ένα θέμα.
- **Άρα θα προτιμούσατε ίσως ένα εξ' αποστάσεως μοντέλο ένα μικτό μοντέλο;**
- Μικτό μοντέλο. Δεν το θέλω το εξ' αποστάσεως, γιατί θεωρώ πίσω από την οθόνη χάνονται πολλά πράγματα, και ιδίως όταν μιλάμε για αξιοποίηση εναλλακτικών στρατηγικών, που ενδεχομένως θέλουμε και μία άλλη ενεργοποίηση του κοινού. Συναισθηματική εμπλοκή και λοιπά... πίσω από τον υπολογιστή, πολλά μπορούν να συμβαίνουν, στο σπίτι με τα μικρά. Να τρέχουν, να παίζουν... (γελάει).
- **Πιστεύετε ότι οι γνώσεις, που έχετε αποκτήσει έως τώρα, είναι επαρκείς για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική σας διδασκαλία;**
- Όχι, όχι, μου έχουν δώσει κάποια βασικά στοιχεία, αλλά όχι. Φυσικά και δεν είναι επαρκείς. Και επίσης θεωρώ ότι οι γνώσεις πρέπει να ανανεώνονται. Δηλαδή δεν μπορούμε κάτι το οποίο το διδαχθήκαμε έως φοιτητές το 10 ή το

- 11 ας πούμε, δέκα χρόνια μετά να είναι η ίδια μεθοδολογία. Η μεθοδολογία εμπλουτίζεται, εκσυγχρονίζεται, με την εξέλιξη των μέσων.
- **Ωραία... πιστεύετε ότι αν λάβατε επιπλέον γνώσεις, θα γίνεται καλύτερος, ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
 - Σίγουρα θα είχα ένα επιπλέον εργαλείο προς αξιοποίηση. Τώρα κατά πόσο θα μπορέσω να το αξιοποιήσω και να το εντάξω, αυτό είναι που ίσως θα με βελτιώσει. Καλύτερος είναι πολύ δύσκολο να το πω.
 - **Εφόσον χρησιμοποιείτε κάποιες φορές στην τέχνη στην εκπαίδευση, πιστεύετε ότι υπάρχουν κάποια προβλήματα που δημιουργούνται όταν την χρησιμοποιείτε;**
 - Εεε... για παράδειγμα εάν μιλάμε για την εισαγωγή του δράματος στην εκπαίδευση υπάρχει πάντα το ζήτημα του χρόνου, είναι δηλαδή ένα ζήτημα, γιατί είναι συνήθως δραστηριότητες που απλώνονται στο χρόνο, οπότε είναι δύσκολο. Είναι και ανάλογα πόσες ώρες έχω μάθημα. Επίσης ένα άλλο ζήτημα που έχω αντιμετωπίσει με άλλη ομάδα φοιτητών, εγώ διδάσκω και στο ΔΙΕΚ ειδικής αγωγής σε τυφλούς και αμβλύωπες, ότι δεν υπάρχει πρόσφορο υλικό το οποίο να μπορείς εύκολα να αναζητήσεις, λόγω και της εξειδικευμένης κατάστασης...
 - **Από την πλευρά των εκπαιδευομένων; Πιστεύετε ότι θα προέκυπταν κάποια προβλήματα; Ότι ίσως αντιδρούσαν;**
 - Όχι, όχι. Ότι έχω κάνει, δεν μου έχει τύχει κάτι τέτοιο. Υπάρχει πάντα μία μεθοδολογία, μία διαμόρφωση του team, μία σχέση εμπιστοσύνης και μετά. Γιατί πολλές φορές, ανάλογα την περίπτωση, περιμένεις να ανοιχτούν και παρουσιάσουν πιο βιωματικά στοιχεία οι εκπαιδευόμενοι. Οπότε, εκεί πρέπει να υπάρχει από πριν μία οργάνωση.
 - **Μου απαντήσατε, εν μέρει και στην επόμενη ερώτηση μου. Εάν δυσκολεύεστε να βρείτε το κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό;**
 - Ναι, στην συγκεκριμένη ομάδα αναπηρίας, ναι. Αντίστοιχα πιστεύω και στους κωφούς εάν δίδασκα. Σε άλλες περιπτώσεις δεν είναι τόσο δύσκολο.
 - **Ωραία η δομή στην οποία βρίσκεστε αυτή τη στιγμή κατά τη γνώμη σας ενδείκνυται για να Εντάξετε την τέχνη στη διδασκαλία σας; Ή πιστεύετε ότι θα προέκυπταν και άλλα προβλήματα;**
 - Η δομή ενδείκνυται. Αλλά πάντα παίζει ρόλο και το μάθημα που διδάσκω το μάθημα που διδάσκω αυτή τη στιγμή δεν ενδείκνυται πολύ.

- **Ωραία, τέλεια! Εγώ αυτά είχα να σας ρωτήσω. Εκτός αν θέλετε να προσθέσετε κάτι εσείς. Είμαι καλυμμένη. Σας ευχαριστώ πολύ!**
- Όχι, δεν έχω κάτι άλλο να προσθέσω. Σ' ευχαριστώ πολύ να είσαι καλά!

Συνέντευξη 6

- **Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Άρρεν.
- **Πόσο χρονών είστε;**
- 38.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Μεταπτυχιακό.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Πληροφορικός.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωση, όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Εεεε... έχω ναι.
- **Κάποιο μεταπτυχιακό; πιστοποίηση από τον ΕΟΠΠΕΠ; Τι είδους;**
- Είναι πιστοποίηση από ιδιωτικό φορέα για την εκπαίδευση ενηλίκων.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Είναι η πρώτη μου χρόνια.
- **Σε ποια δομή εργάζεστε; Σε ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα;**
- Σε δημόσιο ΙΕΚ.
- **Λοιπόν, όταν ακούτε τον όρο τέχνη, τι είναι το πρώτο πράγμα που σας έρχεται στο μυαλό;**
- Ζωγραφικοί πίνακες.
- **Έχετε ασχοληθεί στον ελεύθερο σας χρόνο, ή ασχολείστε με κάποιο είδος τέχνης, ίσως και σαν χόμπι; Γενικά τέχνη μπορεί να είναι η ζωγραφική, είτε το θέατρο ή ο κινηματογράφος, ή οτιδήποτε απ' όλα αυτά.**
- Σαν θεατής, παρακολουθώ κινηματογράφο ή σαν ακροατής ακούω μουσική, αλλά να δημιουργώ εγώ τέχνη όχι.
- **Ποια είναι η γνώμη σας, για την αξιοποίηση της τέχνης, σαν εκπαιδευτικό εργαλείο, στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Μπορεί να είναι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο.
- **Εσείς ως εκπαιδευτής ενηλίκων, πιστεύετε πως μπορεί να ενεργήσει θετικά, στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία;**

- Εεε... σίγουρα ναι, ναι.
- **Σε ποιους τομείς πιστεύετε πιστεύω ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα; Για παράδειγμα στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης, στην δημιουργία ομαδικού πνεύματος, ίσως, στην αύξηση του ενδιαφέροντος για μάθηση;**
- Εεεε.... στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, σίγουρα. Στην ανάπτυξη πολιτισμικών δεξιοτήτων, εεεε... και γενικότερα εεε ... ενσυναίσθηση, συναισθηματική νοημοσύνη, εεε, ανάλογα και με την μορφή της τέχνης.
- **Εσείς, έχετε εντάξει, την τέχνη, στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**
- Εεεε, η αλήθεια είναι πως μάλλον όχι, έτσι όπως το αντιλαμβάνομαι.
- **Θα θέλατε να το δοκιμάσετε ίσως στο μέλλον;**
- Ναι, θα ήθελα.
- **Πιστεύετε, ότι θα μπορούσε να βοηθήσει και να συμβάλλει θετικά, στην διδασκαλία σας;**
- Ναι, ναι, το πιστεύω.
- **Θα σας ενδιέφερε να γνωρίζετε κάποιο βιβλιογραφικό μοντέλο το οποίο να σας βοηθήσει να εντάξετε την τέχνη, στη διδασκαλία σας; Ή θα θέλατε να χρησιμοποιήσετε κάποια δική σας μέθοδο;**
- Και τα δύο. Το πρώτο σίγουρα είναι πιο εύκολο.
- **Ποιες μορφές τέχνης, πιστεύετε ότι θα ήταν κατάλληλες και θα μπορούσατε να χρησιμοποιήσετε στο μάθημά σας;**
- Επειδή, έχω βρεθεί, να διδάσκω γραφιστικά μαθήματα, σίγουρα θα μπορούσα να ενσωματώσω έργα τέχνης όπως, εεε... ζωγραφικούς πίνακες, ή η ζωγραφικά έργα ή φωτογραφίες, εεε, με πολύ μεγάλη ευκολία.
- **Έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές, ή επιμορφώσεις, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης, στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Εεε, είναι πολύ εξειδικευμένο, έτσι όπως το εκφράζεται, όχι.
- **Ωραία, θα σας ενδιέφερε, ίσως να συμμετάσχετε, σε κάποιο πρόγραμμα επιμόρφωσης, στο μέλλον;**
- Ναι, ναι, ναι. Θα με ενδιέφερε.
- **Με ποιο τρόπο θα θέλατε; Να είναι δια ζώσης, εξ' αποστάσεως, με κάποιο μικτό τρόπο; Τι θα προτιμούσατε;**

- Η αλήθεια είναι ότι το πιο εύκολο είναι το εξ' αποστάσεως και ασύγχρονα. Αλλά συνήθως αυτά δεν εκτιμούνται τόσο. Οπότε, ίσως εξ' αποστάσεως ένα μικτό μοντέλο, σύγχρονης- ασύγχρονης εκπαίδευσης.
- **Πιστεύετε, ότι παρόλο που δεν έχετε κάποια επιμόρφωση αυτή τη στιγμή, αν θα θέλετε να εντάξετε την τέχνη στη διδασκαλία σας; θα μπορούσατε να το κάνετε; Πιστεύετε ότι θα σας ήταν εύκολο;**
- Ναι, το πιστεύω.
- **Εάν λάβετε κάποιες επιπλέον γνώσεις για την αξιοποίηση της τέχνης θα σας έκανε πιστεύετε καλύτερο εκπαιδευτή ενηλίκων;**
- Ναι, σίγουρα.
- **Πιστεύετε, ότι αν προσπαθούσατε να εντάξετε την τέχνη στην εκπαιδευτική σας διαδικασία θα προέκυπταν, ίσως κάποια εμπόδια; Εμπόδια και για εσάς και για τους εκπαιδευόμενους;**
- Το πρώτο που σκέφτομαι, είναι η εξασφάλιση των πνευματικών δικαιωμάτων. Εεε, του δημιουργού δηλαδή. Εεεε, αλλά εφόσον θα γινόταν για λόγους εκπαιδευτικούς, υποψιάζομαι ότι είμαστε καλυμμένοι νομικά. Εεε... οπότε δεν μου έρχεται κάτι άλλο.
- **Όσον αφορά τους εκπαιδευόμενους, πιστεύετε, ότι θα λειτουργούσαν θετικά ή Πιστεύετε ότι ίσως θα ήταν λίγο πιο συνεσταλμένοι ή οτιδήποτε άλλο; Ή θα προέκυπταν και από εκεί κάποια εμπόδια;**
- Εεε... μπορώ να πω ότι και δεν θα υπήρχε αλλαγή στους εκπαιδευόμενους. Μπορεί και να τους περνούσε απαρατήρητο.
- **Πιστεύετε, ότι αν θα θέλετε να χρησιμοποιήσετε την τέχνη, ότι θα ήταν δύσκολο για εσάς, να βρείτε το κατάλληλο υλικό για να το χρησιμοποιήσετε;**
- Όχι.
- **Η δομή στην οποία εργάζεστε, αυτή τη στιγμή, ενδείκνυται για να εντάξετε κάτι έτσι διαφορετικό, όπως είναι η τέχνη στη διδασκαλία σας;**
- Εεε, ναι.
- **Άρα πιστεύετε, ότι δεν θα προέκυπταν κάποια προβλήματα επιπλέον.**
- Όχι, όχι.
- **Ωραία, τέλεια! Αυτά είχα να πω εγώ. Ευχαριστώ πάρα πολύ. Εκτός αν θέλετε να προσθέσετε κάτι εσείς.**

- Εεε... όχι. Εεε, η αλήθεια είναι ότι γίνεται πάρα πολύ μεγάλη κίνηση τώρα με την εκπαίδευση πάνω σε STEAM και STEM. Που εντάσσεται πλέον η τέχνη, πολύ ενεργά, στο κομμάτι της εκπαίδευσης, εεε... γι' αυτό και το STEM έχει γίνει STEAM. Έχει προστεθεί, δηλαδή, το Art. Εεε... οπότε... εεε έχει πολύ ενδιαφέρον η έρευνά σας, έτσι όπως την αντιλαμβάνομαι. Δεν ξέρω αν υπάρχουν αντίστοιχες κινήσεις στην εκπαίδευση ενηλίκων, εεε... εγώ το βρίσκω πολύ εξειδικευμένο. Αυτό... δεν έχω κάτι άλλο να προσθέσω.
- **Ωραία. Σας ευχαριστώ πολύ!**
- Και εγώ σας ευχαριστώ.

Συνέντευξη 7

- **Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Άνδρας.
- **Πόσο χρονών είστε;**
- 52.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Είμαι κάτοχος μεταπτυχιακών τίτλων.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Είμαι φυσικοθεραπευτής και καθηγητής φυσικής αγωγής. Έχω δύο ειδικότητες.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωση, όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Ναι, έχω επιμόρφωση. Δηλαδή έχω σεμινάρια στην εκπαίδευση ενηλίκων.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Εεεε... (παύση). 10 χρόνια τουλάχιστον.
- **Σε ποιες δομές εργάζεστε, ή έχετε εργαστεί;**
- Έχω δουλέψει σε ΙΕΚ. Έχω δουλέψει και σε κολλέγιο, εεε... που είναι παράρτημα ξένων πανεπιστημίων και σαν επιμορφωτής συναδέλφων, στη δευτεροβάθμια.
- **Όταν ακούτε τον όρο τέχνη, ή αισθητική εμπειρία, τι είναι το πρώτο πράγμα που σας έρχεται στο μυαλό;**
- Εεεε... μουσική εεε... ζωγραφική, γλυπτική.
- **Εσείς, έχετε ασχοληθεί με κάποιο είδος τέχνης; Ακόμη και σαν χόμπι. Είτε στο παρελθόν είτε τώρα;**
- Εεεε... όχι. Δεν έχω ασχοληθεί, όχι.

- **Ποια είναι η γνώμη σας, για την αξιοποίηση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Νομίζω ότι είναι πολύ χρήσιμη. Εεεε... γιατί, ειδικά για τους ανθρώπους οι οποίοι βρίσκονται κοντά στην τέχνη, μπορεί να χρησιμοποιηθεί, σαν εφόρμηση, για την προετοιμασία της διδασκαλίας. Μπορούν να αντληθούν παραδείγματα και να γίνουν προσομοιώσεις μέσω της τέχνης. Και να την προσαρμόσεις στο γνωστικό αντικείμενο που έχεις αναλάβει.
- **Εσείς ως εκπαιδευτής ενηλίκων, πιστεύετε πως μπορεί να ενεργήσει, η τέχνη, θετικά στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Ναι, πολύ.
- **Σε ποιους τομείς πιστεύετε ότι μπορεί να βοηθήσει. Για παράδειγμα στην δημιουργία ομαδικού πνεύματος, στην καλύτερη κατανόηση, στην ανάπτυξη της φαντασίας ή οτιδήποτε άλλο πιστεύετε εσείς;**
- Ναι πιστεύω ότι μπορεί να βοηθήσει. Αυξάνει τη φαντασία, διευρύνει το πεδίο σκέψης, εεε... νομίζω ότι καλλιεργεί, την αφαιρετική δομή της σκέψης και μ' αυτό τον τρόπο, μπορεί να δώσει το κίνητρο στους εκπαιδευόμενους, να πάρουν το γνωστικό αντικείμενο και να το πάνε λίγο παραπέρα.
- **Εσείς, έχετε εντάξει την τέχνη, στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**
- Εεεε... όχι άμεσα. Όμως, εεε... Αυτό που θυμάμαι τώρα είναι, ότι κατά καιρούς, παίρνω τις ομάδες των εκπαιδευομένων, σε επισκέψεις, σε χώρους που έχουν να κάνουν με την τέχνη. Σαν εκπαιδευτικές επισκέψεις. Αλλά έχουμε και μία μορφή εκπαιδευτικών επισκέψεων η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με το επάγγελμα, στη φυσικοθεραπεία. Παρόλα αυτά, εγώ, προτιμώ και κάνω πάντα και μία πολιτιστική επίσκεψη, στα προγράμματα μου. Προσπαθώντας ακριβώς αυτό, να αφήσω το μυαλό τους λίγο ελεύθερο. Τώρα άμεσα σύνδεση μπορεί να μην υπάρχει, αλλά από τέτοιες επισκέψεις, νομίζω ότι όλοι βγαίνουν κερδισμένοι.
- **Θα σας ενδιέφερε, ίσως στο μέλλον, να την εντάξετε, πιο συστηματικά, την τέχνη στη διδασκαλία σας;**
- Νομίζω πως ναι, νομίζω πως ναι. Ίσως θα ήθελα κάποιον να μου οργανώσει το μυαλό στο πως να το οργανώσω- προσαρμόσω.
- **Γνωρίζετε, ίσως κάποιο βιογραφικό μοντέλο το οποίο βοηθάει στην ένταξη της τέχνης, στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Όχι, όχι δεν γνωρίζω

- **Θα θέλατε στο μέλλον να γνωρίσετε, ίσως κάποιο από αυτά;**
- Ναι, ναι, θα το ήθελα. Να με βοηθήσει κάποιος, έτσι ώστε να οργανωθώ, για να μπορέσω να συνδυάσω την τέχνη με το αντικείμενο. Θέλει καταλαβαίνω και λίγο εμπάθυνση περισσότερο θα πρέπει δηλαδή να στραφώ και εγώ προς την τέχνη. Αυτό θέλει μία προετοιμασία.
- **Θα σας ενδιέφερε να χρησιμοποιήσετε κάποιο συγκεκριμένο είδος τέχνης, στην διδασκαλία σας;**
- Εεε... (παύση). Θα με ενδιέφερε να χρησιμοποιήσω το θέατρο. Η αλήθεια είναι τώρα που το σκέφτομαι, ότι έχω χρησιμοποιήσει το θέατρο στη διδασκαλία μου. Έχω οργάνωση μέσα στην τάξη σκετσάκια, κλείνοντας προγράμματα στα σχολεία. Το έχω κάνει δύο ή τρεις φορές, στήνοντας αυτοσχέδια σκετσάκια. Παρουσιάζοντας, ό,τι κάναμε μέσα στη χρονιά. Αυτό δεν θεωρώ ότι είναι τέχνη όμως στη διδασκαλία. Αλλά το θέατρο, γενικά με ενδιαφέρει. Βάζω τους μαθητές σε παιχνίδια ρόλων και μέσα από κει εφαρμόσαμε ό,τι είχαμε κάνει μέσα στη χρονιά. Σου είπα όχι πριν, αλλά τώρα μου ήρθε στο μυαλό, ότι έχω κάνει, τέτοιου είδους δράσεις.
- **Περίπου, πόσο συχνά χρησιμοποιείται σκετσάκια, όπως μου είπατε, ή εκπαιδευτικές εκδρομές, στη διάρκεια της διδασκαλίας σας;**
- Αυτό το έκανα συνήθως στο τελείωμα των κύκλων των εκπαιδευτικών. Είτε ήταν εξάμηνα είτε ήταν χρονιές, στο τέλος. Δηλαδή κάναμε μία προετοιμασία και αυτό γινόταν στα τελευταία 1-2 μαθήματα.
- **Οπότε, δεν έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές, όσον αφορά την ένταξη της τέχνης στη διδασκαλία σας;**
- Όχι όχι δεν έχω
- **Θα σας ενδιέφερε ίσως να κάνετε κάποια τέτοιου είδους επιμόρφωση στο μέλλον; Εάν ναι με ποιον τρόπο;**
- Ναι, με πολύ ενδιαφέρον. Και νομίζω, στο κομμάτι το θεατρικό, εκεί θα ήθελα να εστιάσω. Εάν γενικά, υπάρχει σε και κάτι άλλο, γιατί όχι.
- **Θα θέλατε, αυτή η επιμόρφωση, να είναι εξ' αποστάσεως, δια ζώσης, με κάποιο μικτό μοντέλο;**
- Νομίζω το μικτό μοντέλο είναι το καλύτερο.
- **Πιστεύετε, ότι οι γνώσεις που έχετε έως τώρα, θα ήταν επαρκείς για να εντάξετε την τέχνη στη διδασκαλία σας;**
- Νομίζω, πως ναι.

- **Εάν στο μέλλον, λάβετε επιπλέον γνώσεις, για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία, πιστεύεται ότι, θα γίνεται καλύτερος εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Σίγουρα, ναι.
- **Εάν προσπαθούσατε, να εντάξετε την τέχνη, πιο συστηματικά, στην εκπαιδευτική σας διαδικασία, πιστεύετε ότι θα προέκυπταν κάποια εμπόδια;**
- Εεε... ναι. (παύση). Αλλά δεν νομίζω ότι θα ήταν εμπόδια, τα οποία δεν θα μπορούσαμε να ξεπεράσουμε. Νομίζω ότι τα εμπόδια αυτά θα είχαν να κάνουν με το να πείσουμε τους εκπαιδευόμενους, ότι θα ωφεληθούν, μέσα από αυτό.
- **Απαντήσατε και στην επόμενη ερώτηση μου, εν μέρει. Ποια πιστεύετε των αυτά τα προβλήματα;**
- **Εάν προσπαθούσατε λοιπόν, να εντάξετε πιο συστηματικά, την τέχνη, πιστεύετε ότι θα ήταν δύσκολο για εσάς, να βρείτε τα κατάλληλα εργαλεία, το κατάλληλο υλικό για να αξιοποιήσετε την τέχνη ως εκπαιδευτικό εργαλείο;**
- Εεεε... (παύση). Δεν το ξέρω αυτό εάν ξεκινήσω χωρίς επιμόρφωση να κάνω κάτι τέτοιο. Και δεν το έχω κάνει. Ό,τι έχω κάνει μέχρι τώρα, το έκανα καθαρά αυτοσχεδιάζοντας.
- **Η δομή στην οποία εργάζεστε, αυτή τη στιγμή, κατά τη γνώμη σας ενδείκνυται για να Εντάξει την τέχνη στη διδασκαλία σας;**
- Εεε.. νομίζω, ναι. Βασικά εγώ αυτή τη στιγμή δουλεύω σαν Διευθυντής στο ΙΕΚ ειδικής αγωγής, οπότε δεν διδάσκω. Αλλά διδάσκω σε κολλέγιο στην άλλη ειδικότητα μου, ως φυσικοθεραπευτής. Γιατί μου αρέσει να είμαι κοντά στην εκπαιδευτική διαδικασία.
- **Άρα πιστεύετε ότι δεν θα υπάρξουν επιπλέον προβλήματα, ίσως από πλευράς διοίκησης;**
- Από πλευράς διοίκησης δύσκολα, γιατί εγώ ενθαρρύνω τέτοιες δράσεις. Εγώ παροτρύνω τους εκπαιδευτές μου να μπουν σε τέτοιου είδους διαδικασίες.
- **Ωραία αυτό είχα να σας ρωτήσω εγώ. Δεν ξέρω, εσείς αν θέλετε να πείτε κάτι επιπλέον;**
- Όχι, δεν έχω. Απλά μου φάνηκε πολύ ενδιαφέρον αυτό που μελετάς και θα ήθελα να με ενημερώσεις για τα αποτελέσματα της έρευνάς σου.

- **Φυσικά, εννοείται.**

Συνέντευξη 8

- **Ας ξεκινήσουμε λοιπόν, με τις απλές, δημογραφικές ερωτήσεις. Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Άρρεν.
- **Πόσο χρονών είστε;**
- 55.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Κάτοχος μεταπτυχιακού.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Φυσικός.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωση όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Σε μεγάλο επίπεδο όπως μεταπτυχιακό, όχι, αλλά έχω παρακολουθήσει μερικά σεμινάρια και έχω προϋπηρεσία στην εκπαίδευση ενηλίκων. Διάφορες δουλειές που έχω κάνει ήταν στην εκπαίδευση ενηλίκων.
- **Σε ποια δομή εργάζεστε και πόσα χρόνια;**
- Λοιπόν, εγώ στην ειδική αγωγή είμαι 15 χρόνια, περίπου. Στην θεραπευτική κοινότητα Ιθάκη, ως εκπαιδευτής, ήμουν για 6 χρόνια και σε Ιδιωτικό ΙΕΚ πρέπει να ήμουν τρία-τέσσερα χρόνια. Δηλαδή σε όλες αυτές τις δομές, οι μαθητές μου ήταν από 18 έως και 50 χρόνων 60 ίσως.
- **Όταν ακούτε, τον όρο τέχνη, ή αισθητική εμπειρία. Τι είναι το πρώτο πράγμα πού σας έρχεται στο μυαλό;**
- Εεε... η γυναίκα μου, μου έρχεται, γιατί είναι ερασιτέχνης ηθοποιός, ασχολείται με το θέατρο. Μου έρχεται στο μυαλό ότι είμαι εγώ πολύ άσχετος με την τέχνη. Μου έρχονται στο μυαλό πίνακες ζωγραφικής που μου αρέσουν και τα γλυκά που επίσης μου αρέσουν.
- **Εσείς, έχετε ασχοληθεί η ασχολείστε τώρα, με κάποιο είδος τέχνης; Έστω και σαν χόμπι;**
- Μου αρέσει αισθητικά. Τώρα το πόσο ασχολούμαι, όμως, είναι κάτι σχετικό. Δηλαδή θα πήγαινα σε μία γκαλερί αν την έβρισκα μπροστά μου να μπω μέσα, ή αν έβλεπα κάποια διαφήμιση. Ας πούμε, παραδείγματος χάρη, τελευταία είδα, για την μπιενάλε πούμε με κινητοποίησε. Έμαθα ότι έχει 10

χώρους τέχνης στη Θεσσαλονίκη, με διάφορα εικαστικά δρώμενα. Αυτό με κινητοποίησε. Τώρα κι άλλες φορές το έχω πει ότι θα πάω να δω στο μουσείο που γίνεται μία έκθεση στο Τελλόγλειο για παράδειγμα μία έκθεση, συνήθως το λέω και δεν το κάνω πρέπει να περάσω απ' έξω για να μπω. Εκείνη τη στιγμή να μου κινήσει το ενδιαφέρον να έχω το χρόνο και τα λοιπά. Όσες φορές το σχεδιάζω, συνήθως δεν το κάνω.

- **Οπότε εσείς σαν θεατής, πιο πολύ, παρακολουθείτε. Δεν κάνετε κάτι εσείς;**
- Ναι, ναι εγώ μόνο, σαν θεατής. Δεν δημιουργώ εγώ ο ίδιος τέχνη.
- **Ποια είναι η γνώμη σας για την αξιοποίηση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Νομίζω χωρίς να είμαι πολύ σχετικώς. Από αυτά τα λίγα που ακούω, περιστασιακά σε όλη μου τη ζωή. Νομίζω είναι κάτι χρήσιμο. Για παράδειγμα, το θεατρικό παιχνίδι, που το ακούω πάρα πολλές φορές, αλλά ελάχιστες, το βλέπω. Νομίζω είναι πολύ καλό εργαλείο που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί. Το ίδιο και τα εικαστικά. Οποιασδήποτε μορφής, ας πούμε από ζωγραφική, μέχρι digital video.
- **Εσείς ως εκπαιδευτής ενηλίκων, πιστεύετε πως μπορεί να ενεργήσει θετικά στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Παρόλο που δεν το έχω εφαρμόσει. Περιστασιακά από αυτά που φτάνουν στα αυτιά μου. Εεε... νομίζω ότι θα μπορούσε όντως να το αξιοποιήσω και εγώ και να έχει θετικά αποτελέσματα. Απαιτείται, βέβαια και η κατάλληλη εκπαίδευση. Εγώ δεν αισθάνομαι ότι την έχω, αλλά την αξία της όμως την πιστεύω.
- **Σε ποιους τομείς, πιστεύεται, ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα;**
- Πρώτα από όλα μου έρχεται στο μυαλό η ελευθερία της έκφρασης. Νομίζω ότι μέσα από την τέχνη μπορούν πιο εύκολα και οι εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενοι να εκφραστούν, δηλαδή δεν ακολουθούν κάποια, εεε... πως να το πω στερεότυπα. Η δημιουργία του ομαδικού πνεύματος έχοντας στο μυαλό μου, ας πούμε το θεατρικό παιχνίδι για παράδειγμα, νομίζω ότι όντως, θα μπορούσε να συμβάλει. Όντως και το ενδιαφέρον για τη μάθηση θα αυξηθεί. Αυτά νομίζω είναι τα κυριότερα.

- Όπως μου είπατε, απ' ότι κατάλαβα, ότι μάλλον δεν έχετε εντάξει την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα. Θα θέλατε να το δοκιμάσετε ίσως στο μέλλον;
- Ναι, πιθανώς, ναι.
- Ποια οφέλη πιστεύετε ότι θα μπορούσε να έχει, η τέχνη, στο δικό σας μάθημα, αυτή τη στιγμή;
- Νομίζω ότι θα μπορούσε φαντάζομαι έτσι εφόσον δεν το έχω κάνει ακόμα, ότι θα αυξάνεται το ενδιαφέρον των μαθητών και θα τους δημιουργούσε, μεγαλύτερο κίνητρο για μάθηση.
- Γνωρίζετε ίσως κάποια βιβλιογραφικά μοντέλα, τα οποία βοηθούν να εντάξουμε την τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία;
- Όχι. Δεν γνωρίζω κανένα και θα με ενδιέφερε ακόμα και μετά από την συνέντευξη, αν έχεις να μου στείλεις κάτι να κάνω μία αρχή κάτι σαν οδηγό αρχαρίων θα το ήθελα.
- Έχω κάποια πράγματα από την προσωπική μου έρευνα, που θα μπορούσα αν θέλατε να σας τα στείλω. Ποιες μορφές τέχνης θα θέλατε, ίσως να χρησιμοποιήσετε, θα σας ενδιέφερε περισσότερο;
- Εμένα μου αρέσουν τα ψηφιακά βίντεο. Δηλαδή είχα δει και παλιά, πολύ παλιά ίσως και 30 χρόνια πίσω αυτά τα ψηφιακά βίντεο. Από μία έκθεση από κάποιον γνωστό στο λιμάνι και μου αρέσει πάρα πολύ. Αυτό θα ήταν σίγουρα μία μορφή. Μια άλλη θα μπορούσε να ήταν το θεατρικό παιχνίδι που ανέφερα και νωρίτερα.
- Πόσο συχνά, πιστεύετε ότι θα μπορούσατε να το εντάξετε; Θεωρητικά μιλώντας, στο μάθημά σας;
- Ανάλογα με την προετοιμασία που χρειάζεται. Θα μπορούσε να είναι μία φορά την εβδομάδα, θα μπορούσε να είναι, μία φορά το μήνα.
- Έχετε κάποιες επιμέρους επιμορφώσεις, όσον αφορά ειδικά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;
- Όχι, όχι, δεν έχω κάνει. Έχω κάνει κάποια σεμινάρια. Ουσιαστικά, ήταν μία παρουσίαση αυτό που έχω κάνει δεν ήταν κάποιο εργαστήριο. Οπότε θεωρώ πως όχι.
- Θα σας ενδιέφερε στο μέλλον να συμμετάσχετε σε κάποιο τέτοιο πρόγραμμα επιμόρφωσης;
- Ναι, θα μ' ενδιέφερε.

- **Με ποιον τρόπο θα σας ήταν πιο εύκολο;**
- Σε κάποιο εργαστήριο για αρχάριους δηλαδή. Ακόμα και από ιδιωτικό τομέα στο μέλλον. Ξέρω ότι γίνονται κάποια, που και που επί πληρωμή. Θα με ενδιέφερε συγκεκριμένα δηλαδή να λέω ποια είναι η ειδικότητά μου και να υπάρχει ένα προσαρμοσμένο ας πούμε lab, πού να μου λέει ξέρεις τι, στο μάθημά σου εεε... θα μπορούσες να κινηθείς και να εντάξεις συγκεκριμένα αυτά τα πράγματα. Με συγκεκριμένα παραδείγματα, κατευθείαν με πρακτική εφαρμογή, ας πούμε εργαστήριο .
- **Άρα, καταλαβαίνω, από τα λεγόμενά σου θα προτιμούσατε κάποιο διαζώσης όχι για παράδειγμα κάποιο εξ' αποστάσεως σεμινάριο;**
- Δεν θα με πείραζε και το εξ' αποστάσεως.
- **Πιστεύετε, ότι οι γνώσεις που έχετε μέχρι στιγμής, είναι επαρκείς για να κάνετε ένα πρώτο βήμα, για να χρησιμοποιήσει την τέχνη ως εκπαιδευτικό εργαλείο;**
- Όχι, δεν το θεωρώ ότι είμαι ικανός ακόμα.
- **Πιστεύετε πως, αν λάβατε επιπλέον γνώσεις για την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία, θα γίνεται και εσείς καλύτερος ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Εεεε... νομίζω πως ναι. Θα με βοηθούσε να βελτιωθώ.
- **Εάν προσπαθούσατε αυτή τη στιγμή, με τις γνώσεις έχετε, να εισάγεται την τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία, πιστεύετε ότι θα προέκυπταν, κάποια προβλήματα;**
- Εεεε... ναι, είμαι σχεδόν σίγουρος, ότι θα προέκυπταν.
- **Τι είδους προβλήματα, θα ήταν αυτά, πιστεύετε;**
- Εεε... νομίζω θα οφείλονταν στην άγνοια μου και στην έλλειψη προηγούμενης εμπειρίας.
- **Πιστεύετε, ότι μόνο από τη δική σας πλευρά, θα προέκυπταν προβλήματα; Όχι από την πλευρά των εκπαιδευομένων;**
- Ναι, αυτό δεν το σκέφτηκα. Πιθανώς να υπήρχαν και από κει. Ανάλογα και ποιο ήταν το κοινό. Φαντάζονται ότι ανάλογα προβλήματα, θα προέκυπταν και από την άλλη πλευρά.
- **Πιστεύετε, ότι αν προσπαθούσατε να βρείτε το κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό, για να αξιοποιήσετε την τέχνη, πιστεύετε ότι θα δυσκολευόσασταν, να το βρείτε;**

- Ναι, δεν γνωρίζω πώς να ξεκινήσω.
- **Και τέλος, η δομή στην οποία βρίσκεστε αυτή τη στιγμή, κατά τη γνώμη σας ενδείκνυται για να εντάξετε την τέχνη, στη διδασκαλία σας; Ή πιστεύετε ότι θα προέκυπταν και άλλα προβλήματα;**
- Νομίζω ότι είμαι στο κατάλληλο μέρος για να ξεκινήσω την ενασχόλησή μου. Έχω ελευθερία κινήσεων ούτως ή άλλως. Ίσως θα μπορούσα να το είχα κάνει ήδη. Οπότε ναι, πιστεύω ότι είμαι στο κατάλληλο μέρος, για να πειραματιστώ με τέτοιου είδους διδασκαλίες.
- **Ωραία αυτά είχα να ρωτήσω. Εκτός, άμα θέλετε εσείς να προσθέσετε κάτι επιπλέον. Εγώ είμαι καλυμμένη.**
- Όχι, είναι πολύ ενδιαφέρον αυτό που κάνεις. Καλή επιτυχία σου εύχομαι!
- **Σας ευχαριστώ πολύ!**

Συνέντευξη 9

- **Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Θηλυκό.
- **Πόσο χρονών είστε;**
- 33.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Έχω δύο μεταπτυχιακά και δύο πτυχία.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Ουσιαστικά, είμαι δασκάλα στο δημοτικό και καθηγήτρια σε ιδιωτικό κολέγιο.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωση όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Κάποια σεμινάρια, όχι κάτι περισσότερο.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Δύο, είναι η δεύτερη χρονιά.
- **Σε ποια δομή εργάζεστε; Σε ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα;**
- Εργάζομαι σε ιδιωτικό κολλέγιο.
- **Όταν ακούτε τον όρο τέχνη, ή αισθητική εμπειρία, τι είναι το πρώτο πράγμα που σας έρχεται στο μυαλό;**
- Πολλά μου έρχονται στο μυαλό, η αλήθεια είναι. Ό,τι έχει να κάνει με τη φαντασία, με την ανάπτυξη της φαντασίας, με την ελευθερία της έκφρασης,

με τη δημιουργική έκφραση συναισθηματικών καταστάσεων, την ανάπτυξη κριτικής δημιουργικής σκέψης... πολλά μου έρχονται στο μυαλό.

- **Εσείς έχετε ασχοληθεί ή ασχολείστε με κάποιο είδος τέχνης; έστω και σαν χόμπι;**
- Εάν έχω ασχοληθεί... (μικρή παύση). Έχω ασχοληθεί στο πλαίσιο καθαρά των προπτυχιακών μου σπουδών. Γιατί το δεύτερο πτυχίο μου είναι στο νηπιαγωγών. Οπότε εκεί είχαμε κάποια μαθήματα για εικαστικές τέχνες, κάναμε κάποιες δεξιότητες μέσα στην τάξη... και στο άλλο το πτυχίο κάναμε κάποιες δραστηριότητες όπως με τη λογοτεχνία... σε αυτό το πλαίσιο δηλαδή έχω ασχοληθεί.
- **Ποια είναι η γνώμη σας, για την αξιολόγηση της τέχνης, ως εκπαιδευτικό εργαλείο, στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Καλό είναι, όταν δίνονται ευκαιρίες και μπορεί να αξιοποιηθεί κατάλληλα, να τη χρησιμοποιούμε την τέχνη. Για παράδειγμα μπορούμε να κάνουμε μία ανάλυση ενός έργου τέχνης, να γίνει μία κριτική επεξεργασία... μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την τέχνη, εάν υπάρξουν οι απαραίτητες συνθήκες. Δεν είναι πάντα εύκολο, δεν μπορείς πάντα να την “κολλήσεις”, στη διάλεξή σου.
- **Εσείς, ως εκπαιδευτής ενηλίκων, πιστεύετε ότι μπορεί να ενεργήσει θετικά, στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Σίγουρα. Εννοείται!
- **Σε ποιους τομείς πιστεύετε ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα;**
- Εεε... ουσιαστικά σ’ όλα αυτά που είπα και παραπάνω. Σε πάρα πολλούς τομείς. Σε δημιουργικότητα, σε διαφυγή γενικότερα από την πραγματικότητα, σε κριτική και δημιουργική σκέψη, ολοκληρωμένη σκέψη, βιωματική εκπαίδευση. (μικρή παύση). Να έρθεις πιο κοντά με την τέχνη, να κατανοήσεις βαθύτερα το ζητούμενο, που θες να τα μεταδώσεις, ενεργή συμμετοχή των μαθητών...
- **Εσείς, έχετε εντάξει την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**
- Εεε... Όχι πολλές φορές αλλά το έχω κάνει. Είχα κάνει μία ανάλυση μέσα από ένα έργο τέχνης με ένα πίνακα τις “Σταχομαζώχτρες” του Φρανσουά Μιλλέ, στους φοιτητές των νηπιαγωγών. Σε αυτό το πλαίσιο, είχα φέρει ένα έργο τέχνης, το συγκεκριμένο και είχαμε κάνει μία ανάλυση και μέσα από αυτό ουσιαστικά θέλαμε να κάνουμε ένα σενάριο διδασκαλίας προς τα νήπια.

Κάναμε ερωτήσεις πάνω στον πίνακα και στην ουσία προσπαθήσαμε, μέσω των ερωτήσεων, να δημιουργήσουμε ένα σενάριο διδασκαλίας προς τα νήπια.

- **Ποια είναι γενικά τα οφέλη, που όσες φορές και αν την έχετε χρησιμοποιήσει, είτε λίγο είτε πολύ που έχετε παρατηρήσει ως τώρα;**
- Τα οφέλη ουσιαστικά αυτά που έχω αναφέρει και παραπάνω, όπως η βιωματική μάθηση. Έρχονται, οι εκπαιδευόμενοι, σε επαφή ουσιαστικά με το ζητούμενο κάθε φορά και το πλησιάζουμε περισσότερο και πάρα πολύ η ανάπτυξη της φαντασίας. Το γεγονός δηλαδή, ότι ο καθένας κάθε φορά, το βλέπει από την πλευρά του.
- **Χρησιμοποιείτε κάποιο συγκεκριμένο βιβλιογραφικό μοντέλο, όταν αξιολογείται την τέχνη, ή κάποια δική σας μέθοδο;**
- Όχι, συγκεκριμένο μοντέλο, εεε... τώρα ακριβώς δεν τα γνωρίζω και τα μοντέλα. Δεν έχω ασχοληθεί τόσο πολύ. Αλλά μπορεί να χρησιμοποιήσουμε κάποιο μοντέλο με υλικά, με χειροτεχνίες, ίσως κάποιο γνωστικό μοντέλο. Δεν το έχω εμβαθύνει και τόσο πολύ, οπότε δεν γνωρίζω κάποιο συγκεκριμένο που να αφορά την εφαρμογή της τέχνης.
- **Θα σας ενδιέφερε να γνωρίσετε κάποια ίσως πιο συγκεκριμένα βιβλιογραφικά μοντέλα που έχουν να κάνουν με την τέχνη στο μέλλον;**
- Ναι, θα με ενδιέφερε, γιατί μπορούμε να το χρησιμοποιήσουμε μέσα στη δουλειά μας. Βέβαια δεν είναι πάντα τόσο εφικτό, όπως προανέφερα για όταν έχεις μία διάλεξη προκαθορισμένη, που πρέπει να τη βγάλει μέσα στη συγκεκριμένη ώρα, είναι λογικό να μη σου δίνονται πολλές ευκαιρίες, για να ξεφύγεις. Πρέπει να έχεις χρόνο στο τέλος και να μπορέσεις να ενσωματώσεις την τέχνη.
- **Ποιες μορφές τέχνης, έχετε χρησιμοποιήσει; Και στο περίπου με τη συχνότητα;**
- Η αλήθεια είναι ότι με τους ενήλικες μαθητές όχι τόσο πολύ. Αλλά υπάρχουν έτσι περιπτώσεις, που για να κατανοήσουν κάτι καλύτερα, που μπορούμε να κάνουμε μία αναπαράσταση. Να χρησιμοποιήσουμε τη λογοτεχνία, ένα λογοτεχνικό κείμενο, ίσως μέσα από την ποίηση, κάτι να κάνουμε. Δεν είναι τόσο συχνό στο κολέγιο με τους ενήλικες.
- **Εσείς, έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές- επιμορφώσεις, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Κάτι παραπάνω δεν έχω, όχι. Ότι γνωρίζω από τις προπτυχιακές μου σπουδές.

- **Θα σε ενδιέφερε, ίσως στο μέλλον να συμμετάσχετε σε κάποιο πρόγραμμα επιμόρφωσης;**
- Ε, ναι. Εννοείται, εννοείται! Καλό είναι να μαθαίνεις καινούργια πράγματα, να εμπλουτίζει τις γνώσεις σου.
- **Με ποιον τρόπο θα σας ενδιέφερε; Δηλαδή, δια ζώσης, εξ' αποστάσεως κάποιο μικτό μοντέλο;**
- Μικτό νομίζω, βολεύει καλύτερα πλέον. Δηλαδή και από κοντά να δεις κάποια πράγματα και να παρακολουθήσεις και να διαβάσεις μόνος σου. Ναι, το μικτό μοντέλο νομίζω είναι το ιδανικό.
- **Πιστεύετε ότι, οι γνώσεις που έχετε λάβει ως τώρα, είναι επαρκείς, έστω και για τα πρώτα βήματα, για να χρησιμοποιήσετε την τέχνη, ως εκπαιδευτικό εργαλείο;**
- Ποτέ δεν είναι επαρκείς οι γνώσεις. Πάντα πρέπει να μαθαίνουμε καινούργια πράγματα. Ζούμε σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία, απαιτείται η διά βίου μάθησης γενικότερα. Ειδικά σε μας τους εκπαιδευτικούς, στην εκπαίδευση, έρχονται καινούργιες ιδέες, πρέπει να τις ενσωματώνουμε, οπότε δεν έχεις ποτέ επαρκείς γνώσεις πάντα μπορείς να τις εμπλουτίσεις περισσότερο.
- **Εσείς πιστεύετε, ότι αν λάβετε κάποιες επιπλέον γνώσεις, ειδικά για την αξιοποίηση της τέχνης, θα γίνετε καλύτερος, ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Εννοείται, εννοείται.
- **Εάν προσπαθούσατε αυτή τη στιγμή, να εισάγετε 100% την τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία, πιστεύετε ότι θα προέκυπταν κάποια επιπλέον εμπόδια;**
- Πιστεύω ότι χρειάζεται χρόνος, για να την εντάξεις. Εάν δηλαδή αν θεωρήσουμε εμπόδιο το χρόνο Ναι χρειάζεται απαιτείται χρόνος. Για να ασχοληθείς με αυτό το κομμάτι, να γίνει βιωματικό να είναι βιωματική η μάθηση, να υπάρχει ελευθερία έκφρασης χρειάζεται χρόνος για όλα αυτά. Για να γίνει και μία ανάλυση έργου και τότε που είχαμε κάνει την ανάλυση έργου στο κολέγιο με τα παιδιά αφιερώσαμε, τρεις ώρες διδάσκουμε, την μία ώρα την αφιερώσαμε εκεί και πώς μπορεί να γίνει αυτό το σενάριο διδασκαλίας βασισμένο πάνω στην ανάλυση του έργου που κάναμε. Ήθελε χρόνο.
- **Προέκυψαν, ίσως και κάποια προβλήματα, από την πλευρά των εκπαιδευομένων; Όχι μόνο από πλευράς χρόνου;**

- Ε, μήκανε μπορώ να πω μπορώ να μπω στο νόημα κατευθείαν. Χρειάζεται βέβαια να τους εξηγήσεις και να κατανοήσουν ακριβώς τι έπρεπε να κάνουν. Όχι τόσα προβλήματα. Δεν θα το 'λεγα. Δεν υπήρχανε.
- **Εσείς, δυσκολεύεστε, να βρείτε το κατάλληλο υλικό για να αξιοποιήσει την τεχνη ως εκπαιδευτικό εργαλείο;**
- Δεν το έχω πάντα στο νου μου, να αξιοποιήσω την τέχνη. Όταν κρίνεται απαραίτητο και μου δίνονται ευκαιρίες το έχω στο νου μου. Κάποιες φορές δυσκολεύομαι, κάποιες φορές είναι πιο σχετικό με το ζητούμενο. Μπορώ δηλαδή να το συσχετίσω περισσότερο με την τέχνη... με ένα πίνακα, με οτιδήποτε, όποτε βρίσκω ευκαιρία. Κάποιες φορές ναι, κάποιες φορές όχι.
- **Η δομή στην οποία εργάζεστε, κατά τη γνώμη σας, ενδείκνυται, για να εντάξετε την τέχνη στη διδασκαλία σας, ή πιστεύετε ότι θα προκύψουν κι άλλα εμπόδια;**
- Η αλήθεια είναι ότι δεν ενδείκνυται και τόσο. Γιατί τα μαθήματα είναι αρκετά θεωρητικά, ειδικά αυτά που έχω και διδάσκω εγώ. Είναι εισαγωγή στην παιδαγωγική είναι γλωσσολογία, η γλωσσολογία από μόνη της είναι ένα δύσκολο μάθημα, ειδικά για τους μαθητές, με αρκετή θεωρία, που δεν δίνονται ευκαιρίες για να εντάξουμε την τέχνη. Είναι μέσω διαλέξεων όλα τα μαθήματα. Φτιάχνουμε διαλέξεις, που έχουν καθορισμένη μορφή, έχουν μία οργάνωση συγκεκριμένη. Δεν δίνονται και τόσες ευκαιρίες θα έλεγα, εεε... μετά την παράδοση βέβαια του μαθήματος... εκεί, ίσως δίνονται περισσότερες ευκαιρίες. Γιατί κάνουμε εργασίες, πάνω στα μαθήματα για να κατανοήσουμε περισσότερο τη θεωρία. Οπότε εκεί, μπορεί να ενταχθεί πιο εύκολα. Στο κομμάτι των εργασιών, στο τέλος. Εάν πάλι συσχετιστεί. Εάν είναι δύσκολο να κολλήσει κάπου η τέχνη, τότε ναι, είναι δύσκολο.
- **Τέλεια! Αυτά ήθελα να ρωτήσω εγώ. Εκτός εάν θα θέλατε να προσθέσετε κάτι επιπλέον, εσείς.**
- Όχι, αυτά είχα να πω εγώ. Σας ευχαριστώ πάρα πολύ!
- **Και εγώ σας ευχαριστώ πάρα πολύ για το χρόνο σας!**

Συνέντευξη 10

- **Είμαστε έτοιμοι, οπότε ξεκινάμε αρχικά με τις δημογραφικές ερωτήσεις και προχωράμε παρακάτω. Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Γυναίκα.

- **Πόσο ετών είστε;**
- 44.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Μεταπτυχιακό.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Σύμβουλος σταδιοδρομίας.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωση, όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Έχω κάνει ένα μεταπτυχιακό, στην εκπαίδευση ενηλίκων στο ΕΑΠ και διάφορα σεμινάρια.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε, ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Δεν είναι η κύρια δουλειά μου, είναι συμπληρωματική. Περίπου κατά μέσο όρο θα έχω μία εκπαίδευση το χρόνο, 15 περίπου χρόνια από το 2005.
- **Σε ποιο δομή; Σε ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα;**
- Έχω δουλέψει, στα κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης, σε σχολεία δεύτερης ευκαιρίας, στο πανεπιστήμιο, σε μεταπτυχιακά και συνεχίζω. Αυτά. Σχολεία δεύτερης ευκαιρίας, κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης και πανεπιστήμια.
- **Όταν ακούτε τον όρο τέχνη, ή αισθητική εμπειρία, τι είναι το πρώτο πράγμα που σας έρχεται στο μυαλό;**
- Ομορφιά. Κάτι ευχάριστο, κάτι που μας εξελίσσει.
- **Εσείς έχετε ασχοληθεί ή ασχολείστε με κάποιο είδος τέχνης;**
- Με χορό, κυρίως παραδοσιακό χορό. Όχι χορό όπως ας πούμε μπαλέτο.
- **Ποια είναι η γνώμη σας για την αξιοποίηση της τέχνης, ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Πάρα πολύ ενδιαφέρουσα πάρα πολύ χρήσιμη μπορεί να βοηθήσει στο να αναδειχτούν πολύ σημαντικά θέματα αλλά μπορεί να βοηθήσει και σε άλλους τομείς όπως το δέσιμο της ομάδας.
- **Εσείς, ως εκπαιδευτής ενηλίκων πιστεύετε ότι μπορεί να ενεργήσει θετικά στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Ναι, ναι ειδικά, όσον αφορά ομάδες έτσι κυρίως νεαρότερων ηλικιών. Όπου βρίσκονται κυρίως νέα άτομα, ως επί το πλείστον. Ή και μεγαλύτερων ηλικιών, που όμως, έχουν έτσι μια εμπειρία, με την εκπαίδευση ενηλίκων.
- **Σε ποιους τομείς πιστεύετε, ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα;**
- Στο δέσιμό της ομάδας, στο να σπάσει έτσι ο πάγος με κάτι πολύ δημιουργικό. Και ανάλογα τώρα με τις θεματικές που έχει να δουλέψει κάποιος, μπορεί να

χρησιμοποιηθεί και ως βασική εκπαιδευτική τεχνική στην θεματική στην οποία θέλει να δουλέψει. Δηλαδή κάποιος που ασχολείται, με ψυχόδραμα, με εκπαιδευτικό δράμα, σαφέστατα, μπορεί να εντάξει εκεί, τεχνικές που αφορούν την τέχνη, για να μπορεί να δουλέψει, τις δικές του θεματικές.

- **Εσείς έχετε εντάξει την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**
- Πολύ λίγο, πολύ λίγο τον χορό. είτε στην αρχή ως μία δραστηριότητα για να σπάσουμε τον πάγο με παραδοσιακούς χορούς, σε αυτό το πλαίσιο.
- **Ποια είναι τα οφέλη που έχετε παρατηρήσει; Έστω και αυτό το λίγο, που χρησιμοποιείτε την τέχνη;**
- Τους ξαφνιάζει, ευχάριστα. Πολύ ευχάριστα! Τους χαροποιεί. Ειδικά, άμα τους βάλεις κάτι χαρούμενο. Τους ξαλαφρώνει. Ξεχνάνε έτσι, ότι βρίσκονται σε μία τυπική -συμβατική εκπαίδευση και ξεκινάνε πολύ πιο ευχάριστα, ότι είναι να ξεκινήσουμε, ότι θέλουμε να κάνουμε, αυτό θέλουμε να δουλέψουμε.
- **Όταν την εφαρμόζετε, χρησιμοποιείτε, κάποιο συγκεκριμένο βιβλιογραφικό μοντέλο ή κάποια δική σας μέθοδο.**
- Όχι, τον διαβάσαμε με τον Κόκκο αλλά δεν το εφαρμόζουμε, όχι για κανέναν άλλο λόγο, αλλά σίγουρα γιατί απαιτείται και περισσότερη εκπαίδευση. Και εγώ όπως σας είπα την χρησιμοποιώ λίγο. Μία συγκεκριμένη μορφή τέχνης και λίγο. Οπότε είναι κατά κύριο λόγο αυτοσχεδιασμοί.
- **Στο μέλλον θα σε ενδιέφερε να τα γνωρίσετε λίγο περισσότερο να χρησιμοποιείτε κάποιο από αυτά τα μοντέλα;**
- Ναι, γιατί όχι είναι πολύ ενδιαφέρον.
- **Εκτός από τον χορό, που μου είπατε ότι χρησιμοποιείτε. Χρησιμοποιείται κάποιο άλλο είδος τέχνης ή έχετε χρησιμοποιήσει έστω και για λίγο; Και περίπου, πόσο συχνά; Με τη συχνότητα δηλαδή.**
- Μπορεί να χρησιμοποιούμε, κάποιο roleplay, που έχει μέσα το κομμάτι της υποκριτικής, αλλά δεν θα 'λεγα ότι εφαρμόζω εκείνη τη στιγμή κάποια τεχνική που σχετίζεται με την τέχνη. Μπορεί να χρησιμοποιήσω, σε κάποιες ομάδες, έχω χρησιμοποιήσει και την φωτογραφία. Και μια τεχνική που λέγεται, photo voice. Και πάλι όμως δε θα θεωρήσω ότι εκείνη την στιγμή χρησιμοποιώ την τέχνη. Επειδή ακριβώς, δεν ακολουθώ και κάποια μεθοδολογία, του πως να εντάξω την τέχνη στην εκπαίδευση ενηλίκων. Είναι αποσπασματικά κάποιες τεχνικές, σε συγκεκριμένα κομμάτια.
- **Περίπου, με τη συχνότητα, ας πούμε τι χρησιμοποιείτε;**

- Αυτό μπορώ να πω, ότι έχω κάνει σε πολύ συγκεκριμένες ομάδες. Περίπου τι να πω μία φορά σε ένα τρίωρο... μπορεί και να μην το χρησιμοποιήσω και καθόλου.
- **Έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές ή επιμορφώσεις, όσον αφορά ειδικά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Όχι, πέρα από κάποιες αναφορές, σε κάποια μαθήματα θα έλεγα πως όχι .
- **Θα σας ενδιέφερε, ίσως στο μέλλον να συμμετάσχετε σε κάποια τέτοιου είδους επιμόρφωση;**
- Ναι, βεβαίως, γιατί όχι.
- **Με ποιο τρόπο; Εξ' αποστάσεως, δια ζώσης, με κάποιο μικτό μοντέλο;**
- Δια ζώσης, δια ζώσης. Την τέχνη, αν θέλεις να την εντάξεις μόνο δια ζώσης. Καλό και το εξ' αποστάσεως μας διευκολύνει. Μόνο εάν έχεις να κάνεις με τέχνη κυρίως οπτική, θα βοηθούσε το εξ' αποστάσεως μέσω της ζωγραφικής μέσω των εικαστικών τεχνών. Επειδή εγώ είμαι του πιο του ενεργητικού και του δραστήριου, εάν θα επέλεγα κάποια μορφή τέχνης που θα είχε να κάνει με το χορό με την υποκριτική... όπου εκεί σίγουρα βοηθάει το δια ζώσης, το βιωματικό.
- **Πιστεύετε ότι οι γνώσεις, που έχετε λάβει έως τώρα, είναι επαρκείς, για τη χρήση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Όχι, προσωπικά, όχι. Πέρα από αποσπασματική χρήση, έτσι πολύ μεμονωμένων συγκεκριμένων τεχνικών, όπως το χρησιμοποιώ, στα πλαίσια συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, όχι.
- **Εάν λάβετε κάποιες επιπλέον γνώσεις, όσον αφορά ειδικά την τέχνη και την αξιοποίηση της τέχνης πιστεύετε, ότι θα γίνετε καλύτερος ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Ως προς τις γνώσεις όχι. Ως προς την πρακτική της αξιοποίησης, ναι. Δηλαδή με την έννοια ότι σίγουρα υπάρχει πάρα πολύ βιβλιογραφικό υλικό, να διαβάσω και οποιοσδήποτε εκπαιδευτής, να βρει και να διαβάσει και στα ελληνικά και στα αγγλικά. Το θέμα όμως είναι να μετέχω σε μία εκπαίδευση, βιωματική. Οπότε να μπορέσω να δω και εγώ η ίδια πώς λειτουργώ, μέσα σε αυτό το πλαίσιο για να την εντάξω μετά, στη φαρέτρα των πρακτικών μου και στη συνέχεια να την εντάξω στη διδασκαλία μου.

- **Εάν αποφασίσετε, μετά από κάποια επιμόρφωση, είτε σε βάθος χρόνου αξιοποιήσετε την τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία, πιστεύετε ότι, θα προέκυπταν κάποια προβλήματα;**
- Ναι ναι κάθε τεχνική μπορεί να συναντήσει την αντίσταση των εκπαιδευομένων. για αυτό και μίλησα λίγο για ηλικίες και λίγο για εκπαιδευόμενους, που είναι πιο εξοικειωμένοι, με την εκπαίδευση ενηλίκων και με τις τεχνικές. Δηλαδή σε μία ομάδα ατόμων άνω των 40, 45, 50, που ίσως είναι η πρώτη τους εκπαίδευση και έχουν στο νου τους, ότι η εκπαίδευση είναι, να δούνε έναν μαυροπίνακα εκπαιδευτή, ως καθηγητή κάθεται στην έδρα, Ξαφνικά να τους πει χωριστείτε κάντε αυτό κάντε εκείνο τους φαίνεται περίεργο πολλοί αντιστέκονται ακόμα και σε πιο απλά πράγματα όπως το να χωριστούν σε ομάδες όπως το να ξεκινήσουν από την καρέκλα τους και να κάνουμε μία ομάδα πόσο μάλλον κάτι που απαιτεί περισσότερη ενεργοποίηση. Σίγουρα θα έχεις να αντιμετωπίσεις την αντίσταση των εκπαιδευομένων.
- **Εάν λοιπόν, προσπαθούσατε να χρησιμοποιήσετε την τέχνη, θα δυσκολευόσασταν να βρείτε το κατάλληλο υλικό για να το χρησιμοποιήσετε στην διδασκαλία σας;**
- Νομίζω πως όχι. Ακόμα δηλαδή και για τον χορό υπάρχουν άτομα και δικά μας άτομα Έλληνες και από το μεταπτυχιακό σας στο ΠΑΜΑΚ που έχουν κάνει πάρα πολύ καλή δουλειά πως να εντάξεις, τον χορό, μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία πολύ πρακτικά, πολύ βιωματικά. Οπότε πιστεύω, ότι δεν θα είχα κάποια δυσκολία.
- **Η δομή στην οποία βρίσκεστε, αυτή τη στιγμή, κατά τη γνώμη σας, ενδείκνυται για να εντάξετε την τέχνη διδασκαλίας σας.**
- Φυσικά, τσίρκο είμαστε (γελάει). Στον ΟΑΕΔ, πρώην ΟΑΕΔ, νυν ΔΥΠΙΑ όχι. Η δομή στην οποία βρίσκομαι, αυτή τη στιγμή το μόνο πράγμα, που κάνει και μάλιστα τώρα πρόσφατα, το ξεκίνησε και δια ζώσης, είναι κάποια εργαστήρια συμβουλευτικής σταδιοδρομίας. Θα έπρεπε να περάσουν πάνω από 50 χρόνια για να εντάξει τέτοιες καινοτόμες τεχνικές.
- **Άρα, πιστεύετε ότι θα πρέπει να προέκυπταν κι άλλα εμπόδια Ίσως και γραφειοκρατικά και άλλα;**
- Ε, βέβαια, επουδενί. Όσον αφορά το πανεπιστήμιο εκεί έχεις μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων εκεί θα μπορούσα να το χρησιμοποιήσω πιο εύκολα.

- **Αυτά είχα να σας ρωτήσω εγώ, εκτός άμα θέλετε να προσθέσετε κάτι άλλο. Εγώ είμαι καλυμμένη.**
- Όχι, είναι πολύ ενδιαφέρον το θέμα μάλλον έχει να κάνει με τις μορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών ενηλίκων ως προς την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Πολύ ενδιαφέρον θέμα.
- **Σας ευχαριστώ πολύ, καλή συνέχεια!**

Συνέντευξη 11

- **Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Άρρεν.
- **Πόσο χρονών είστε;**
- 33.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Πανεπιστημιακό, μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Οικονομολόγος.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωσης, όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Ναι έχω παρακολουθήσει και εκπληρώσει τα σεμινάρια του ΕΟΠΕΠ.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- 4,5 χρόνια.
- **Σε ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα;**
- ΙΕΚ Άλφα Θεσσαλονίκης. Ιδιωτικό ΙΕΚ Άλφα Θεσσαλονίκης.
- **Όταν ακούτε τον όρο τέχνη, τι είναι το πρώτο πράγμα που σας έρχεται στο μυαλό;**
- Το πρώτο πράγμα που έρχεται στο μυαλό, είναι ένα φάσμα δραστηριοτήτων, οι οποίες προσδοκούν ένα αποτέλεσμα, ένα φαντασμαγορικό αποτέλεσμα, ένα αποτέλεσμα εκτός πλαισίων, εκτός καλουπιών. Δημιουργικότητα και καινοτομία.
- **Εσείς έχετε ασχοληθεί, στο παρελθόν, είτε τώρα, με κάποιο είδος τέχνης, έστω και σαν χόμπι;**
- Ε, ναι, για πολύ μικρό διάστημα με την ζωγραφική.
- **Ποια είναι η γνώμη σας, γενικά, για την αξιοποίηση της τέχνης, στην εκπαίδευση ενηλίκων, σαν εκπαιδευτικό εργαλείο;**

- Δεν έχει αξιοποιηθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό και αν μπορούσα να το χαρακτηρίσω με ένα ποσοστό αυτό το ποσοστό δεν αγγίζει ούτε το 20%.
- **Εσείς, ως εκπαιδευτής ενηλίκων, πιστεύετε μπορεί ότι μπορεί να ενεργήσει θετικά, στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Σίγουρα, σίγουρα. Ειδικά σε ειδικότητες- επιστήμες οι οποίες συμβαδίζουν, ή τελοσπάντων αξιοποιούν εργαλεία και μεθοδολογίες, που αξιοποιούνται στο 100% με μορφές τέχνης.
- **Σε ποιους τομείς γενικά πιστεύετε ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα; Μπορώ να σας δώσω και κάποια παραδείγματα. Δηλαδή ας πούμε, για την δημιουργία ομαδικού πνεύματος, ή την ανάπτυξη κριτικής σκέψης, ή οτιδήποτε άλλο.**
- Ναι, συμφωνώ με όλα τα παραδείγματα. Ναι σίγουρα μπορεί να βοηθήσει, ε, στην αναπληροφόρηση. Όταν λέω να βοηθήσει στην αναπληροφόρηση, όχι μόνο στην κατανόηση αλλά στην κατανόηση μετέπειτα της παράδοσης. Δηλαδή σαν παραπομπές. Καθώς οι τέχνες εμπεριέχουν στοιχεία και ιστορικά και τεχνολογικά. Συμβαδίζουν δηλαδή με την εξέλιξη της ιστορίας, με την εξέλιξη των χώρων μέσα στο πέρασ της ιστορίας, άλλα και σίγουρα πιστεύω πολύ σε αυτό. Ότι μπορεί να βοηθήσει και παραλληλίζοντας γεγονότα, πραγματικά γεγονότα, ιστορικά γεγονότα και έτσι να κατανοηθεί ένα αντικείμενο, ή ένα μάθημα, ή μία παράδοση σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, σε σχέση με την κλασική μέθοδο.
- **Εσείς, έχετε εντάξει την τέχνη, στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**
- Ναι, αλλά, σε πολύ μειωμένο βαθμό.
- **Εσείς, ποια οφέλη έχετε παρατηρήσει, όσον αφορά την ένταξη της τέχνης στο δικό σας μάθημα;**
- Εεεε... (παύση). Στην αποκρυστάλλωση, της ρουτίνας. Ότι θα μπω, θα παραδώσω ένα μάθημα, θα περιμένω να κατανοηθεί, θα περιμένω τα μαθησιακά αποτελέσματα... αλλά με τη βοήθεια, κάποιων στοιχείων τέχνης, όπως για παράδειγμα ο κινηματογράφος. Με έχει βοηθήσει στο να επιβεβαιώσω σε πολύ μεγάλο βαθμό ότι αυτά τα οποία έχουμε πει, αυτά τα οποία έχουμε παραδώσει, τα έχουν καταλάβει, τα παιδιά, σε μεγαλύτερο επίπεδο.

- **Όταν χρησιμοποιείτε την τέχνη έστω και για το μικρό ποσοστό που την χρησιμοποιείτε. Χρησιμοποιείτε κάποιο συγκεκριμένο μοντέλο εφαρμογής, από τη βιβλιογραφία, ή κάποια δική σας μέθοδο;**
- Όταν λέμε της διαθέσιμης βιβλιογραφίας; Από το αντικείμενο; Πάνω στο αντικείμενο; Εάν υπάρχει, ναι, ναι. Σίγουρα με δηλαδή νέες έννοιες που προσπαθώ να εξηγήσω και να μεταλαμπαδεύσω στους σπουδαστές, σίγουρα χρησιμοποιώ τα ιστορικά δεδομένα και κατ' επέκταση ευρήματα τεχνικά, ή ακόμα και καλλιτεχνικά, τα οποία αφορούν το συγκεκριμένο, πεδίο. Και σίγουρα και αλλά τέτοια δεδομένα. Προς βοήθεια των σπουδαστών.
- **Θα σας ενδιέφερε, ίσως στο μέλλον, να γνωρίσετε ένα συγκεκριμένο μοντέλο που έχει να κάνει αποκλειστικά, με τον τρόπο αξιοποίησης της τέχνης στην εκπαίδευση; Για παράδειγμα το μοντέλο του Perkins ή του Κόκκου; Θα θέλατε να τα γνωρίσετε και να το εντάξετε, ίσως στο μέλλον.**
- Ναι, σίγουρα, ναι. Με ιντριγκάρουν, όλες οι νέες μέθοδοι και μεθοδολογίες και καινοτομίες που αφορούν, την εκπαίδευση και την επιτόπου εκπαίδευση, αν μπορώ να το θέσω έτσι και σίγουρα οτιδήποτε μπορεί να βοηθήσει, σε όλη αυτή τη διαδικασία είναι καλό για μένα. Και με χαρά να ακολουθήσω μία τέτοια νέα μέθοδο, κάποια νέα τέτοια μέθοδο. Τώρα όσον αφορά τις δύο μεθόδους που μου θέσατε ως παράδειγμα, του κυρίου Perkins και του κυρίου Κόκκου, ε, δεν τις γνωρίζω, δεν έχω οικειότητα με αυτές.
- **Εσείς, όσες φορές χρησιμοποιεί την τέχνη, τι είδους τέχνη χρησιμοποιείται; Και περίπου, πόσο συχνά στα μαθήματά σας;**
- Κυρίως από την τέχνη του κινηματογράφου, θα έλεγα, σε ένα ποσοστό 90%. Αλλά με συχνότητα, εεε... δύο ή τριών φόρων μέσα στο ακαδημαϊκό εξάμηνο, δυστυχώς.
- **Έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές- επιμορφώσεις, που να αφορούν ειδικά, την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Όχι, όχι.
- **Θα σας ενδιέφερε στο μέλλον, να συμμετάσχετε σε κάποιο τέτοιου είδους πρόγραμμα;**
- Φυσικά!
- **Με ποιο τρόπο; Δηλαδή, εξ; αποστάσεως, δια ζώσης με κάποιο μικτό μοντέλο; Τι θα σας ήταν πιο εύκολο;**

- Ναι, με το μικτό μοντέλο, ως νέα τεχνική που έχει δημιουργηθεί. Θα βοηθούσε ακόμα περισσότερο. Καθώς λόγω της ευελιξίας που δίνει, πλέον αυτή η νέα μορφή εκπαίδευσης και επικοινωνίας.
- **Πιστεύετε ότι οι γνώσεις που έχετε ως τώρα, θα ήταν επαρκείς, έτσι ώστε να ενσωματώσετε πλήρως, την τέχνη, στο μάθημά σας;**
- Όχι, όχι. Δυστυχώς!
- **Πιστεύεται ότι αν λάβετε επιπλέον γνώσεις θα γίνετε και εσείς καλύτερος ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Ως γνώσεις, πάνω στο κομμάτι της τέχνης, ναι. Θεωρώ πως σίγουρα τα διδακτικά αποτελέσματα ή μάλλον τα ακαδημαϊκά αποτελέσματα, που μπορώ να λάβω... από την τέχνη γενικότερα... σίγουρα μπορούν να μου δώσουν δεδομένα, που θα μπορώ, να προσεγγίσω, τα μαθησιακά αποτελέσματα σε καλύτερο βαθμό. Το πιστεύω αυτό (μικρή παύση), στο 100%.
- **Εάν αποφασίζατε, να αξιοποιήσετε, τελικά, πλήρως την τέχνη στο μάθημά σας πιστεύετε ότι θα προέκυπταν κάποια εμπόδια; Τα εμπόδια μπορεί να ήταν, είτε από τη δική σας πλευρά, είτε και από την πλευρά των εκπαιδευομένων.**
- Ναι, εεε... δεν μπορώ να το απαντήσω αυτό στο 100%. Θεωρητικά, σίγουρα θα υπήρχαν κάποια εμπόδια. Εεε... ίσως εμπόδια και από τις δύο πλευρές. Και δικά μου, μη έχοντας τόσο καλή επαφή, με την τέχνη, ή με κάποια μορφή τέχνης... αλλά και, εεε... από την άλλη, από την πλευρά, ε, βασικά των σπουδαστών, ίσως τα εμπόδια να είχαν να κάνουν με την έλλειψη κατανόησης ή την έλλειψη γνώσης για κάποια στοιχεία μιας τέχνης και την εφαρμογή της, στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ε, θεωρώ όμως ότι αυτά τα εμπόδια, εεε... θα ήταν καθαρά ποιοτικά. Από την άποψη, εεε... ότι σίγουρα η προετοιμασία μου για να εφαρμόσω, είτε από μία συγκεκριμένη τέχνη, κάποια στοιχεία, για την ακαδημαϊκή διαδικασία, είτε ολόκληρα, ή ιστορικά γεγονότα, όπως είπαμε και προηγουμένως. Σίγουρα θα χρειαζόταν να ετοιμαστώ κατάλληλα, να τα κάνω όσο πιο κατανοητά γίνεται στον εαυτό μου, πρώτα, για να μπορώ μετά να χρησιμοποιήσω αυτά τα στοιχεία για την ακαδημαϊκή διαδικασία. Εεεε... παρόλα αυτά για να το κλείσουμε σε μία διδακτική διαδικασία σίγουρα θα βοηθούσε, αρκεί εγώ να πρώτα να ήμουνα σίγουρος γι' αυτό το οποίο εξηγώ, και κατά πόσο γίνεται αυτό κατανοητό, από τους σπουδαστές.

- **Γενικά όσες φορές χρησιμοποιείτε την τέχνη, δυσκολεύεστε να βρείτε το κατάλληλο υλικό που θα χρησιμοποιήσετε κάθε φορά στην τάξη σας;**
Στην δική μου περίπτωση, όχι τόσο. Εεε... καθώς η οικονομική επιστήμη είναι ένας τομέας, ένας κλάδος όπου το μεγαλύτερο φάσμα και το μεγαλύτερο εύρος των γνώσεων, των οποίων διαθέτω, έχουν να κάνουν με ορισμούς, με δεδομένα τα οποία είναι ήδη, να το πω, σε εισαγωγικά φιξαρισμένα και στάνταρ. Οπότε είναι τόσο σε κουτάκια και σε, σε μία συγκεκριμένη μορφή, η διδακτέα ύλη. Οπότε... αυτά τα στοιχεία, από την συγκεκριμένη μορφή τέχνης, που χρησιμοποιώ, για την διαδικασία, είναι τόσο όσο. Είναι δηλαδή τόσο όσο να κουμπώνουν και να έχουν συνάφεια και νόημα με την διδακτέα ύλη.
- **Η δομή, στην οποία εργάζεστε, κατά τη γνώμη σας ενδείκνυται για να εντάξετε την τέχνη, στην διδασκαλία σας; Ή θα προκύψουν και από κει κάποια επιπλέον εμπόδια; Ή προκύπτουν εμπόδια, όσες φορές το προσπαθείτε;**
- Συγκεκριμένα, θεωρώ το αντίθετο. Ίσα-ίσα δηλαδή πολύ εύκολα θα μπορούσαμε να συσχετίσουμε και να προβάσουμε στην ακαδημαϊκή διαδικασία κάποια μορφή τέχνης. Καθώς η συγκεκριμένη δομή που εργάζομαι, εμπεριέχει ειδικότητες 100% καλλιτεχνικές. Όπως η μουσική τεχνολογία, όπως ο κινηματογράφος, ο βοηθός κινηματογράφου... οπότε και η δομή υπάρχει και η υποδομή υπάρχει. Και η τεχνική αλλά και η ακαδημαϊκή υποδομή. Οπότε θεωρώ ότι ειδικά, οι συγκεκριμένοι φορείς εκπαίδευσης, ιδιωτικά και δημόσια ΙΕΚ, έχουν αυτές τις δυνατότητες. Καθώς υπάρχουν επιπλέον ειδικότητες που αφορούν την τέχνη μπορούν σίγουρα στο 100% να βοηθήσουν την εφαρμογή των τεχνών στην ακαδημαϊκή διαδικασία, ασχέτως ειδικότητας.
- **Αυτά, είχα να ρωτήσω εγώ. Είμαι καλυμμένη. Εκτός άμα θέλετε, να προσθέστε εσείς κάτι άλλο.**
- Ευχαριστώ πολύ! Ελπίζω να βοήθησα, στην ερευνητική διαδικασία σας.
- **Σίγουρα, σίγουρα ευχαριστώ πολύ!**

Συνέντευξη 12

- **Θα ξεκινήσουμε, με κάποιες δημογραφικές ερωτήσεις και στη συνέχεια θα μπούμε περισσότερο στο θέμα. Λοιπόν, ποιο είναι το φίλο σας;**

- Άρρεν.
- **Πόσο ετών είστε;**
- 36.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Μεταπτυχιακό.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Η ειδικότητά μου, είναι μαθηματικός.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωση, όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Ναι έχω κάνει σεμινάρια πάνω στην εκπαίδευση ενηλίκων.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Εργάζομαι 7 χρόνια.
- **Σε ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα;**
- Είμαι σε σχολείο δεύτερης ευκαιρίας.
- **Όταν ακούτε, λοιπόν, τον όρο τέχνη, ή αισθητική εμπειρία τι σας έρχεται στο μυαλό;**
- Μμμ, Μου έρχεται στο μυαλό (...) εεε, το πρώτο πράγμα που μου έρχεται στο μυαλό είναι οι ηθοποιοί, το θέατρο, ο κινηματογράφος. Αυτό μου έρχεται στο μυαλό.
- **Έχετε ασχοληθεί ή ασχολείστε με κάποιο είδος τέχνης;**
- Όχι δυστυχώς, λόγω χρόνου, δεν έχει τύχει να ασχοληθώ.
- **Ποια είναι η γνώμη σας, για την αξιοποίηση της τέχνης, ως εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Μμμ, είναι ένα χρήσιμο εργαλείο και εάν χρησιμοποιηθεί με το σωστό τρόπο μπορεί να έχει και θετικά αποτελέσματα.
- **Εσείς, ως εκπαιδευτής ενηλίκων, πιστεύετε πως μπορεί να ενεργήσει θετικά στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Ναι το πιστεύω καθώς θεωρώ πως είναι κάτι το διαφορετικό και το πρωτότυπο το οποίο μπορεί να βοηθήσει στην εκπαιδευτική διαδικασία.
- **Σε ποιους τομείς πιστεύετε, ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα;**
- Εεεε... πιστεύω στην ανάπτυξη ιδεών, στην δημιουργία ομαδικού πνεύματος, μέσα από διάφορες δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με την τέχνη, (...) εεε, αυτά πιστεύω. Δεν μου έρχεται κάτι άλλο στο μυαλό.
- **Εσείς, έχετε εντάξει την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**

- Ναι την έχω εντάξει, αλλά δυστυχώς, σε αρκετά μικρό βαθμό.
- **Πιστεύετε, από το λίγο που την έχετε εντάξει, ότι υπάρχουν κάποια οφέλη; Ποια είναι τα οφέλη που έχετε παρατηρήσει;**
- Τα οφέλη (...). Ναι έχω παρατηρήσει πως σε λιγότερο χρόνο αφομοιώνουν, εεε, αυτά που διδάσκω. Έχω παρατηρήσει αύξηση της προσοχής, στο μάθημα, εεε, όταν τη χρησιμοποιώ. Απλά δεν είναι πάντα εφικτό, να την εφαρμόσω και κυρίως λόγω χρόνου.
- **Όταν την εφαρμόζετε, χρησιμοποιείτε κάποιο συγκεκριμένο βιβλιογραφικό μοντέλο, για την αξιοποίηση της τέχνης, ή κάποια δική σας μέθοδο;**
- Ε, Όχι, δεν θα το 'λεγα. Ότι κάνω, το κάνω μόνο εμπειρικά, δεν χρησιμοποιώ κάποιο βιβλιογραφικό μοντέλο.
- **Γνωρίζετε, κάποιο από τα μοντέλα αυτά, τα οποία έχουν να κάνουν με τη βιβλιογραφία;**
- Όχι, δεν γνωρίζω κάποιο, θα ήθελα όμως να γνωρίσω, με ευχαρίστηση.
- **Ποιές μορφές τέχνης χρησιμοποιείτε; Όσες φορές χρησιμοποιείται και πόσο συχνά περίπου;**
- Όπως σας είπα και παραπάνω, συνήθως χρησιμοποιώ τον κινηματογράφο, αποσπάσματα από ταινίες και ντοκιμαντέρ. (...) Περίπου μία με δύο φορές ανά εξάμηνο, περίπου. Όσο μας το επιτρέπει ο χρόνος και οι συνθήκες.
- **Ωραία έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές- επιμορφώσεις, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Όχι, όχι δυστυχώς.
- **Θα σας ενδιέφερε, ίσως στο μέλλον, να συμμετάσχετε σε κάποιο τέτοιο πρόγραμμα επιμόρφωσης;**
- Ναι, βεβαίως, με μεγάλη μου χαρά, εεε, καθώς πιστεύω, πως θα έχει θετικά αποτελέσματα.
- **Με ποιον τρόπο; Δια ζώσης, εξ αποστάσεως, με κάποιον μεικτό μοντέλο;**
- Ε, θα προτιμούσα δια ζώσης γιατί πιστεύω, ότι επειδή έχει να κάνει με την τέχνη, ένα δια ζώσης σεμινάριο, θα είχε τα βέλτιστα αποτελέσματα.
- **Πιστεύετε ότι οι γνώσεις που έχετε λάβει έως τώρα, είναι επαρκείς, για τη χρήση της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο;**

- Χμ, επειδή χρησιμοποιώ σε μικρό βαθμό, θεωρώ πως αν ήθελα να την αναπτύξω πλήρως θα χρειαζόμουν πλέον επιμόρφωση.
- **Πιστεύετε, ότι εάν λάβετε επιπλέον γνώσεις, για την αξιοποίηση της τέχνης, θα σας έκανε καλύτερο ως εκπαιδευτή ενηλίκων;**
- Ναι, το πιστεύω. (...) Το πιστεύω, καθώς κάθε νέα γνώση, μπορεί να σε κάνει καλύτερο και να σε βελτιώσει.
- **Από το λίγο που αξιοποιείτε, λοιπόν, την τέχνη, στην εκπαιδευτική διαδικασία, πιστεύετε ότι προκύπτουν κάποια εμπόδια;**
- Μμμ, ναι αλλά πιστεύω ότι μπορούν να ξεπεραστούνε, αρκετά εύκολα.
- **Ποια θεωρείτε, ότι είναι αυτά τα προβλήματα;**
- Θεωρώ ότι είναι, αυτό που είπα και πριν, δηλαδή, ότι είναι περιορισμένος ο χρόνος, λόγω και της ύλης, είναι εεε, διστακτικοί οι μαθητές, γιατί είναι κάτι καινούργιο. Αυτά νομίζω δεν μου έρχεται κάτι άλλο στο μυαλό.
- **Όταν λοιπόν, την χρησιμοποιείτε, ή αν θα θέλατε στο μέλλον να τη χρησιμοποιήσετε ακόμα πιο εντατικά, την τέχνη στην διδασκαλία σας, δυσκολεύεστε να βρείτε το κατάλληλο υλικό που θα χρησιμοποιήσετε κάθε φορά;**
- Εεε, πλέον με το διαδίκτυο, όχι δεν νομίζω. Υπάρχουν αρκετές πηγές, πού μπορώ να χρησιμοποιήσω.
- **Η δομή στην οποία βρίσκεστε αυτή τη στιγμή, κατά τη γνώμη σας, ενδείκνυται για να εντάξετε την τέχνη στη διδασκαλία σας; Ή πιστεύετε πως θα προέκυπταν, κι άλλα προβλήματα;**
- Ε, ο χώρος, που εργάζομαι ενδείκνυται για να χρησιμοποιώ κάποιες καινοτόμες τεχνικές, όπως είναι η τέχνη, οπότε ίσα-ίσα μας ωθούν σε αυτή την κατεύθυνση.
- **Ωραία, αυτά είχα να σας ρωτήσω, εγώ. Θέλετε κάτι να προσθέσετε άλλο εσείς; Εγώ είμαι καλυμμένη από την πλευρά μου.**
- Να 'στε καλά όχι. Θεωρώ δεν έχω να προσθέσω κάτι άλλο, ήταν πολύ ενδιαφέρον οι ερωτήσεις που μου κάνατε. Σας ευχαριστώ πολύ: Εύχομαι, πολύ καλά αποτελέσματα!
- **Και εγώ σας ευχαριστώ πάρα πολύ, για το χρόνο σας!**

Συνέντευξη 13

- **Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Γυναίκα.
- **Πόσο ετών είστε;**
- 49.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Είμαι υποψήφια διδάκτορας.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Ειδικότητά μου τι εννοείς; Είμαι δημόσιος υπάλληλος, διοικητικός.
- **Στην εκπαίδευση ενηλίκων, εννοώ, συγκεκριμένα.**
- Στην εκπαίδευση ενηλίκων, η διαπολιτισμικότητα.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωση όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Εάν έχω επιμορφωθεί εγώ; Ναι πολάκις. (γελάει).
- **Τι είδους επιμόρφωση; Δηλαδή σεμινάρια, μεταπτυχιακό...;**
- Έχω κάνει μεταπτυχιακό, στο τμήμα εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής στο ΠαΜακ, με ειδίκευση στην Δια Βίου Μάθηση. Από εκεί, είναι και η πιστοποίησή μου, στον ΕΟΠΠΕΠ.
- **Ωραία. Πόσα χρόνια εργάζεστε, ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Από το 2015, 8 χρόνια.
- **Σε ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα;**
- Και στα δύο πανεπιστήμια και στο ΑΠΘ και στο ΠαΜακ και στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης.
- **Ωραία, λοιπόν ας περάσουμε τώρα πιο ειδικές ερωτήσεις. Όταν ακούτε τον όρο τέχνη, ή αισθητική εμπειρία, τι είναι το πρώτο πράγμα που σας έρχεται στο μυαλό;**
- Καταρχήν κάτι βιωματικό. Μου έρχεται στο μυαλό.
- **Έχετε ασχοληθεί, εσείς ή ασχολείστε, είτε τώρα είτε στο παρελθόν, ακόμα και σαν χόμπι, ή γενικότερα με κάποιο είδος τέχνης;**
- Εεεε... ναι. Εάν σκεφτείς, ότι είμαι ψυχοδραματίστρια. Ότι είμαι εκπαιδευόμενη τα τελευταία πέντε χρόνια στο ψυχόδραμα. που το θεωρώ ένα είδος τέχνης, γιατί έχει σχέση με το θέατρο, δεν είναι ακριβώς αλλά έχει σχέση.
- **Ποια είναι η γνώμη σας για την αξιοποίηση της τέχνης, σαν εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;**

- Ότι, ίσως είναι και απαραίτητη, (γελάει). Αφενός ότι πρέπει να υπάρχει, ίσως να εεε, και εεε, να είναι ένας μοναδικός τρόπος για να διεγείρεις βιωματικές εμπειρίες.
- **Εσείς, ως εκπαιδευτής ενηλίκων, πιστεύετε πως μπορεί να ενεργήσει θετικά, δηλαδή στην εκπαιδευτική διαδικασία;**
- Φυσικά, φυσικά.
- **Σε ποιους τομείς, κατά τη γνώμη σας μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα;**
- Σε όλα τα εκπαιδευτικά αντικείμενα. Δεν μπορώ να φανταστώ κάποιο εκπαιδευτικό αντικείμενο που να μην (...) όπως και στο ψυχόγραμμα. Ειδικότερα θα μπορούσα να μιλάω από διαπολιτισμικότητα που συμβαίνει, μέχρι πληροφορική μέχρι management. Μέχρι οποιοδήποτε αντικείμενο, ακόμη και τεχνικό, δεν θεωρώ ότι υπάρχει κάποιος περιορισμός ώστε να χρησιμοποιήσεις την τέχνη.
- **Εσείς, έχετε εντάξει την τέχνη, στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**
- Ναι, την έχω εντάξει.
- **Ποια πιστεύετε, ότι είναι τα οφέλη που έχετε παρατηρήσει στην εκπαιδευτική διαδικασία, μετά την ένταξη της τέχνης;**
- Ωραία, μμμ, καταρχήν το πιο σημαντικό όφελος είναι ότι, μπορεί να ανασύρει βιωματικές εμπειρίες, ή με “το μοίρασμα”, στο ψυχόγραμμα να μιλήσεις γι’ αυτά. Μέσω μεθόδων που δεν είναι συνειδητών, ασυνείδητων. Δηλαδή όταν γίνονται συζητήσεις, τότε γίνεται συνειδητά εεε, το μοίρασμα μιας βιωματικής εμπειρίας. Όταν, γίνεται, μέσα από την τέχνη είναι πιο ασυνείδητο, πιο ειλικρινές και συνήθως έχει και πιο καλά αποτελέσματα.
- **Εσείς χρησιμοποιείτε κάποιο συγκεκριμένο, βιβλιογραφικό μοντέλο, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης, στη διδασκαλία σας, ή κάποια δική σας μέθοδο;**
- Το ψυχόγραμμα που ανέφερα, είναι η δική μου μέθοδος. Βιβλιογραφική, δεν ξέρω τώρα ποιες είναι ακριβώς για να πω ότι χρησιμοποιώ. Χρησιμοποιώ και τη μουσική, εεε (...). Τι άλλο να σου πω που έχει σχέση, με τέχνη... μουσική, ε και εικόνες.
- **Θα σας ενδιέφερε, ίσως στο μέλλον να γνωρίσετε, κάποιο συγκεκριμένο βιβλιογραφικό μοντέλο που να αφορά την τέχνη;**
- Ναι, γιατί όχι. Η φιλοσοφία μου είναι να μαθαίνω.

- Ποιες μορφές τέχνης, χρησιμοποιείτε και πόσο συχνά; Περίπου με τη συχνότητα;
- Εεεε..., Το ψυχόδραμα το χρησιμοποιώ πολύ συχνά (γελάει). Θα έλεγα ότι έχει, κάθε εκπαίδευσή μου, μία ψυχοδραματική τεχνική.
- Εσείς, έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές- επιμορφώσεις, όσον αφορά, ειδικά την αξιοποίηση της τέχνης, στην εκπαίδευση ενηλίκων;
- Ναι, κάνω σχολή εκπαιδευτική έξι χρόνια τώρα και πρόκειται να πάρω την πιστοποίηση, στο ψυχόδραμα όμως.
- Ήταν η επόμενη ερώτησή μου, “Τι είδους εκπαίδευση;”, ωραία. Πιστεύετε ότι οι γνώσεις που έχετε ως τώρα είναι επαρκείς για να Εντάξει τότε την τέχνη στην διδασκαλία σας;
- Δεν πιστεύω, ότι αρκεί ποτέ η γνώση (χαμογελάει). Πρέπει να μαθαίνουμε συνεχώς. Έχω αρκετή, αλλά, μπορώ να μάθω και περισσότερα.
- Πιστεύετε ότι, εάν λάβετε περαιτέρω γνώσεις και για την τέχνη και γενικά, θα γίνεται καλύτερη, ως εκπαιδευτής ενηλίκων;
- Ναι, φυσικά, φυσικά.
- Λοιπόν, αφού μου είπατε ότι χρησιμοποιείτε σχεδόν κάθε φορά, την τέχνη, στη διδασκαλία σας, πιστεύετε, ότι προκύπτουν κάποια εμπόδια, όταν το κάνετε αυτό;
- Συνήθως είναι μία (...).Όχι ακριβώς εμπόδια... είναι συνήθως οι αναστολές και οι αντιδράσεις... στο να είναι οι άνθρωποι, δημιουργικοί, μέσα από διαφορετικού είδους εμπειρίες. Αντί να κάθονται, απλά να παρακολουθούν, άλλα ε, είναι μία πρόκληση αυτό για μένα. Δεν το θεωρώ, δηλαδή σαν δυσκολία, το θεωρώ πιο πολύ πρόκληση.
- Άρα πιστεύετε ότι υπάρχουν προβλήματα, μόνο από την πλευρά, όσες φορές συμβαίνουν, των εκπαιδευόμενων και όχι, από τη δική σας πλευρά;
- Όχι, από τη δική μου κανένα. Είμαι πλήρως εξοικειωμένη.
- Δυσκολεύεστε, να βρείτε το κατάλληλο υλικό, για να αξιοποιήσετε την τέχνη, στη διδασκαλία σας;
- Όχι, καθόλου. Βοηθάει και εμπειρία, μου συνήθως.
- Η δομή, στην οποία βρίσκεστε, εσείς, κατά τη γνώμη σας, σας βοηθάει να χρησιμοποιήσετε την τέχνη στην διδασκαλία σας, ή προκύπτουν και άλλα εμπόδια;

- Εεε, Το πλαίσιο της εθνικής δημόσιας διοίκησης, είναι λίγο πιο στρατιωτικό να το πω, για να χρησιμοποιώ κάποιες μορφές τέχνης, αλλά νομίζω ότι το έχω καταφέρει καλά. Ωστε να με εμπιστεύονται και να το κάνω και εκεί. Σε όλα τα υπόλοιπα πλαίσια, είναι επιλογής. Εκεί έτσι κι αλλιώς ο εκπαιδευόμενος, έρχεται γι' αυτό το λόγο, δηλαδή. Γιατί θα κάνω ψυχόδραμα. Στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, δεν το γνωρίζουν πολύ καλά. Αλλά με εμπιστεύονται, να το χρησιμοποιώ, γιατί ξέρουν τα αποτελέσματα.
- **Κατάλαβα, Ωραία! Αυτά ήθελα να ρωτήσω εγώ, από την πλευρά μου, ήσασταν πολύ κατατοπιστική! Εκτός άμα θέλετε να προσθέσετε, εσείς, κάτι ακόμα.**
- Όχι, δεν έχω να πω κάτι άλλο απλά θέλω να σου πω Καλή επιτυχία!
- **Ευχαριστώ πολύ και ευχαριστώ πάρα πολύ για το χρόνο σας!**

Συνέντευξη 14

- **Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Άνδρας.
- **Πόσο ετών είστε;**
- 43.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Μεταπτυχιακές σπουδές
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας;**
- Ηλεκτρολόγος μηχανικός.
- **Έχετε κάποια επιμόρφωση, όσον αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Σεμινάρια ετήσια του ΕΟΠΠΕΠ.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- 3.
- **Σε ποια δομή εργάζεστε αυτή τη στιγμή;**
- Σε δημόσιο ΙΕΚ.
- **Όταν ακούτε τον όρο τέχνη ή αισθητική εμπειρία, τι είναι το πρώτο πράγμα που σας έρχεται στο μυαλό;**
- Οτιδήποτε μπορούμε να αντιληφθούμε μέσω των αισθήσεων μας.
- **Εσείς, έχετε ασχοληθεί ή ασχολείστε με κάποιο είδος τέχνης;**
- Στα πλαίσια του μαθήματος ερασιτεχνικά. Την εφαρμόζω στα μαθήματά μου

- **Εσείς, έχετε κάνει ας πούμε κάποιο είδος τέχνης σαν χόμπι; Δηλαδή είτε ζωγραφική είτε χορό...**
- Ναι, ναι. Με την μουσική. Και λίγο κινηματογράφηση έχω κάνει.
- **Ποια είναι η γνώμη σας, για την αξιοποίηση της τέχνης σαν εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Σίγουρα είναι πολύ σημαντική, σίγουρα θα πρέπει να συμπεριληφθεί όσο το δυνατόν περισσότερο, απλά δεν χρησιμοποιείται όσο θα έπρεπε.
- **Εσείς ως εκπαιδευτής, πιστεύετε πως μπορεί να ενεργήσει θετικά στην όλη διαδικασία;**
- Βέβαια, σίγουρα!
- **Σε ποιους τομείς πιστεύετε, ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα;**
- Σε πάρα πολλούς τομείς σίγουρα τονώνει την αυτοπεποίθηση και ... ανακαλύπτεις καινούρια πράγματα, για τον εαυτό σου, έρχεσαι πιο κοντά με τους τριγύρω σου, ξεκλειδώνεις κρυμμένα πράγματα του εαυτού σου, πάρα πολλά είναι.
- **Εσείς έχετε εντάξει την τέχνη, στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα;**
- Ναι την έχω εντάξει.
- **Ποια είναι τα οφέλη που έχετε παρατηρήσει από την ένταξη της τέχνης στη διδασκαλία σας;**
- Καταρχήν το μάθημα γίνεται πιο δημιουργικό, είναι πιο ενδιαφέρον, εεε, όλοι οι εκπαιδευτικοί στόχοι γίνονται ευκολότερα οι μαθητές ανοίγονται έρχονται πιο κοντά στο αντικείμενο και στον καθηγητή και μαθαίνουν ευκολότερα. Εάν έχουμε βάλει αυτό σαν μαθησιακό στόχο, όλα γίνονται πιο εύκολα και πιο ζωντανά.
- **Όταν χρησιμοποιείται την τέχνη, χρησιμοποιείτε κάποιο μοντέλο από την βιβλιογραφία ή κάποια δική σας μέθοδο;**
- Όχι, πιο πολύ βλέποντας και κάνοντας, εμπειρικά. Προσαρμόζω το μάθημα ανάλογα με τις απαιτήσεις των μαθητών.
- **Θα σας ενδιέφερε, ίσως στο μέλλον να γνωρίζετε κάποιο βιβλιογραφικό μοντέλο και ίσως να το χρησιμοποιήσετε;**
- Ναι, βέβαια, σίγουρα ναι.
- **Ποιες μορφές τέχνης χρησιμοποιείται και περίπου πόσο συχνά;**

- Έχω χρησιμοποιήσει σίγουρα την δραματοποίηση, εεε, έχουμε και ένα θεατρικό και Θέατρο Σκιών χρησιμοποιούμε πάρα πολύ λόγω της ειδικότητας, της ηλεκτρολογίας και φωτογράφιση, πολύ φωτογραφία. περίπου
- **Πόσο συχνά, δηλαδή ας πούμε μέσα στο ακαδημαϊκό έτος, πόσο συχνά στο περίπου;**
- Αυτό εξαρτάται και από το μαθητικό δυναμικό που έχεις. Εεε, με ρωτάτε για την φετινή χρονιά έχει χρησιμοποιηθεί πολύ η δραματοποίηση και λίγο η μουσική. Αλλά σε ακαθόριστα διαστήματα. Δηλαδή δεν μπορείς να βγάλεις ένα μέσο όρο. Πάντως κάθε χρονιά κάτι εμπλέκεται.
- **Έχετε κάποιες συγκεκριμένες σπουδές, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης ειδικά στην εκπαίδευση ενηλίκων ;**
- Όχι, όχι
- **Θα σας ενδιέφερε, να συμμετάσχετε, σε κάποιο τέτοιο πρόγραμμα επιμόρφωσης;**
- Βέβαια, υπό τις κατάλληλες συνθήκες, ναι.
- **Με ποίο τρόπο, θα σας ήταν πιο εύκολο. Για παράδειγμα εξ' αποστάσεως, δια ζώσης με κάποιο μικτό μοντέλο;**
- Τώρα θα πρέπει να ξέρω τις λεπτομέρειες γι' αυτό, οπότε δεν μπορώ να σας απαντήσω χωρίς να γνωρίζω λεπτομέρειες...
- **Πιστεύετε ότι αν λάβετε επιπλέον γνώσεις ότι θα γίνεται καλύτερος εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Καταρχήν θα γίνω καλύτερος άνθρωπος. Ξεκινάμε από 'κει. Το οποίο θα έχει αποτέλεσμα υποθέτω να γίνω και καλύτερος εκπαιδευτής. Όχι μόνο εκπαιδευτής ενηλίκων, εκπαιδευτής σε οποιαδήποτε βαθμίδα! Δεν μπορώ να το περιορίσω.
- **Πιστεύετε ότι οι γνώσεις που έχετε ως τώρα, είναι επαρκείς για να εντάξετε πλήρως την τέχνη στο εκπαιδευτικό σας πρόγραμμα; και να την χρησιμοποιείτε;**
- Πιστεύω ότι καμία γνώση ποτέ δεν είναι επαρκής. Συνέχεια πρέπει να επιμορφωνόμαστε, να μαθαίνουμε κι άλλα πράγματα καινούργια. Γιατί και οι καιροί αλλάζουν και οι απαιτήσεις μας αλλάζουν, αλλά σίγουρα θα με ενδιέφερε να μάθω παραπάνω.

- **Λοιπόν... όσες φορές, αξιοποιείται την τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία, πιστεύετε ότι προκύπτουν κάποια προβλήματα όταν την εφαρμόζεται;**
- Εεε, σίγουρα όλες οι περιπτώσεις δεν ήταν πετυχημένες. εεε προβλήματα υπάρχουν γιατί σίγουρα θέλει προεργασία θέλει μία προετοιμασία στο σπίτι. τώρα, αν μιλήσω συγκεκριμένα για το θεατρικό... σίγουρα, υπήρχαν προβλήματα στην ανάθεση ρόλων. Κάποιες φορές χρειαστήκαμε να αλλάξουμε ρόλους ή όσον αφορά την φωτογραφία κάποιιοι εκπαιδευόμενοι δεν ήξερα να χειριστούν μία κάμερα, μία φωτογραφική μηχανή και έπρεπε να ξεκινήσουμε από την αρχή. Υπάρχουν προβλήματα αλλά πιστεύω λύνονται.
- **Ωραία, εσείς όταν χρησιμοποιείται την τέχνη δυσκολεύεστε να βρείτε το κατάλληλο υλικό που θα χρησιμοποιήσετε κάθε φορά;**
- Το κατάλληλο υλικό... εννοείται υλικοτεχνικό υλικό;
- **Ε, ναι ή όταν ψάχνετε κάτι για να προσαρμόσετε στο δικό σας πρόγραμμα. Εάν δυσκολεύεστε είτε να βρείτε κάτι συγκεκριμένο είτε να κάνετε αλλαγές για να το χρησιμοποιήσετε;**
- Ε, ναι, θα έλεγα ότι ναι. Εάν αναφερόμαστε σε υλικοτεχνική υποδομή, δυσκολία δεν υπάρχει γιατί ότι χρειάζομαι το έχω ή προσαρμόζομαι σε αυτά που έχω. Εάν αναφερόμαστε σε, εεε, από πλευράς στο τι υπάρχει στο διαδίκτυο Για να το προσαρμόσω εκεί δυσκολεύομαι. Γιατί δεν υπάρχει τόσο μεγάλη πληθώρα λύσεων και επιλογών.
- **Η δομή στην οποία εργάζεστε αυτή τη στιγμή, κατά τη γνώμη σας ενδείκνυται για να εντάξετε την τέχνη στην διδασκαλία σας, ή προκύπτουν έξτρα προβλήματα;**
- Νομίζω ότι το ένα δεν αναιρεί το άλλο. Και ενδείκνυται είναι η απάντηση. Και προκύπτουν έξτρα προβλήματα. Τα οποία όμως δεν θα πρέπει να μας αποθαρρύνουν, θα πρέπει ίσα-ίσα να μας κάνουν να βρούμε τη λύση!
- **Για παράδειγμα θα μπορούσατε να μου αναφέρετε, ίσως κάποιο πρόβλημα προέκυψε ας πούμε όσον αφορά τη δομή;**
- Σίγουρα υπήρχε τεράστιο πρόβλημα υλικοτεχνικής υποδομής. Εεε, ας πούμε σε ένα Θέατρο Σκιών που είχαμε κάνει, εεε δεν υπήρχε τίποτα από πλευράς δομής. ούτε προτζέκτορες ούτε λευκά πανιά.

- **Ωραία εγώ αυτά είχα να ρωτήσω εκτός Εάν θέλετε να προσθέσετε κάτι άλλο, Εγώ είμαι καλυμμένη. Σας ευχαριστώ πολύ!**
- Χαρά μου! Να είσαι καλά.

Συνέντευξη 15

- **Ποιο είναι το φύλο σας;**
- Γυναίκα.
- **Πόσο χρονών είστε;**
- 56.
- **Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας;**
- Μεταπτυχιακό.
- **Ποια είναι η ειδικότητά σας στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Είμαι μαθηματικός. Το πρώτο μεταπτυχιακό είναι στη Δια Βίου Μάθηση στην εκπαίδευση ενηλίκων.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτής ενηλίκων;**
- Ως εκπαιδευτής ενηλίκων, 10.
- **Σε ποια δομή, σε ποιο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα;**
- Στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Όχι μόνο όμως, σε διάφορα. erasmus, εεε και συνεργασίες με εκπαιδευτικούς οργανισμούς ιδιωτικούς που κάνουν Ευρωπαϊκά προγράμματα, στο σχολείο σε εκπαίδευση συναδέλφων.
- **Όταν ακούτε τον όρο τέχνη τι είναι το πρώτο πράγμα που σας έρχεται στο μυαλό;**
- Τέχνη(...) τέχνη είναι πολλά πράγματα. Εγώ αυτό που κάνω με αυτό που ασχολούμαι είναι το εκπαιδευτικό δράμα. Το οποίο είναι μια μορφή θεατρικής τέχνης. Οπότε εντάζει τέχνη είναι και το θέατρο είναι και η ζωγραφική είναι και η γλυπτική και ξέρω εγώ... πολλά, πολλά!
- **Εσείς έχετε ασχοληθεί, στο παρελθόν, είτε τώρα με κάποιο είδος τέχνης, είτε και σαν χόμπι;**
- Εεεε... σαν χόμπι ναι... ε όχι ακριβώς σαν χόμπι, συμμετείχα εθελοντικά σε θεατρική ομάδα εκπαιδευτικών στην Ανατολική Θεσσαλονίκη. Ήμασταν για 5 χρόνια κάναμε όλο το χρόνο προετοιμασία επάνω με κάποιο θεατρικό κείμενο, ή θέατρο ντοκουμέντο ή πάνω σε κάποιο βιβλίο, ή ετοιμάζαμε εμείς ένα κείμενο μέσα από διάφορες δραστηριότητες, με

κάποιο θέμα που έδινε ο σκηνοθέτης και παρουσιάζαμε μία θεατρική παράσταση στο τέλος. Δηλαδή τον Ιούνιο... ή επανάληψη τον Ιούλιο ή επανάληψη τον Οκτώβριο. Κάπως έτσι για το κοινό της πόλης αλλά όχι μόνο. Ήταν και κάπως σαν εργασία για τη μετέπειτα δουλειά μας το πώς δηλαδή να μάθουμε να ανεβάζουμε μία θεατρική παράσταση. Αυτό υπήρξε έναυσμα να συμμετέχω και εγώ ενεργά στη θεατρική ομάδα του σχολείου. Στη συνέχεια να κάνω μεταπτυχιακό, ενώ μέχρι τότε ήμουν μία απλή μαθηματικός. Μέχρι πριν δεν μπορούσα να σκεφτώ ότι η τέχνη μπορεί να χρησιμοποιηθεί για παράδειγμα για να διδάξω μαθηματικά. Και αυτό Προσπάθησα να το περάσω μετά και στους συναδέλφους μαθηματικούς, μέσα από διάφορες επιμορφώσεις.

- **Ποια είναι η γνώμη σας, για την αξιοποίηση της τέχνης, σαν εκπαιδευτικό εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Η τέχνη εφόσον μπορεί να χρησιμοποιηθεί στα μαθηματικά μπορεί να χρησιμοποιηθεί παντού. Κάποιοι συνάδελφοι είναι πιο τυχεροί σ' αυτό. Για παράδειγμα φιλόλογοι που διδάσκουν ιστορία πολύ εύκολα μπορούν να χρησιμοποιήσουν Θεατρικές τεχνικές τέχνη όπως ας πούμε ζωγραφική... με πίνακες οι θεολόγοι οι κοινωνιολόγοι ακόμα και οι βιολόγοι δηλαδή οτιδήποτε έχει να κάνει με τον άνθρωπο για να χρησιμοποιήσει την τέχνη για να περάσει στους μαθητές πράγματα. Και έτσι να μάθουν αβίαστα χωρίς κόπο. Γιατί μέσω της τέχνης, επισκέψεις σε μουσεία, επισκέψεις σε διάφορα φεστιβάλ, καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, αυτά πρέπει να είναι μες στην εκπαίδευση ενηλίκων και γενικά στην εκπαίδευση. γιατί όπως μαθαίνω μικροί θέλουμε να μαθαίνουμε και μεγάλοι ή το αντίστροφο. Δεν θέλουμε να είμαστε απλά απέναντι από έναν τοίχο ή να διαβάζουμε απλά κάτι που μας είπε κάποιος. Αλλά θέλουμε να εμπλεκόμαστε ενεργά με αυτό και βιωματικά. Και η τέχνη βοηθάει σε αυτό το πράγμα. Ό,τι τέχνη και αν είναι.
- **Σύμφωνα με αυτά που μου είπατε, άρα πιστεύετε ότι μπορεί να ενεργήσει θετικά στην εκπαίδευση ελληνικών;**
- Η εκπαίδευση ενηλίκων περιλαμβάνει και ανθρώπους που δεν έχουν σπουδάσει, δηλαδή ανθρώπους από Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας σε αυτά τα περιβάλλοντα έρχονται άνθρωποι οι οποίοι φοβούνται το διάβασμα

φοβούνται το βιβλίο φοβούνται αυτό που ξέρουν με την έννοια σχολείο. Επομένως η τέχνη είναι ένα πράγμα, ένας τρόπος, για να τους τραβήξεις στην μάθηση χωρίς να φοβούνται. να νιώθουν ασφάλεια ότι δεν είναι ο βαθμός απλά δεν σε κυνηγάει ο κατάλογος... γιατί όλοι αυτοί που είναι σ' αυτή την ηλικία τώρα έχουν μία ιδέα του σχολείου, όπως ήταν πριν 40-50 χρόνια. Αν όλοι αυτοί μάθει μέσα από την τέχνη όλα όσα εσύ επιδιώκεις να μάθουν είσαι κερδισμένος.

- **Ωραία, λοιπόν, την επόμενη ερώτηση λίγο με την απαντήσατε αλλά θα στην κάνω σε ποιους τομείς πιστεύετε ότι μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα;**
- Για τον εκπαιδευόμενο;
- **Ναι, ναι.**
- Ωραία πρώτα από όλα μαθαίνει να δουλεύει σε ομάδες, για παράδειγμα θέατρο ομαδική τέχνη. Επίσης, ακόμα και ζωγραφική με την έννοια του κολάζ κάτι το οποίο θα φτιάξουν μαζί σε ομάδες, ή ακόμα και αυτοσχεδιαστικές σκηνές που μπορούν να παρουσιάσουν να δραματοποιήσουν κάτι. Μια ιστορία, ένα γεγονός, ακόμα και στα μαθηματικά δραματοποιούμε τις μαθηματικές οντότητες. δηλαδή για παράδειγμα όλοι είμαστε δεκαδικοί αριθμοί. Αναπτύσσονται έτσι διάφορες κοινωνικές δεξιότητες γιατί προβάλλουν τον εαυτό τους σε άλλα πράγματα σε άλλα πρόσωπα. και μπορούν να κάνουν συνδέσεις με την πραγματικότητα. Χρησιμοποιείται δηλαδή η τέχνη σαν προβολή, σαν εργαλείο να βγάλουν τον εαυτό τους προς τα έξω, με τρόπο που να μην νιώθουν οι ίδιοι στο επίκεντρο. Αποκτούν δηλαδή κοινωνικές δεξιότητες, συνεργάζονται, επικοινωνούν, μαθαίνουν πράγματα. Τι άλλο (...) ακούνε καλύτερα, μαθαίνουν να ακούν γιατί συνήθως οι ενήλικες έχουν το πρόβλημα ότι δεν ακούν. Να απαντήσουν στον άλλον, χωρίς πρώτα να έχουν ακούσει την άποψη του άλλου. Μαθαίνουν να βλέπουν διαφορετικά τα πράγματα. Αναπτύσσουν τη φαντασία τους τη δημιουργικότητά τους ανακαλύπτουν δεξιότητες που δεν ήξεραν ότι έχουν. οι μαθητές Δεν είναι μόνο διαβάζω το βιβλίο και μαθαίνω παπαγάλοι απ' έξω ένα κείμενο. Είναι πολλά περισσότερα. Αναπτύσσουν την αυτογνωσία πάρα πολύ, μαθαίνουν να διαβάζουν κάτω από τις

γραμμές που λέμε. Τι νόημα έχει ένας πίνακας μια θεατρική παράσταση. Όλα αυτά δημιουργούν ερεθίσματα, για να μάθουν τον κόσμο γύρω τους, την θέση τους μέσα στον κόσμο. Αυξάνω λίγο την αντίληψή σου για τον κόσμο, ξυπνάνε το μυαλό!

- **Άρα, από τα λεγόμενά σας καταλαβαίνω, ότι έχετε εντάξει την τέχνη στην εκπαιδευτική σας διαδικασία.**
- Ναι, την έχω εντάξει αλλά δεν είναι τόσο εύκολο, δηλαδή δεν είναι για κάθε μέρα. Μέσα ας πούμε στο χρόνο, θα κάνεις τρεις τέσσερις φορές κάτι. Είτε θα είναι σε μορφή παιχνιδιού είτε θα είναι σε μορφή κουίζ, ή ένα εκπαιδευτικό δράμα, ένα μικρό εργαστήριο. Δεν σημαίνει ότι πρέπει να το κάνεις κάθε φορά πρέπει να ταιριάζει και λίγο. Σε άλλα μαθήματα ίσως είναι λίγο πιο εύκολο για παράδειγμα που σου είπα πριν η ιστορία λογοτεχνία κτλ. Παρόλα αυτά ακόμα και στη φυσική ακόμα και στα μαθηματικά... δηλαδή αυτές που θεωρούνται φυσικές επιστήμες... σε αυτές που πρέπει να είμαστε με τον υπολογιστή με το διαβήτη. Ναι να είμαστε. Αλλά πρέπει να το συνδέσουμε και με τη ζωή μας. Εάν δεν το καταφέρουμε αυτό δεν πρόκειται να το μάθουμε ποτέ! Στην εκπαίδευση ενηλίκων χρησιμοποιώ το δράμα για επαγγελματικές δεξιότητες κυρίως, εκπαιδευτικών, αλλά και άλλων ειδικοτήτων, ειδικοτήτων που κυρίως ασχολούνται με τον άνθρωπο. Εκτός από τους εκπαιδευτικούς υπάρχουν για παράδειγμα προγράμματα για πυροσβέστες αστυνομικούς μαίες. Δηλαδή όλα αυτά τα επαγγέλματα που έχουν στο επίκεντρο τον άνθρωπο μπορούν μέσω της τέχνης να... μάθουν περισσότερες κοινωνικές δεξιότητες. για παράδειγμα πώς αντιμετωπίζει η νοσοκόμα ο γιατρός τον ασθενή. Και κοινωνικές δεξιότητες και προσωπικές και επαγγελματικές.
- **Όταν χρησιμοποιείται την τέχνη χρησιμοποιείτε κάποιο συγκεκριμένο βιβλιογραφικό μοντέλο, για παράδειγμα τη μέθοδο του Κόκκου ή του Perkins, ή κάποια δική σας μέθοδο;**
- Σε αυτό που κάνω υπάρχει μέθοδος συγκεκριμένη, εκπαιδευτικού δράματος λέγεται drama in education. Είναι μία μέθοδος που αναπτύχθηκε στη δεκαετία του 50 και 60 και χρησιμοποιήθηκε, αρχικά σε σχολεία, με δεδομένο ότι η μάθηση στα σχολεία δεν πρέπει να διαφέρει από ότι η μάθηση στην κοινωνία. Αυτό χρησιμοποιήθηκε στο παρελθόν

πολύ στη Βρετανία πριν αλλάξω τα πράγματα πηγαίνουν όπως είναι τώρα.

- **Εκτός από το δράμα έχετε χρησιμοποιήσει κάποιες άλλες μορφές τέχνης στην διδασκαλία σας;**
- Λίγο, το θέατρο, επειδή το δράμα μου αρέσει λίγο περισσότερο γιατί εμπεριέχει και το θεατρικό παιχνίδι. Με βοηθάει έτσι να πετύχω κάποιους συγκεκριμένους στόχους τώρα κάτι άλλο δεν έχω χρησιμοποιήσει.
- **Περίπου πόσο συχνά χρησιμοποιείται κάποιο είδος τέχνης στην διδασκαλία σας;**
- Κάθε φορά! Πλέον κάθε φορά. εφόσον απέκτησα ειδικότητα σε αυτό και το κινήγησα, διάβασα, έμαθα. Έχω αποκτήσει μία οικειότητα την οποία προσπαθώ να την περάσω και στους συναδέλφους, εκπαιδευτές ενηλίκων. Σε σεμινάρια και σε συνεδρία σε επιμορφώσεις και σε διάφορα. Αλλά και σε όλα τα μαθήματα που κάνω με ενήλικες πιστεύω ότι είναι ένας τρόπος, που μαθαίνεις χωρίς να το καταλαβαίνεις. Αναπτύσσεις ολόκληρη την προσωπικότητα, μυαλό, σώμα και συναίσθημα. Σου μένουν πολύ περισσότερα από ότι σε μία ομιλία σε μία διάλεξη. Οπότε κάθε φορά πλέον το χρησιμοποιώ.
- **Έχετε κάποιες επιμέρους σπουδές, όσον αφορά την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων;**
- Έχω κάνει στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στο πανεπιστήμιο. Είχαμε συνεργασία πολύ καλή με το τμήμα θεάτρου του Αριστοτελείου πανεπιστημίου. Έρχονταν στο σχολείο ομάδες φοιτητών και έκαναν την πρακτική τους. Οπότε από εκεί, εκείνα τα πέντε χρόνια μάθαμε πάρα πολλά!
- **Κάτι πιο οργανωμένο; Δηλαδή κάποιο συγκεκριμένο σεμινάριο ή κάποια συγκεκριμένη επιμόρφωση έχετε παρακολουθήσει; Πέρα από αυτό;**
- Υπήρχαν επιμορφώσεις και από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση Θεσσαλονίκης για 'κείνα τα πέντε χρόνια που έμαθα εγώ το εκπαιδευτικό Δράμα. Επίσης το Πανελλήνιο δίκτυο για το θέατρο στην εκπαίδευση κάνει σεμινάρια και στην Αθήνα και στην Θεσσαλονίκη. κάναμε το τρεις- τέσσερις φορές το χρόνο τριήμερα σεμινάρια. Τώρα είναι λίγο

σκόρπια τα πράγματα δεν προωθείται τέχνη τόσο ακόμα και από το υπουργείο γενικά υπάρχει μία δυστοκία με την τέχνη.

- **Άρα, οι γνώσεις που έχετε ως τώρα πιστεύεται ότι είναι επαρκείς, για να εφαρμόστε την τέχνη στη διδασκαλία σας; Ή πιστεύει ότι χρειάζεται επιπλέον επιμόρφωση;**
- Ναι, πλέον τώρα, ναι! Μετά από 15 χρόνια ενασχόλησης.... Ναι, μπορώ να πω ναι! Στην αρχή ήταν δύσκολα. Δηλαδή τα πρώτα χρόνια έγραφα έβλεπα σημείωνα... αρχικά την δοκίμασα στο σχολείο στο οποίο δούλευα και εφόσον στέφθηκε με επιτυχία μετά όταν έκανα και το μεταπτυχιακό μου άρχισα να το χρησιμοποιώ και στους ενήλικες. Βέβαια καμιά φορά τα παιδιά είναι καλύτερα από τους μεγάλους ακούνε περισσότερο (γελάει). Οι μεγάλοι θέλουν να κάνουν τα δικά τους!
- **Πιστεύετε ότι οι γνώσεις που έχετε αποκτήσει, σας έχουν κάνει καλύτερη ως εκπαιδευτή ενηλίκων;**
- Εντελώς! Καλά δεν το συζητώ! Και σαν εκπαιδευτρια και σαν εκπαιδευτικό και σαν άνθρωπο και εκτός από αυτό άνοιξαν και οι ορίζοντές μου. Εγώ είμαι μαθηματικός μαθηματικός δεν σημαίνει μόνο άλγεβρα γεωμετρία, σημαίνει ζωή σου είναι άσπρο- μαύρο, ναι- όχι, σωστό- λάθος, δεν υπάρχει κάτι ενδιάμεσα. Όταν εγώ γνώρισα το δράμα τη βιοματική τέχνη, κατάλαβα ότι μπορούν να υπάρχουν 15 απόψεις και να είναι και οι 15 σωστές. Αυτό εξαρτάται από τις εμπειρίες του καθενός από τα βιώματά του καθενός από το πώς βλέπει τα πράγματα. Από τότε άνοιξε το μυαλό μου πάρα πολύ!
- **Όταν αξιοποιείται την τέχνη στην διδασκαλία σας, εμφανίζονται κάποια εμπόδια;**
- Εμπόδια από την πλευρά ή από την πλευρά των εκπαιδευομένων;
- **Και από την πλευρά σας και από την πλευρά των εκπαιδευομένων.**
- Ωραία, εεε, για 'μένα. Όταν ας πούμε ετοιμάζω κάποιο εργαστήριο για κάποια ομάδα που θα συμμετάσχει αυτό που με εμποδίζει ε, είναι όταν δεν ξέρω τους ανθρώπους. Δηλαδή επειδή το θέμα είναι κάτι που σχεδιάζεται ειδικά για την ομάδα των συμμετεχόντων, πρέπει να ξέρω πράγματα. Ας πούμε, με τι ασχολούνται, τι ειδικότητα είναι, με ποιους αυτοί θα δουλέψουν, ή αν θα δουλέψουν με τον εαυτό τους. Ή εάν αυτοί θα

χρησιμοποιήσουν τη μέθοδο για κάπου αλλού, Εξαρτάται του στόχους. Οπότε όσο πιο συγκεκριμένοι στόχοι για αυτό το πράγμα που ετοιμάζω εκεί αίρονται και οι δυσκολίες. Βέβαια πάντα τώρα λόγω και πείρας είναι και θέμα ευελιξίας γιατί μπορεί να έχω κάποιες πληροφορίες και εκείνη την μέρα που θα είναι το εργαστήριο, να αλλάξουν τα πράγματα. Οπότε εκεί, λόγω εμπειρίας μπορώ να αλλάξω πράγματα. Τώρα οι δυσκολίες από την πλευρά των ενηλίκων εκπαιδευομένων είναι ότι δεν ακούνε, δεύτερον νομίζουν ότι είναι παιχνίδι και μπορούμε να κάνουμε ότι θέλουμε. Εεεε, ότι έχουμε το δικαίωμα να μιλάμε όποτε μας αρέσει, να διακόπτουμε, να κάνουμε σαν τα παιδάκια «μμμ τώρα εγώ δεν θέλω», γίνονται παιδιά. Και όλο αυτό είναι και για μένα μία πρόκληση, για να μπορέσω αυτός τους ανθρώπους, τους αγνώστους, γιατί πολλές φορές τους βλέπω μόνο μία φορά, να τους προσελκύσω, σε αυτή την τέχνη που κάνω και να περάσουν καλά και να μάθουν και να ανοίξουν λίγο τις κεραίες τους. για αυτό και η μέθοδος έχει αρχή μέση και τέλος πρέπει να το κλείσεις το εργαστήριο να κάνουν συνδέσεις με τη ζωή τους και τι σημαίνουν αυτά τα πράγματα γι' αυτούς. Με εκπαιδευτικό στόχο πάντα. Οπότε η δυσκολία είναι πρώτον να σε εμπιστευτούν και να σε ακούνε. Συνήθως τα πρώτα δύο-τρία λεπτά είναι δύσκολα.

- **Εσείς, δυσκολεύεστε να βρείτε το κατάλληλο υλικό που θα χρησιμοποιήσετε κάθε φορά όταν αξιοποιείται την τέχνη;**
- Ε, όχι, τώρα πια όχι! Στην αρχή διαβάζεις πολύ. Γιατί είναι σαν μία καινούργια επιστήμη. μετά από ένα σημείο και πέρα δεν χρειάζεται. Γιατί βάζεις τόσο πολύ δικά σου πράγματα μέσα. Δηλαδή δική σου δουλειά, τον τρόπο που βλέπεις τα πράγματα... Πρέπει να ξέρεις και την επιστήμη σου, γιατί η τέχνη είναι μέσο για να μάθουμε πράγματα. Γιατί εγώ το χρησιμοποιώ σαν εργαλείο για να μάθουν. Είτε είναι ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, είτε είναι κομμάτια από την ύλη μου, οπότε πρέπει να ξέρεις πολύ καλά το δικό σου αντικείμενο για να χρησιμοποιήσετε αυτή την μέθοδο. Εάν δεν είσαι καλός στη δική σου επιστήμη η μέθοδος δεν θα σε βοηθήσει πουθενά, ούτε τέχνη!

- **Η δομή στην οποία βρίσκεστε αυτή τη στιγμή, κατά τη γνώμη σας ενδείκνυται για να εντάξετε την τέχνη στην διδασκαλία σας, ή προκύπτουν επιπλέον προβλήματα;**
- Ωραία, πολύ βασικό είναι να έχεις ανθρώπους που να συνεργάζεσαι. Δηλαδή ας πούμε αυτοί που παίρνουν τις αποφάσεις. Στη δομή ή στον οργανισμό που συνεργάζεσαι, γιατί εγώ δεν ανήκω ακριβώς στον οργανισμό συνεργάζομαι τον οργανισμό. Αλλά πρέπει αυτοί που διοικούν τον οργανισμό να είναι λίγο ανοιχτόμυαλοι και πρέπει να δέχονται τέτοια πράγματα. Εάν λοιπόν έχεις καλή συνεργασία με αυτούς και βλέπουν βέβαια το αποτέλεσμα της δουλειάς σου, γιατί στην αρχή είναι πάντα λίγο δύσκολα τα πράγματα. Να σε εμπιστευτεί ο άλλος ειδικά όταν υπάρχουν χρήματα και στη μέση... αλλά μετά από κάποιον χρόνο. Όταν βγουν στην επιφάνεια τα αποτελέσματα, όταν έχουν πει και σε άλλους να έρθουν και έρχονται καινούργιες ομάδες συμμετεχόντων. Μετά αποκτάς πιο μεγάλη ευκαιρία στη διαπραγμάτευση ως προς κάποια πράγματα. κάποιες παροχές για πράγμα χρειάζεται κάποια υλικά κάποιες αίθουσες χρειάζονται υπολογιστές. όταν με αυτά τα υλικά Εάν στα προσφέρουν με πολλή αγάπη, χωρίς να κάθομαι να παρακαλάς τότε όλα αυτά τα εμπόδια ξεπερνιούνται. Εάν όμως έχεις ένα περιβάλλον που λοξό κοιτάει τότε και εσύ δεν το ευχαριστιέσαι.
- **Αυτά, είχα να ρωτήσω εγώ, σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σας! Εκτός εάν θέλετε εσείς κάτι να προσθέσετε.**
- Κάτι που δεν έχω πει...εεε, Το πιο βασικό είναι αυτό Ειδικά στην εκπαίδευση ενηλίκων εεε, επειδή ενήλικες και όχι η μικρή Όπως είστε εσείς, Ο καθένας έχει άλλες εμπειρίες από το σχολείο και τη μάθηση. Εάν μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν έχουν κάποια επαφή με τέτοιο πράγμα, δηλαδή μάθηση μέσω της τέχνης, δεν μπορούν να το καταλάβουν αλλά είναι και κρίμα. Δηλαδή όταν εγώ γνώρισα το δράμα είπα πώς γίνεται αυτό να μην το έχω συναντήσει μέχρι τα 40 μου. Θεωρώ τυχερούς όλους τους μαθητές μου ή τους φοιτητές και τους συναδέλφους μου, που εγώ τους άνοιξα το δρόμο για αυτό το πράγμα. Δηλαδή μέσα από αυτό το είδος τέχνης μπορούν να μάθουν οι ίδιοι αλλά και να το δουλέψουν στο επάγγελμά τους. Θεωρώ ότι είμαι τυχερή γιατί γνώρισα πιο πριν. και

επειδή στην εκπαίδευση ενηλίκων έχουμε την δυνατότητα να βάλουμε πράγματα δικά μας το πρόγραμμα δεν είναι κατευθυνόμενο ο εκπαιδευτής ενηλίκων αποφασίζει περίπου ο ίδιος με την ιδιοσυγκρασία του και το διάβασμα που κάνει επαγγελματισμό του το τι ακριβώς θα χρησιμοποιήσει η τέχνη για μένα είναι πολύ σημαντική για την εκπαίδευση ενηλίκων σε οποιαδήποτε μορφή ευχαριστώ πολύ. Σου εύχομαι καλή συνέχεια!

- **Ευχαριστώ πολύ, καλή συνέχεια!**